

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BORI IMRE-SIRATÓ

JUHÁSZ FERENC VERSE ÉS KÁNTOR LAJOS
MEGEMLEKEZÉSE

TOLNAI OTTÓ, NÉMETH ISTVÁN, BORDÁS GYŐZŐ
ÉS B. FOKY ISTVÁN PRÓZÁJA

SZERBHORVÁTH GYÖRGY: IRODALMI ISKOLA
A HATÁRON TÚL

JUNG KÁROLY ÉS BÚRÁNY ÁGOTA TANULMÁNYA
DOKUMENTUM: A HÍD HETVEN ÉVE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2004
Augusztus

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVIII. évfolyam

E számot szerkesztette:
Bordás Győző és
Buzás Márta

TARTALOM

In memoriam Bori Imre

Juhász Ferenc: A nem látott halott (vers) 1005

Kántor Lajos: Bori Imre hídjai (megemlékezés) 1014

Tolnai Ottó: A tengeri kagyló (próza, III., befejező rész) 1016

Németh István: Papírszeletek (esszé) 1031

Török Csaba: Transeuropicnic.org (vers) 1036

Bordás Győző: Gólyaleves (novella, II.) 1037

B. Foky István: Visszavadítás (regény, VIII.) 1043

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Szerbhorváth György: Irodalmi iskola a határon túl (esszé) 1057

Jung Károly: A teremtő és gyarapító nevetésről (tanulmány) 1065

*Búrany Ágota: A játék és a játékos attitűd Kosztolányi lírájában (tanulmány)
1083*

Gobby Fehér Gyula: Jegyzetfüzetemből 1102

Hózsza Éva: A Szenteleky-kultusz regénybeli lenyomata (megemlékezés) 1109

IRODALMI MÚZEUM

Gazda Árpád: Párbajhistória 1114

DOKUMENTUM

Csáky S. Piroska: Hetvenéves a Híd 1125

Híd-kiállítás és -ünnepség (képes melléklet) 1129

Bunyik Zoltán: Ünnepi köszöntő 1146

Táviratok 1148

IN MEMORIAM BORI IMRE

A NEM LÁTOTT HALOTT

Bori Imre-sirató

JUHÁSZ FERENC

Amíg voltál
te voltál az egyszerű jószág, a lángoló értelem,
a kúsza-csönd és mosolyláz szemérem,
a bonyolult és akaratos érdem,
az embertestté lett transzcendens türelem,
az esőszikrás kalászos fűsuhogás az aranygyász pettyes éjben,
a tudásra-mohóság
idő tartálya: mulandóság,
amíg voltál.

Most már nem vagy,
ha kérdezik: jelen vagy?,
mint az iskolában,
az emberiség-szobában.
Mert nincs az akit az árnya elhagy,
mert nincs árnyék:
lapos, hosszúkás, szögletes, sík,
se toll, se levél, se korong, se vonalcsík,
csak forró, csak jeges, csak nyirkos,
csak földsúlyos
sötét van a földben,
a Futaki úti temetőben.

A csontvázzá értelmező éjben,
az elhagyott, végleges múlt-időben,
az örök-van jelenidőben
a Futaki úti temetőben,
a halotti szenvedélyben,
a halotti kéjben
a Futaki úti temetőben.

Fekszel fehéren
a feketében,
fekete ruhában a fekete mélyben,
semmivé-kérten,
mindenné elítélten,
akár egy bomolva gazdag, romolva szégyen
égitest az űr-örök sötétben,
kezeid elfolyó szivedre hajtva,
mint itatóvödörré a ló szőrágas habkehely-ajka,
mint az esti tulipán
sok vércirmos, aranyfoltláng szírom-ajka,
mint dér-ágak a mohainges zöld sziklán,
fekszel halál-kevélyen,
mint a kozmoszhártya szélen
a galaxis-herpeszek, fényvak mirtuszok
a szerelem-szegélyen
szétvágott ósmárványfák, eltört kaktuszok
a sors-evő gyönyörű földben
a Futaki úti temetőben.

A zölden
kék hajnali ég alatt
a titkos értelmű földben,
szervedés-salak,
bánat-hagyaték,
iszonyat-maradék
a Futaki úti temetőben.

Én meg árván,
mint a halálszivárvány
az ég zöldikrás légy szemében,
a fényütközés-magasságú kristálygyász látoernyő-mélyben.
És összetép a szégyen,
mint egy átkozódó levelet.
A lehet-nem-lehet.

Mindig szép volt, ha szóltál,
aki már nem vagy, mert voltál!

Nem tudom mit tegyek
magammal, hisz veled,
mert nélküled
vad lázban,
vak gyászban
vagyok az ittmaradt másban,
a rámmaradt fuldokló virrasztásban,
a mérgezett pusztulásban.
Hittem, mert láttál,
hiszen rámnéző világnagy szem voltál,
az öröm szája, ha szóltál.
Most meg már ott lángolsz a földben
a Futaki úti temetőben.

Miért adtad el létezésed testét,
s lettél kréta-kötelesség,
csontváz-vágy,
testhúsból kinövő krétaváz-szüesség,
anyag-máz rühesség.
Hiszen húséged csöndillat örökléte,
mint falumban az augusztusi csillagos esték,
mikor szivemre ráfolyt a fényporköd tejút,
s szivemben rózsakert volt és tiszta-vízű kút
és szikra-gézével bebábozott az éjmagas hömpölygése
ahogy ott álltam a tóparton éjjel,

alattam az aranybogarakkal hemzsegő tó-edénnyel.
Itthagytál, mint az elvirágzott béke!

És sírodon átragyog,
mint a gombaként növvő fényburok,
a sírföldön átsugárzik,
a földhúson átvirágzik
belőled az emlék,
a nem-vagy-itt, mégis jelenlét,
a radioaktív sugárzás-üzenet:
az itt-voltam itt-vagyok most is veled,
mint a Szent Szorgalom Szűzi
Tudása Marie Curie
halotti kezéből,
halotti szivéből,
halotti homlokából,
halotti szeméből
az összefogdosott rádium sugárzás-hagyatéka,
mert lényéből sugárzás-virág nyílt,
ahogy a Kozmosz-Öröklétben kvadrillió fénykaput
a sötét világ nyit,
mert kezében, szivében
a rejtett fényben
fénytelen őserő világít,
az emberszemnek nem látható
mindenható
sugárzás-erő,
az anyag, amiben a bomlás-idő, felezés-idő
úgy végtelen,
hogy egyszer megalvad mint a tej,
a ráncos, zsíros bőr a tejen
és jajong majd az atom,
mint öreg testben az öregség-fájdalom.

És csak körmét növeszti,
ködét mereszti,
mint szivacs-kesztyűbe szúrt túhalom.

Magát földdé ereszti
az elbomlás,
a fájdalom,
a borzalom.

És árad,
fölfele könnyen fárad,
gyászletünk felé
a földből élő húsunkba a halál-ajánlat,
élet-ajánlat,
az öröklét fölszivárgó, nem-elbomló
sugárzás-folyadék,
fény-hagyatéka,
ahogy a fűvek, virágok, növények
hajszálcsövesség-edényeiben
a víz föltolul,
csobogva feszesen, lüktetve szorúl
a belső feszesség-háló,
mert érhálójával, nedve sarával
önmagává teszi a fűszárat, fűlevelet, sziriomszagú szárat,
mint a szerelmet a dac, a vágy, az alázat,
a megadás,
meg mindenféle más
ragyogás, ragadozás,
s a fényöreg belső duzzasztó szüzesség
kinyílik, mint éjjel a szerelem-tüzesség,
s anyagát küldi a kéjben
ünneplő halandóság-szegényen
virrasztó koldulásnak.

Így épít önmagából önmagának házat!

Ó, te földöntúli a föld alatti földben,
a Futaki úti temetőben.

Szerencséd hol volt? Szerencséd hol van?
Nem mondhatom, hogy jól van.
Nem láttalak, mert nem láthattalak a koporsóban,
ahogy fekszel
lecsukott rózsaszíromránccal szemhéjakkal,
csavart rackajuh-szarvhoz hasonló szemöldökkel,
a nyálás ujjhegyekkel
piros szarvacskákká pödört szemöldökszőrrel,
a rózsasárga ujjhegyvályúlécekkel
dérkalász üstököscsóvásban fölsodort szemöldökökkel,
a szőrszarvacska pihelegyezővel,
bozontcsönd vörhenyes oroslánsörénnyel,
a földadott és elveszett reménnyel
és fénnel,
bomlásba-csomagolt testtel,
a lélek-üressel,
szájadon halálcsodálkozás-körökkel,
viasz-kelyhecske orrlikaidban a fekete köddel,
önmagadba temetve,
mint a téli faluvégi este,
mint a téli vadrózsa-domb
aranszemhéjkör koronás piros bogyóterhálója,
a kék som-bozót, a galagonya-kúszaváz
a könnyű pára-vattában:
a vastag könnyező téli ködben.
S lenn a jégvártyás, jégzilánkostyás hináros patak,
mint jégkorszak-olvasás szavak.
Mért hallgatsz? Mit csinálsz
a Futaki úti temetőben?

Élve is az voltál, most is az vagy:
éjszakánkban világító ablak,
aminek üvegnégyzete mögött a fény
aranykelyhében:
a töprengés szigorkevényben
virraszt a remény,

tenyerébe hajtott arccal,
szívében két hatszárnyú angyallal,
a Kerubbal és a Szeráffal:
a kristály-saslánccal és a szárnyas-ős fény-zsiráffal,
a győzelemmel és a kudarcral
szállsz önmagadban önmagadból
kifelé és befelé,
mint egy mese-táltos
akinek tíz fogsora van
a két fekete, ezüstszőrágas ajakvánkos
lágý-gomba keretében
és boldogsága bánata
és bánata boldogsága,
mint az üveghegynek a mesében,
a szikrázó fölfele sejtrácskúp végtelennek.
Látom a Virrasztó Időt
és csak írógépe nézi őt
és nézik őt irgalmas könyvei
és a virrasztásban, mint az égitestek,
amik szívébe zuhanva estek
s ott bozsognak,
mint az óriás befőttésüvegbe gyűjtött kékaranyláz kőrisbogarak,
csak a kegyetlen égitestek könnyei.

Rád gondolok
aki voltál: Ember-Dolog!
Fájdalom bénít, mint a kígyómarás,
sírok, mint a népmesében a nyáját-vesztett kiskanász.
Vacogok, mint akit a láz
forró hidege ráz.
Hajamba kotorász
bikapók lábaival a gyász,
meg a cukorsíp-édes elolvadás:
az elmúlás.

Szorgalmasan matat a púpos,
 gyémántrügy-szemrács hátú,
 a horgonyos kitinléc-lábú
 harapás-csók
 Bikapók,
 a sorsommá növä,
 halál-hálót szövő
 zömök, szörös, vörhenyes téridő.

Most már csak az vagy, aki nem vagy,
 aki voltál és most már nem vagy.
 Aki kínod az elmúlásra hagyta,
 aki fényed a földnek adta.
 Süllyedésed akár a gyémánt-hangyaboly este,
 s mint aki ingét levette
 vagy letépte róla a büntető kegyelem,
 ott állsz köldökig meztelen
 szenvedés-kentaur: mosoly és félelem,
 fehér-hajfürtös okosság, rózsaköd türelem
 a bosszú-máglya cölöpéhez láncolva: Értelem!
 A könyörtelen
 ítélet halálraitéltje: Győzelem!
 Ott állsz a máglyaláng-sziromhalomban,
 a kékeres, szúzhártyavörös lángszirmok lobogó serlegében
 Istenre vágyva, mint az elvesztett Éden,
 a bűdös füstkomorban,
 a bíbor lángkehelydörgésben,
 mint világnagy tűzliliomban.

Mint Giordano Bruno a füst-kalász fuldoklás-sikolyban.
 Ki félti?
 Hogy meghaljunk azért kell élni?

Mosolyod hol van?
 Hol vagy Imre, hol vagy?
 Szemed szigora hol van?

Nincs-szavad mért lett oly nagy?
Szavad aranylánc-gyűrűje hol van?
Hiszen már ott sincs ahol van.
Sem a Mennyben, sem a Pokolban.
Csak a földben,
a virággal beültetett sírföldben,
a csillaghab-aranykupolájú földben
a Futaki úti temetőben.

Hova lett élet-bizalmad?
Hova lett élet-uralmad?
Hova lett vigasz-szerencséd?
Látásod hova lett?
Hiszen pupillád nem volt jégvártyás mocsárból.
Hiszen tudtad: a lét-őrület
néha ünnep-szagú, örömillatú, mint a húsvéti
mazsolás
fonottkalács.
Ki sír, mert érti?
Végtelenség-Vándor
mért bújtál el a földben
a Futaki úti temetőben?

*„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyar-
nak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást
kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”*

Kosztolányi Dezső

BORI IMRE HÍDJAI

KÁNTOR LAJOS

A *Híd* hetven éve természetesen gazdagabb, mint amennyi belőle Bori Imre szerkesztői idejéhez köthető. És viszont: Bori Imre pályája nem tükröztethető a *Híd* élén töltött két évtizedben, hiszen irodalomtörténészként hírnevet már korábban szerzett, egyetemi munkája pedig tágabb horizonton mérhető, mint amelyet egy bármilyen jó folyóirat képviselhet. Ám mégis indokolt Bori Imre hídjairól szólni, közel hetvenöt évre tekintve vissza. Majdani életrajzírójára vár, hogy összekösse a gyermekkor, az ifjúság élményeit az irodalmi kiteljesedést befolyásoló hatásokkal. Amiről én, a több száz kilométerre, Kolozsvárt élő, tehát határokon túlról figyelő pályatárs – talán Imre nem tiltakozna ellene, ha azt mondanám: barát – tanúságot tehetek, az csak a Bori-életművet felületesen ismerőt lepheti meg; azt szeretném mindenekelőtt kiemelni, hogy az elszánt, kérlelhetetlen avantgárdként, mondhatnám újabb kori avantgárd apostolként számon tartott tudós irodalmár szülőföldjének elkötelezettje volt. Ezt számos antológiája, tanulmánya bizonyítja. Bori Imre első hídjá tehát a népi és művelt tájhagyomány s a magyar avantgárd klasszikusai között épült.

A második híd (persze az én olvasatomban) a magyar irodalom földrajzilag, illetve politikailag széttagolt részeit köti össze. Személyesen erről a hídről tudnék a legtöbbet beszélni, ez volt közöttünk a leggyakoribb téma, ez a híd kötött össze minket igazán, több mint három évtizeden keresztül. Bori Imrére nem volt jellemző a rajtunk kívül történetek felhánytorgatása, a magyar közéletben a cselekvést oly gyakran helyettesítő magunk-elsíratása. Ha már úgy történt (Trianon és a II. világháború után), ahogy megtörtént, legyenek a magyar irodalomnak új, életerős központjai. Ilyennek akarta Újvidéket – és sokat tett érte, hogy (Kolozsvár, Pozsony mellett) ez a vajdasági egyetemi város, folyóiratok és művelődési intézmények székhelye megfeleljen a születő

vagy kicsikart lehetőségeknek, az új elvárásoknak. Legalább kétirányú harcot folytatott ezért, és nem kevés keserűséget kellett e küzdelem évtizedeiben megélnie. (Ide tartozik, véleményem szerint, hogy halálhírét a magyarországi média szinte-szinte elhallgatta. A 2003-ban megkapott Széchenyi-díj viszont szerencsére még idejében érkezett.)

Bori Imre nélkül a vajdasági magyar irodalom és főként az irodalomtörténet, a kritika tekintélye aligha nőtte volna túl a hajdani Jugoszlávia határait. Márpedig ez történt. Voltak évek, amikor a kortárs magyarországi irodalom legjelentősebb alkotóiról az újvidéki lapokban lehetett érdemleges elemzéseket olvasni – Bori Imrétől és tanítványaitól.

Végül a harmadik hídról. Ez amolyan belső hídnak nevezhető, minthogy a vajdaságiak nemzedékeit kapcsolta össze. Tudom – nincs miért elhallgatni –, hogy Bori Imrének voltak vitái a nála fiatalabbakkal (nyilván az idősebbekkel is), ám ez nem akadályozta abban, hogy az új értékeket elismerje, beépítse a maga irodalomtörténeti rendjébe. Így lehetett a *Híd* igényes folyóirat, többek közt az első Symposium-nemzedék befogadója. A teljesebb elemzés bizonyára megkövetelné az árnyalatok hangsúlyozását, például a *Híd* és a különböző évtizedek *Új Symposium*jának összemérését – ez azonban nem az én feladatom.

A dolgok természetéből következően az sem, hogy a negyedik hídról beszéljek – jöllehet tudom, erről, a délszláv irodalmak felé nyitóról is szólni kellene, Bori Imrére emlékezve, munkásságát méltatva. Emlékszem, milyen lelkesen beszélt Krleža-könyve készüléséről és a könyv méltó visszhangjáról.

Hidakon innen és túl, illetve a harmadik hídhöz kapcsolódva lehetetlen volna nem elősorolni a professzori, a katedrai munka eredményeit. Sajnos, ebből keveset ismerhettem, bár a tanítványok révén akár azt is állíthatnám, hogy sokat. Mindenesetre hiszem, bizakodom abban, hogy Bori Imre hosszú időn át épített hídjait senki sem akarja majd lebombázni – ápolni és továbbépíteni fogják, fogjuk őket, mindenütt a Duna partján, nem feledve a fontos mellékfolyókat átívelő hidakat sem.

Elhangzott a Híd hetvenéves ünnepségén 2004. június 11-én Újvidéken

A TENGERI KAGYLÓ (III.)

Második rész

TOLNAI OTTÓ

Otthon, bátyám mintha megérezte volna, hogy valami komoly ügyben utazok, elvégezte a ház körüli munkát helyettem is, már vizet is hordott, pedig nagymosás előtt álltak ómamáék. Alig bírtam átkecmeregni a gyerekágy rácsain. Az első napsugár a kagylóba dőött, s csak azután foglalta el munkahelyét, mármint kezdett forogni, mint a nagy fekete óra hiányzó mutatója. Egzaktul tudtam, a fénycsík hogyan közeledik az agyag felé, tudtam, a nagy fekete órán ellenőriztem, mikor érinti meg Nusikát, jóllehet Tihamér még nem választgatta szét, előbb csak mechanikusan, mint a kezén, a spaklival lába ujjait. Ám a fénycsík, ezt majd Tihamérnak is megemlítem, nagyujját, amely egyáltalán nem volt olyan nagy, egy pillanat, s elválasztja a második ujjától, igen ez valami olyasmi lesz, mint amit bátyám tankönyvében olvastam, a hajnal rózsás ujjáról, noha gyakran az történt, megfigyeltem, hogy Tihamér részletesen kidolgozott valamit, majd örökre visszanyomta a nyers, formátlan anyagba, s különösmód, az a valami, az a precízen kidolgozott detalle, mintha végig jelezni tudott volna az agyagból. Az igazság az, valami lényeges változás történt a tengeri kagylóhoz való viszonyomban. Rá se mertem pillantani. Fogalmam sem volt, miről lehet szó. Mindenesetre megszűnt valami távoli, hideg tárgynak lenni. Valamiféleképpen tőle is menekültem, ahogy átugrottam a rácson. Mire leértem a pagodába, Tihamér már ott piszmogott. A köcsögök közül egyedül Szatyor bukkant fel a puszpánglabirintusban, fogalmam sem volt, mi a fenét kereshetett éppen ott. Leültem a rozoga, beszakadt tonettszékre. Tihamér a sze-

mével bajlódott. Különös, éppen úgy, letakarva arcát, mint szemoperációk alkalmával teszik az orvosok. Fogpiszkálót szúrt a pupillába, majd makkalapot nyomott rá. Üveggolyóra lesz majd szükség, szólt hátra. Intettem Szatyornak, kotorja ki feneketlen zsebeit. Kezd hasonlítani, érzed?!, mondta Szatyor, örülve, hogy csak mi látjuk, egyedül csak mi vagyunk a tanúi a szemoperációnak. Kezd, mondtam, noha nem tudtam, Szatyor kire is gondol valójában, Nusira vagy a gipsz cigánylányra ott a csoport közepén. Tihamér mintha csak megérezte volna a feladat kettős-ségét, mármint hogy mi valójában a meztelen Nusit akarjuk nézni, jóllehet ugyanakkor a gipsz cigánylány misztériumát akarjuk megisméltetni vele. Mármint hogy hideg is legyen az agyag, meg forró is. Ravaszán hol az egyik, hol a másik irányba mozdult. Előkerült Köcsög és Piusz is, aki tegnap két gölt is lőtt a henteseknek. Józsika árnyéka volt magának. Firó és Lötyöge úgy lépett be, mint két bőrkabátos végrehajtó. Észre sem vettük, hogyan termett közöttünk Nusi. Cigaretta volt a kezében, ezek szerint nincs kizárva, hogy dr. Csathótól jött, aki különben, igaz, ezt majd később fogom megtudni, meglátni, naplójában, furcsa mondatai közé illesztve, többször leskiccelte volt Nusit, le pőrén is sajnos. Zöld ruhája volt rajta, amelyet kissé talán nehezebb lett volna levetni, tehát egyértelmű volt, többé már nem fog meztelenkedni nekünk, hülye köcsögöknek, zöld ruhája, amelynek színét mi a salátához hasonlítottunk, Orbán pedig a jadeithez. Mi az, hogy jadeit, kérdeztem volt bátyámat? Meleg selyem kő, mondta elmélázva. A gyöngyház és az opál között, tette hozzá, ugyanis tudta ezeket az anyagokat, már abszolváltam valamiféleképpen, ugyanis Margaréta és tanító nénim cipője szarát is opálgombok fogták össze. Ez lennék én?!, kacagott fel immár bizonyos távolságot tartva. És éppen ez a kis távolság mutatta meg számunkra az előző nap hihetetlen állapotát, amikor valamiféleképpen mindannyian az agyagban voltunk nyakig, illetve a rianásként megpat-tanó tükörlapon. Tihamérnak már nem volt szüksége rá, jóllehet az orra hegyét benyomta kissé, s a szeme alá is odahúzta az éjszaka kapott árnyat. Látszott, csak a pénzért ugrott be. Köcsög egy bélyeges stanic-liban a kezébe csúsztatva. Üdvözöld az öregedet, mondta barackot nyomva fejére. Még jó, hogy nem maszatotha el a bajuszát, ami tegnap óta különben is már jócskán kifakult. S akkor, szerencsére, mert később én csak erre emlékeztem, s nem a kifizetésre, Köcsög, túlnöve rajtunk,

hiszen talán ez volt egyetlen felnőtt, nagyvonalúnak mondható gesztusunk, persze még most sem látom igazán az első napot, nem is láthatom talán soha, valójában én sem álltam sokkal jobban a sarat (itt is szó szerint!), mint Józsika, mikor egyszer elmeséltem bátyámnak a pagodában történeteket, már mind a ketten gyerekes szülők voltunk, talán éppen gyerekeink szenvedték hasonló pagodai élményeiket, csak annyit mondott, hogy el kellett volna hívnunk a szeánszra Vak Vigh Tibikét, Tihamérnak is sokat segített volna, ahogyan később a szikes Járás, a vak avagy az éppen virágzó szik festésében sosem is nélkülözötte, csak Tibike tudott volna szavakat találni, egyedül csak ő, hiszen nekünk nem volt szükség szavakra, mi láttuk – láttuk, amit láttunk, szavakra csak Orbánnak lesz szüksége később, amikor írogatni kezd, de hát tudod, Orbán még Belgrádból, Pestről hazajárva is mennyit üldögélt a Tiszaparton, a Járás közepén Vak Vigh Tibikével, akkor Köcsög, mintha csak zavarában dugta volna vissza zsebbe a kezét, egy teljesen új, szinte kecsesnek mondható mozdulattal, igen, kecsesnek a mi töménytelen sutaságunk közepette (olykor arra gondoltam, városkánk össz suta mozdulatát váltotta, tisztította meg Párizsban és Tokióban, Berlinben és Pétervárott Nagy József, de nemcsak a mieinket, hanem szüleink, nagyszüleink suta mozdulatait is mind egytől egyig, s amikor ezt megemlítettem neki, szó nélkül rábólintott, majd hozzátette, igen már Marceau-nál is egyértelművé lett számomra, noha nála a leglíraibb francia alapmetaforákon dolgoztunk volt, akkor még arról is beszéltem Nagy Józsefnek, hogy én valahogy úgy látom, Szeles Mónika is ugyanezeket a sutaságokon dolgozott, ismét bekeményítve azokat az általa letisztított, majdhogynem kecsessé tett mozdulatokat, nagyokat kiáltva, jajgatva minden egyes ütésnél), egy drága, rubintköves kalaptűt adott át neki (akár át is dőfhetne volna vele a szívét, kommentálta ezt a jelenetet egészen más látószögből Firó). Azonnal, ahogy megcsillant kissé, felismertem, az amatőr színház öltözőjéből lopta, a Csárdáskirálynőt rendező ügyvéd feleség kölcsönözötte volt az együttesnek. Nusit is megérintette Köcsög gesztusa. Megbökte kicsit, mondta Firó. Hiszen akárhogy is, de bajos lett volna szimpla lelépése a pénzzel. Így viszont majdhogynem olyan volt a távozása, mint az érkezése. Kiszállt a már általam említett bábból, noha én éppenhogy valami egészen másra szerettem volna utalni a bábbal, hüvellyel pontosabban.

Tihamér még egyszer bedugta a spongyát (apám hozta volt az Adriáról) Nusi hóna alá, kézfejével érintgette hasát, végighúzta tenyerét a nyakán, s megelégedve állapította meg, hogy annak az első gesztusnak, mármint az agyag fojtogatásának a nyoma szépen áttűnt a gégecső gyűrűvé. Ismét váratlanul emelte fel a kezeit, hagyta kihulljanak belőle a szerszámok, foggpszálók, ki a spongya, látszott most már egyértelműen megadja magát. Vele is elszámolt Köcsög. A vizes zsákokat már mi terítettük Nusikára. Egyértelmű volt, immár a mi tulajdonunk, ha akarunk vele kezdeni valamit, mondta Tihamér, forduljunk a szintén magyarkanizsai születésű Almási Gábor bácsihoz, az ismert szabadkai szobrászhoz, aki Lisztet, Petőfit, Beethovent és dr. Kosztolányi Árpád bátyját, Kosztolányi Dezsőt is megformálta, ő relatíve olcsón kiönti, akár bronzból is kiönteti nekünk Nusikát, különben, tette akkor hozzá, ez még az alkudozás időszakában hangzott el, kíváncsi is lennék Gabi bácsi véleményére. (Későbbi élete folyamán csak egyszer hallottam Tihamért Nusikáról szólni, nem nagy dobás volt, mondta, de később egy-két dolgot kamatoztattam belőle a suliban.) Vigyázva toltuk a létra alá, nehogy valaki fel találja fedezni. Mielőtt szétszéledtünk volna, a Tiszán már úgy üdvözöltük egymást, mint akik régóta nem találkoztak, a lakat felrakása közben Köcsög felém mutatott a fejével, a Töfe majd holnap lecsereéli a zsákokat. Mondanom sem kell, lám, kezdek belejönni a mesébe, épp akkor, amikor végképp elhomályosul a nagytükör is, mert azt hittem elhomályosult, közben nem vettem észre, mással, a Nusikából kimaradt kékagyaggal voltam elfoglalva éppen, Firó és Lötyöge megfordították a tükröt, ami különben az egyetlen fényforrásként is szolgált, összegyűjtötte a sok kis résen, lyukon beszüremelő semmis fénypásmákat, mondanom sem kell, mekkora megterhelést jelentett számomra ez a feladat, illetve hát az, hogy rám hagyták az egészet, az egész pagodát, az egész Nusikát, rám, úgy nyersen, nedvesen, vizesen, mintha a fajanszból vagy a Tiszából lépett volna éppen ki, rám úgy anyaszült meztelen. Először történt meg velem, hogy a Tiszára menet előtt bemászok rácsos ágyamba. A kagyló nem változott. Noha félszeg pillantásom alatt is regisztrálni tudtam, szinte kibuggyan, ki a vér, avagy a benseje, kibuggyan, kitüremlik szinte grimaszra görbülő nagy ajkán. Csak most vettem észre, hogy a kis csipkealátét és a fekete óra mennyre bele vannak bonyolódva a dologba. Külön-külön tudtam erről, de most min-

den felfokozódott valamiféleképpen, még a kredenc üvegsarka is valami furcsa fényt kapott az égtől, talán csak nem vihar készül, ijedtem meg. Lenn a Tiszán arról beszéltek, a halászok szerint egy-két nap, és virágozni kezd a Tisza. Ó, ne!, kiáltottam, még ne! Másnap már hajnalban leszaladtam a Tiszára, mert a virágzásból azért nem tudtam volna kimaradni, az ilyen dolgok nem tőlünk függték, ki voltunk szolgáltatva, de még egy előőrs sem mutatkozott a csillogó felszínen. Aztán hazaszaladtam ismét. Mi a fenét cikázol, nézett fel rám ponyvaregénye fölött a bátyám. Lehet, gondoltam, jobb lesz, ha én is inkább az idegenlégióban gondolkodom, mint bátyám barátai, mint hogy a bodobácsokat figyelem, a Tisza virágzását várom. Egy üres zacskót kerítettem a kamrában, és lekaptam a tengeri kagylót. Ezt csak most, fél évszázad múltán tudom ilyen egyszerű mozdulatnak látni, hiszen akkor fogalmam sem volt, mit teszek, azon morfondíroztam, hogy anyám mákos zacskóját kaptam fel valójában, de azt, hogy mit is dugtam bele, nemcsak bátyám és Margaréta, édesanyám és ómama elől kellett titkolnom, hanem mindenekelőlt magam elől.

A zsúfolt piacon láttam, a piócás ember és az árvalányhajjas asszony (Fanni) asztala körül szinte tülekednek, ha üres nap lett volna, én is ott tátom a számat, de én rohantam árkon-bokron át, le a Ligetbe, boldogan, ám vacogva is a félelemtől ugyanakkor. Futás közben volt pillanat, amikor éreztem, mit is szorongatok, mit viszek, mivel is rohanok tulajdonképpen. Éreztem az ABBÁZIÁ-t, noha az a következő pillanatban lázas agyamban már a TRITON-ná nőtt, elfoglalva az egész ligetet, jóllehet a Vigadó a teraszába nőtt platánnal emlékeztetett is hajóra, nem is csak emlékeztetett, hiszen a Koncz ügyvéd társasága ott tartotta a matrózavatókat, amelyek valójában a rum végtelen nyakalásából állottak, s mondanom sem kell, engem is ott, a Vigadó teraszán avatnak majd matrózzá, hogy hajnalban egy nagy asztalterítőbe (vitorlába) tekerve vigyenek, akárha egy matróztemetésen, haza. A hátsó ablakon másztam be, mert a Vigadó teraszán már kávézott valaki. Megálltam a vak, valójában fekete óránkat idéző tükör előtt. Lábam mellé csúsztattam a mákos zacskót. Egy-egy lilaszürke mákszemet különben már futás közben is éreztem ujjaim között. A mák megóvja, ha netán elejtem, gondoltam, ha egyáltalán tudtam gondolni valamire. Lázas voltam, félrebeszéltem inkább. Lehet, jobban teszem, ha dr.

Kosztolányihoz futok, s nem le a ligetbe. Befutok hozzá soron kívül. És elébe öntöm a sárgavászon zacskó tartalmát. Gyógyítson meg, mondván, legalábbis valami hasonlót motyogva, hiszen különben is megtörtént, hogy édesanyám éppen ilyentájt, a Tisza virágzásakor, íratott velem valami porokat.

Vigyázva, meg ne sérüljön a feje, előhúztam a létra alól Nusit. Leszedtem róla a már jócskán száraz zsákokat. Éreztem, már a zsákokon éreztem, milyen magas hőfoka van a testének. Verejtékezett. Le akartam törölni tenyeremmel, s azt kellett látnom, magától tenyerembe csúszott, tenyeremben tartom a mellét. Istenem, mikor varázsolta rá a bimbót Tihamér. A bimbót, amely a másik neuralgikus pont volt. Noha afféle varázlónak tudtam Tihamért, látnom kellett, a tompor kérdésén (Piusz kifejezése, ő csak tomporról volt hajlandó beszélni, ahogy viszont Szatyor szügyről, Emil pedig ágyékről) kérdésén valamiféleképpen átsiklott, a tomport, ahogy ma mondanánk, tulajdonképpen elmanipulálta, pedig hát, ahogy később Tódor eltűnődött, a tompor, illetve az ő szóhasználata szerint az ágyék, még csak lankás tájéka, torkolatvidéke, deltája a dolognak. Vagy ez már magától nőtt?! Lehetséges, gondoltam. Élő hús volt, noha már pontosan emlékeztem, hogyan is próbálkozott elérni a mellbimbóra annyira jellegzetes szederjes hatást. A makk kalapjának külső mintázatát nyomatta rá. Ám mintha úgy tűnt volna, nincs egészen megelégedve az eredménnyel. Viszont most ott sötétlett rezegve szinte. Az állványra kapaszkodva, félve próbáltam magamhoz ölelni, miközben bal kezemmel lenyúltam a zacskóért, keresgéltem, megtaláltam, s kiemeltem belőle a kagylót, majd áttettem a jobb kezembe, most a bal kezemmel ölelve át a vállát, majd medencecsontját, amit hiába igazgatott Tihamér, egyértelmű volt, hiányzik belőle valami, már az armatúra alsó részének elkészítésével baj volt (eredetileg egy tányérszerű traktorülést akart beépíteni oda), éreztem a nagy kagyló súlyát, éreztem formáját, miközben lassan emelni kezdtem, kicsit fordítottam rajta, emeltem, mind súlyosabb lett, de ugyanakkor anyaga mind előbb, selymesebb, éreztem a következő pillanatban a kagyló domború része a puha, lucskos, mert oda kissé több víz gyűlt a zsákokról, tomporhoz ér, s az jó neki, máris jó neki, máris jó nekem, bal kezem, noha mind jobban szorítottam a derekát, éreztem, orrom belefúródik, csak most nyeri majd el igazi, ügyetlenül elkötött spirálformáját, mesélte, egyszer

beszélgetett erről bábájával, mármint hogy miért is éppen így kötötte el, orrom belefúródik a köldökébe, bal kezem csúszni kezd, mintha ugyanakkor védekezne is, akarná is, meg nem is, én is, ő is, s akkor jobb kezemben valami lökés indult, a szívem külön vért pumpálhatott oda, noha különben eszeveszetten pumpált, mindenem dagadt, dagadtam, mint valamelyik nap Szatyor a platánfa tövében, dagadt szinte a platán ivoroszlopává, hogy szépen fejezzem ki magam, dagadtam, s akkor kezem még jobban rágörccsölve a kagylóra, elkezdte nyomni fel a nyers tomporba, nyomni be a lába közé, Nusika lába közé a nagy tengeri kagylót, az ABBÁZIÁ-t, akárha valami csodás folyótorkolathoz ért volna a TRITON, nyomni be neki, saját pináját, saját pinájával ajándékozva meg, jöllehet éppen saját pinájával erőszakolva meg, nyomtam föl neki, erősen, durván, de vigyázva is ugyanakkor, nehogy deformálódjon, nem deformálódott, mind egyértelműbb lett, ez hiányzott, ez a csodálatos gyöngyház ajak, amelyből máris csorogni kezdett a zsákból gyűlt víz, a mínium, mert akkor kezemre pillantva azt láttam, a nagy míniumos száj épp bekapja, elnyeli kézfejem, egyszer nagyon összekentem magam az egyik sleppen míniummal, s ahogy hazaértem, édesanyám elájult, azt hitte, mindenütt vérzem, de még mindig nyomtam fel, nyomtam, majd éreztem, felynomtam, a helyére került, még öleltem, de már végigsimítottam tenyeremmel a lába közét, amely immár teljes ágyékká lett – és ott volt, ott a helyén, és belebukott ismét a kézfejem, vigyázva kihúztam, s csak akkor engedtem el kissé bal kezemmel is, csak akkor pillantottam először az arcára, Nusi szemébe, és megdöbbenve láttam, boldog, kissé kimerült ő is, de valami mosoly jelent meg az arcán, mint a beért gyümölcsnek, mielőtt a homokba zuhan, mosoly, amit Tihamér képtelen volt reá varázsolni, hiába művészkedett a spongyával, hiába magarázta, igazi mosolyt csak mediterrán spongyával lehet elérni. Lefeküdtem a padlóra. Talán én is elájultam, mint Józsika. Vagy csak hunytam, aludtam egy kicsit. Amikor kinyitottam a szemem, láttam az agyag kissé rácsúszott, rácsukódott, még jobban magába fogadta, helyére illesztette, egyáltalán nem értettem, miért gondoltam volt tengeri kagylónak. Hiszen. Lám. Istenem, mennyit kutattam a deltákat (a Po és a Rhone, de legtöbbit persze a Neretva deltáját, hiszen ahogyan Michaux mondaná, aki egy deltát ismer, az ismeri mind a deltákat), mennyit álldogáltam azon a bizonyos ponton, ahol az édes és a sós egy harmadik

ízzé lesz, ahogy egy öreg halász (a kalózkodó és a pákászok valami keveréke valójában) mondta nekem, ha volna teste, az Isten testének, ő úgy mondta, húsának lenne ilyen íze, az az öreg megérezte, mit kutatok, mondta, maradjak vele ott benn legalább addig, hogy egyszer-kétszer körbeforduljanak az évszakok.

Amikor kissé összeszedtem magam, gyorsan a dézsába mártogattam a zsákokat és vigyázva, a zsákokon keresztül, akárha érzelmes, sosem is érzelmesebb, búcsút véve, ismét magamhoz ölelve, szépen bebugyoláltam Nusit. Otthon átmásztam a rácson. A hatalmas csontszín kredencből csak a fekete, mutató nélküli óra ragyogását láttam. Elsötétült minden. Amikor kinyitottam a szemem, dr. Kosztolányi nagy, szemüveges arcát láttam felettem. Észhez tért, mondta. Bátyám a fászládán kuporgott, nem értette, hogyan történhetett velem a tudta nélkül ilyen nagy dolog, jóllehet fogalma sem volt, mi is lehet az a nagy dolog valójában, mi, amitől elájultam, ugyanis közben, ahogy hazaérve a rácson át bemásztam az ágyba, a nagy fekete órát közelebb mozdítottam, ne tűnjön fel a kagyló hiánya. Másnap vagy harmadnap, hiszen nem csak az órákat, a napokat sem mutatta a nagy fekete óra, más időszámítás volt az, a gyermekkor időszámítása, mondanám most, kint ültem a lépcsőn, az eperfa alatt, ómama nagy lapos kosaraiban száradt az alma, a pék épp szedte ki a kemencéből a kenyeret, beláttam izzó száján, amikor nagy zajjal kitárták a nagykaput (annyiszor vasalták, pontosan úgy nézett ki, mint egy várkapu), berohantak udvarunkba a köcsögök. Valami nagy baj lehetett, ha ennyire nyíltan mozogtak. Mit csináltál?!, üvöltötték kórusban. Fíró talán arcomba is csapott volna, ha bátyám, hóna alatt a hegedűtokkal, meg nem jelenik az ajtóban. Mi van, köcsögök?! Mi bolydított így fel benneteket? Estére tánra játszunk a Sokol otthonban, hátulról beengedlek benneteket, láttam valami vendéglányokat a Szalkaiéknál, talán Leona is eljön. A Vili boy meg az Öcsi is játszik, a Bata Zoli zongorázik. A gyerekek tátott szájjal hallgatták. Mintha egy pillanatra el is felejtették volna, miért jöttek nehéz trappban. Mindenesetre maradt annyi időm, hogy megkérdezzem, mi történt?! Nem lehettem teljesen meggyőző, ugyanis azt hittem, a tengeri kagyló miatt háborodtak fel annyira, a kagyló feldugása miatt, azért mert egyértelmű lett számukra, szeretkeztem Nusikával, az enyém volt, hiszen nem tüntettem el ölelésem nyomait, gondoltam, majd a vizes zsákok

rendbe hozzák, kisimítják valamennyire bőrét. Firó és Lötyöge Piusznak bizonygatták, ők már tegnapelőtt látták, gennyesen viselkedem. És hát mindig is tudták, gatyakarakter vagyok. Lehet, jobban deformáltam, mint gondoltam, jobban szétnyomtam a tomporát, elcsúfítottam ágyékát, hiszen Tihamér, már-már hangosan akartam érvelni, szinte semmisre vékonyította, hiszen azt ti is láttátok, a tompora befejezetlen maradt, az sincs kizárva, közben az arcát is szétnyomtam, hiszen még jócskán nyers volt, valami ilyesmiről lehet szó, ugyanis Tihamér is ott állt közöttük. Nem érdekelte a dolog különösebben, de azt azért megnézte volna, hogyan fest kiszáradva, arra kíváncsi lett volna, mit szól hozzá Almási Gabi bácsi, akit felénk a plasztika ügyeiben egyedül mérvadónak tekintett. Aztán, sejteni kezdtem, nagyobb baj történhetett. Gyerünk, mondtam. Futás közben már sikerült kivennem szavaikból, hogy valaki behatolt a pagodába, a lakat másképpen volt visszarakva. Nem akartam hinni a szememnek.

Valaki behatolt, és szétverte. Szét a szobrot. Szét Nusikát. Szét cincálta még az armatúrát is. Azonnal látták, Tihamér legalábbis azonnal látta, nem én voltam a tettes, sőt azt is látta, jobban érintett a látvány, mint a többieket, akik, legalábbis az én szememben, ahogyan én az övékében, mind gyanúsak voltak. Térdre estem, úgy keresgéltem az agyagcafatok között. Mindegyiken megéreztem, melyik testrészekből lettek letépve, kimarva. Aztán csak ültem ott a dohos padlón. Tihamér megsajnál. Másodszorra igazibb lesz, az egyik kulcscontra sehogyan sem tudtam bőrt húzni, a medencecsontot sem sikerült helyretolnom, te is mondtad, az orra túl fitos volt még mindig. A kontrapozsttal sem hiszem, hogy el lett volna ragadtatva Gabi bácsi. Mintha szorított volna valamit a lába között, pedig láttad, hányszor megkíséreltem jobban szétfeszíteni. A többiek kisomfordáltak. Az agyagcafatok között turkáltam, tapogattam, a kagylót kerestem, de sehol sem találtam. A tettes magával vitte ABBÁZIÁ-t. Egyedül maradtam. Akkor, magam sem tudom, miért pillantottam oda, talán egy fénypászma vezette tekintetem, a pagoda egyik sarkában megpillantottam Nusika kézfejét. Talán már az első ütés – akkor már mindinkább a béna parkőrre gyanakodtam – elröpítette. Gyorsan begöngyöltem egy vizes zsákdarabba, és felsiettem vele a létrán. Bedugtam a kis kopasz denevérek közé.

Másnap már hajnalban jelentették, fölbukkantak az első kérészek. Bátyámmal együtt vágtattunk a Tiszára. Mégiscsak ez volt az év legnagyobb eseménye. A virágzásba vetettük magunkat, majd felmentünk Martonos alá, hogy a Majomsziget orráról indulhassunk majd, ahogy gyöngülni kezd a nap. És Potyemmal, aki hála istennek nem tartozott a köcsögök közé, a köcsögökhöz én azért kapcsolódtam még, mert a Jézus Szíve utcájában (az vezetett az állomásra) lakva, ők voltak a régi barátaim, de aztán már jó ideje inkább a főutcaiakhoz, illetve a Tiszapartiakhoz, kőrösiekhez tartoztam, a Fejetlen Szent Jánosnál volt a gyülekezőhelyünk, a Firenze nevű, ideális töltésköz volt a foci pályánk, belemerültünk a viharzó virágzásba. A semmis viráglények mindössze néhány óra alatt lejátszódó násztáncában (Eros) és halálában (Thanatos) gyönyörködve egyszer csak egyértelmű lett számomra, mert kezdetben még volt némi dilemmám, valójában nem is dilemma volt az, nem akartam átengedni neki Nusikát, egyértelmű lett, a béna parkőr volt a tettes, láttam a nyomokon, láttam szinte, ahogy ott fetrengett rajta, előbb talán leshette szeretkezésemet Nusikával (valahonnan leshette már Tihamér munkáját, illetve hát éppen ő lehetett az egyetlen, aki nem Tihamér munkáját, nem a tükörképet bámulta), láttam, egyértelmű volt, még a szagát is éreztem, egyszer meglestem ugyanis, ahogyan az egyik masszörnő fürdette forradásokkal teli testét, s közben, noha teljesen csenevész, béna alsótesttel, szinte férfitag nélkül, végül mégis durván szeretkeztek, igaz mintha a nő dobálta, verte, szadizta volna, miközben szajkómadara a Talpra magyart szavalta, mindig előlről, mint egy fennakadt gramofon. Később, amikor elmeséltem, mit láttam, Tódor azt mondta, hogy az ő apja ismerte volt a béna parkőrt már előbből, tudta történetét, legalábbis az egyiket, mert mintha több lett volna neki (Orbán szerint mindenkinek több története van, noha akadnak emberek egyetlen történettel, de azok, alighogy végigmesélik magukat, tulajdonképpen be is fejezik földi pályájukat), mármint hogy fődémjavítóként dolgozott a háború utáni Budapesten. És leesett. Alázuhant. Tódor apjának részletesen, ahogy múlt az idő, sakkozás közben, mert sakkal kínozták végtelen egymást, mind részletesebben mesélte a zuhanást, mit látott Budapestből, mármint a panorámájából (akkor hallottunk először a Margitszigetről, a Szabadság-szoborról), mit az épület lakásai- ban, az egyik öreg borotválkozás után ott találta felejteni az ablakpár-

kányon a mosatlan kést, és a tonnás satrafa üvöltözni kezdett rá, Már megint itt hagytad a borotvát!, fennállt a veszély, a jégeres kis öreg, utolsó fellobbanásában még, átvágja a vén satrafa torkát, de a béna parkőrnek repülnie kellett tovább, a másik szobában gyerekek dominóztak szépen, Dupla nulla!, kiáltott fel az egyik, a harmadikban megint egy satrafa tátogott, szívta valójában a lánya véré, azt ismételve, minden bizonnyal a lány új udvarlójáról lehetett szó, Nem látod, hogy ennek a szerencsétlennek még a válla is korpás?!, a negyedik szobában, akárha egy aranszobor körül gyűlt össze a társaság, szekta talán, az ötödikben kifutott épp a tej, és noha többen kiabáltak a környező szobákból, mármint, hogy Kifutott a tej!, de mégsem volt, aki levegye, a hatodikon, az évek folyamán a béna parkőr, Tódor apja és mi is összevissza kevertük az emeleteket, annál is inkább, mivel már előbb, mástól is hallottunk valamit fedémfedő múltjáról, alázuhanásáról (később magam is nyomoztam ebben az ügyben) talán tízeletes lehetett a ház, a hatodikon pedig egy meztelen párt látott, igen, egy meztelen párt mozogni, ütemesen, az asztalon lévő tányérok, poharak is átvették ezt a mind pokolibb ütemet, mintha valami nagy gép rázta volna őket ütemesen alulról, üzekedtek, ezt a kifejezést használta volt a béna parkőr, üzekedtek éppen, s ő, zuhanás közben, szinte megállt egy pillanatra az ablak előtt, Tódor szerint, valójában az történhetett, hogy leskelődött, leste a szeretkező, meztelen párt, mind mélyebbre hajolt, és leszakadt vele a horganyozott szörnyben végződő csatorna, az a horganyozott pléhszörny állítólag végig a kezében volt, akik látták, mert lehettek ablakok, amelyekből pedig őt látták, ahogyan repül a horganyozott pléhszörny hátán, de hát ő úgy mesélte Mengyi apjának, hogy szinte megállt egy pillanatra az ablak előtt, megvárta, hogy csúcsra érjenek, ahogy ő mondta, jóllehet ő éppen a csúcsról zuhant, szerencséjére avagy szerencsétlenségére, erről sosem nyilatkozott, mivel megmaradt nagy kéjencnek, mivel számára sosem is szűnt meg az a jelenet, az a fokozódó ütemű jelenet ott a csúcson, akkor mégis inkább szerencséjére, nagy szerencséjére egy cukrászmester ostyalap rakományára.

A folytatást nem tudnám elmesélni, nem még ilyen formában sem, mert azt sem tudom, volt-e folytatás, hiszen Nusika már szinte másnap eltűnt, talán éppen a mi pénzünkön utazott el, többször kiszaladtam a

vasútállomásra, de ott csak a Palacsintás Gyurát találtam, akiből semmit sem tudtam kiszedni, várta kitartóan a palacsintaszállítmányt, amit már megint beígért, most Óbecse irányából, valaki neki (hol Óbecse, hol Szabadka irányából kellett érkeznie annak a bizonyos palacsintás szerelvénynek), amikor falhoz szorítottam, Nus! Nus! nyűszítette, s számbárbögetőjét kezdte markolászni, meg egyszer a Lábatlan Baráthot csomagként (nagy UN-RA-dobozban lihegett) feladó Vak Vigh Tibikét találtam a peronon, aki igaz, gyors alkémikusi elemzéssel, kimutatta a három-négy felszálló utas kénes, csodafürdői illata között, Nusika, noha indulás előtt ő is volt a fürdőben, mint dr. Csathó naplójából később kikerestem, nála is megfordult (*Megadtam a kis kreol szépségnek a búcsúlövést, meg előlről és hátulról is, meg a díszsortüzet pontosabban. Jó utat angyalom, adio! Adio mare!*), kimutatta összetéveszthetetlen illatát, de az is lehet, néhány napig még ott volt, vagy Törökkanizsán élő mostohaapjához látogatott előbb, és csak majd később utazik el valahová, illetve hát minden jel szerint a tengerre, de ha a tengerre, már nem Niggri után, habár az sincs kizárva, valamiféle kapcsolatuk később is maradhatott, sőt lehet, a valós történetben felcsempészte a TRITON-ra, s valahol, Dél-Amerikában tette ki, és valójában ott látogatja, ott talán még a mai napig is, noha ma már nem a TRITON-on, hanem utasszállítón, sétahajón netán, igen, folytatás valójában nincs, mert aztán hirtelen szétesett a köcsögök társasága, bandája, s képtelen voltam meséiket, a mendemondákat összefogni, noha iskolakirándulások, nyaralások alkalmával mind-egyikük látni vélte Nusikát, Piusz integetett neki, Szatyor, tökrészezen állítólag meg is kúrta, noha már nem volt a régi, anyjára hasonlított, akit kuglisok abriktoltak a Mányi kocsmá udvarában hátul, Józsika egy hétig nála lakott Makarskán, noha Firó ugyanakkor Susakon látta, Lötyöge szerint végig Dubrovnikban élt, haláláig, Tódor szerint viszont egy budvai cérna politikus felesége lett Nusika, valaki látta az egyik filmhíradóban a cérna elnök fogadásán, és mit sem változott, sőt, mintha szebben ragyogott volna, mint valaha is, Bicskei Ottó pedig majd arról mesél nekem Vela Lukán, hogy Abbáziában egymás mellett volt hullámos alumíniummal vont, izzó kulipintyójuk, jóllehet Ottó nem volt köcsög, majd száz évvel volt idősebb nálunk, de az igazság az, engem nem az ő jellegzetes habe dumájuk érdekelt, tudtam, abban szülőváro-

som utolérhetetlen, más, kevésbé érzékeny témában hallgatni is tudom őket végtelen, hanem T. Orbáné, az ő folytatása, ugyanis, mint próbáltam utalni rá, neki mintha lett volna köze Nusikához, nemcsak hogy lehetett köze, hiszen a Kornátokon akkor valóban találkoztak, valóban meggyűrűzte gyerekkori, golyóhüvelyből fűrészelt pecsétgyűrűjével, hanem, s a probléma éppen ebben rejlik, T. Orbán pontosan, ijesztően pontosan tudta az én viszonyom mibenlétét, az én viszonyom fájdalmas jelenidejűségét, a különös az volt mégis az ő magatartásában, hogy sosem írta le Nusika nevét, sosem engedte, hogy nekilássak kivallatásának, úgy érezte, s ezt mintha említette is volna valakinek, elintézte, befejezte a dolgot, sőt, erre meg mintha valaki másnak utalt volna, valamiféleképpen csodálatát is kifejezte, amikor elküldte nekem Cézanne A fekete óra című csendéletének reprodukcióját, és nem sokkal utána, akárha az említett Baudelaire-könyv folytatásaként, Valéry kis könyvét, a *L'homme et la coquille*-t is. Olykor érteni is véltem Orbánt, bekereteztetem A fekete órát, valójában a nagy barokk, kárminajkú kagylót, majd szenvedélyes vallomást írtam róla, mármint arról, hogy ez a kép egy egészen más, sokkal de sokkal nagyobb, jóllehet nagyobb már nemigen lehetett, mint amennyire felértékelődött Fülep és Rilke írásában, akik szinte ugyanazokon a napokon álldogáltak a Cézanne-képek előtt 1906–7-ben, Párizsban, a Salonban, illetve névrokonom Charles de Tolnay kis, korai könyvében, egy egészen más, sokkal de sokkal nagyobb, súlyosabb, monumentálisabb festővé, ugyanis A fekete órától Cézanne visszafelé mozgott, visszafelé mint az egész századvég, s az egész következő század, valójában, ezt be kellene vallanunk, az októberi forradalom felé, majd pedig attól el, de hát ez az egész oda-vissza tulajdonképpen semmi, az egész század tehát semmisnek bizonyult, hogy a mi épp megkezdett századunkról, ezredünkéről ne is beszéljünk, mert arról nem is lehet beszélni, kivéve, ha a míniummal szemben, a fekete órát nem kátránytengernek látjuk, mert ugye, akárhogy tanulmányozzuk is életművét, A fekete óra súlyához, ambíciójához fogható monumentális kép már nem készül több, szinte felfoghatatlan a sok zsonglőrlabda (gyümölcs) és a barokk, nem is barokk, brutális triton-kagyló viszonya, illetve hát csakis úgy fogható fel, mint azt a képen látjuk, a kagyló és a citrom viszonyát, noha nincsenek is viszonyban, a brutális, formátlan forma a mutató nélküli fekete órával van viszonyba állítva, a citrom csak

a centrumpontot van hivatva jelölni, illetve a felezővonalat az aranyrá-mával egyetemben, érezni, hogy a mester beleütközött valamibe, érezni a földrengésnyi rázkódást, véleményem szerint e két formával át is törte a falat, ám a résen nem ment át, visszafordult, megijedt a két alakzattól, az Istenhez menekült, ha Fülepnek igaza van, hogy Cézanne-nak az az alma, ami a régi mestereknek (Giotto) az Isten, s végtelen morzsolta az olvasófüzér labdacsait, a modern, illetve avantgárd művészet végig-ment a cézanne-i úton, leellenőrizte, mondhatjuk, le a gömböt, a kúpot és a hengert, sőt Van Gogh vérző kávéháza, illetve majd Bacon Vérző talajon közlekedő Van Goghja (Van Gogh-sorozata) megismétlik a brutális kagylót és például fekete ernyőivel az órát is (sőt e dolgoknak, Artaud személyében, még értelmezője is akadt), szóval próbáltam járattani az eszem, hogy valamiféleképpen dialógusban maradjak Orbánnal, gondoltam, ha párbeszédet kezdek vele A fekete óráról, illetve a vér, a mínium szerepéről a modern festészetben, szóval idecsatolva Van Goghot és Bacon Van Gogh-sorozatát is, de még Njegosť is megemlítve például, aki vérrel hányva tele kis, Bécsből hozatott, mozarti (Mozart is nagy játékos volt) biliárdasztalát, amely, mondjuk így, a montenegrói parlament közepén állt, egyfajta értelmezését adta Van Gogh Éjjeli kávéházának s a többi, szóval nem akartam elengedni Orbánt, nem engedem el még ma sem, hiszen alig várom, hogy pontot tegyek a mondat végére, s már küldjem is neki kis emlékezőmet, kis memoáromat, amely, jól tudom, most sem nélkülözi a dilettaizmus határán való billegést, de azt a másik tulajdonságomat sem, amelytől szintén ódzko-dott Orbán, mármint hogy lírai nuszproduktumaimmal szét dúlom az agyát, amelyben, mármint ebben a kis emlékezésben, persze csupán egy kis plazmáját szerettem volna kivonni gyermekkorunknak, a kagyló (osztriga) bensejét, azt a Baudelaire-könyv emlegette spirituálisát, jól-lehet végül nekem sem maradt más a kezemben, mint a dolog héja, a kagyló, fizikája, illetve hát az Orbán küldte reprodukció, úgyhogy ha egyáltalán belepillant kéziratomba, s ha nem dobja el szó nélkül, meg-történhet, hogy ismét csak a Cézanne-csendélet reprodukciójával fog meglepni, mondván, egy jobb kivitelezésű másolatra akadt, mellesleg megemlítve, hogy az a tükröző tejszerű rózsaszín forma az órán, nézzem csak meg még egyszer, valójában már magában hordja az egész Moran-di-életművet, de az is lehet, leint, vissza tal névrokonom tanulmányá-

hoz, amelyben nemes felépítésűnek nevezi csendéletünket, vissza a tanulmány ama passzusához, amely valójában egyik meghatározója volt fiatalságunknak, kései mediterráneizmusunknak, amit Krleža harmadik komponensnek nevezett, vissza és szemben a brutálissal, szemben a kátránytengerrel, de ez számomra, aki rágörcsöltem a tengeri kagylóra, már fél győzelem lenne, hiszen akárhogy veszem is utalásait, ha kapcsolatban marad velem, mint az agyag és a tükör, Nusikát mutatjuk egymásnak: *A fontos a tiszta világoskékben átáztatottsága mindennek; az áttetsző leheletes kék, amely a karnátum gyümölcsízű anyagát nedvesen nyaldossa . . . A kék, amely már nem is levegő, hanem valami más, ennél több: félig folyadék, félig lég, s amelyben minden homogénné hasonul át. Nem emberek, nem fák, nem folyópart: valami nyárian csöndes és tiszta „őstermészet” ez, amelyben nem mocskolódott be még semmi, az anyagok még megóvták szüzességüket . . .*

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

*„Mostanság sokat gondolok Kassára,
minden, ami oda emlékeztet, öröm.”*

A hetvenegy éves Márai írja ezt egyik levelében, Salernóból, negyedszázadnyi hontalansággal – hogy is mondjam – a háta mögött. Vagy inkább a szívében? Mert hát a hazát mégse a hátán hordja az ember, püpként, inkább a szívében, ezért akkor is féltve cipeli, ha elhagyja. Ám ebben az ügyben én csak találgatni tudok. A hazámat nem hagytam el, legrosszabb esetben az hagyott el engem. Mindig otthon maradtam, de az otthonom egyszersmind nem volt mindig a hazám is. Tulajdonképpen nem is volt igazi hazám, mondhatom, hogy egy hazátlan bitang voltam egész életemben. Országom nekem is volt, ma is van, de az ország nem mindig azonos a hazával. Így hát jómagam is hontalan vagyok? Márai csaknem fele életét emigrációban töltötte, az elhagyott hazáján kívül volt egy választott hazája, de mert író volt, azt vallotta, hogy az efféle ember igazi hazája az anyanyelv. A közönséges halandónak talán a szülőföld az igazi hazája. Ez Márai számára Kassa városa volt. Érett fővel vallja: minden, ami őt oda emlékezteti, öröm számára. Ezzel én is így valahogy vagyok. Minden, ami a szülőfalumra emlékeztet, számomra öröm. Immár a keserű, fájdalmas emlékek is. Különösen az öröm forrása számomra szülőfalumnak az a színtere, az az utcája, ahol felnőttem. Talán az volt a hazám is és mindenem. A mi utcánk.

Két oldala volt: a napos meg az árnyékos. A „mi” házunk emezen az oldalon állt. (Az idézőjel csak azért, mert az a ház sohasem volt a miénk, házbérben laktunk ott, de én mindig úgy éreztem magam benne, mintha a miénk lett volna, hiszen abban születtem, abban nőttem fel, annak a falai közt, annak az udvarában, kertjében éreztem otthon magam.) A mi oldalunkon akkor még nem volt betonjárda, flaszter se, ez a napos oldalnak dukált, mert azt érte a délelőtti nap, azon az oldalon engedett fel előbb a téli fagy, és nagy lett volna a sár, ha nem vonult volna végig rajta a keskeny téglajárda. Emiatt a két oldal között sose dúlt háború, mindenki rendjénvalónak tartotta, hogy a téglajárda a napos oldalt illeti.

Ma az utca mindkét oldalán szabályos betonjárda fut végig, az utca közepén a kocsiót is kibetonozva. Nincs többé bokáig érő por, nyakig érő sár.

Télvégeken, miután felengedett a fagy, az utca két oldala között úgy közlekedtünk, hogy szárat, szárízéket, szalmát, egyéb gezemicét raktunk le a sárba, afféle gázlót teremtve ezáltal, különben elmerültünk volna a feneketlen latyakban. Tulajdonképpen ezek a gázlók voltak a hidak az utca két oldala között télvíz idején, ha nem lettek volna, nagyban megnehezült volna a szomszédolás az utca két oldala között, ami az én időmben, boldog gyerekkoromban, elkerülhetetlen volt. Azóta és azelőtt is, a történelem produkált ennél komolyabb akadályokat is az utcák napos és árnyékos oldalai között, vessünk csak egy pillantást a térképre, s azon is arra a kis magyar falura, amely főutcájának az egyik oldala ukrán, a másik szlovák kézre került; az ott élő egy utcabélieknek ötven kilométert, a legközelebbi határátjáróig kell kutyagolniuk, hogy a szomszéd találkozhassék, kezét foghasson a szomszédjával. A mi utcánkban, a mi utcánkkal eddig ilyesmi még nem fordult elő.

Egy öreg padon ülök, egy ház előtt a pázsit közepén, a hátam mögött a napos, előttem az árnyékos oldal. Most az árnyékos a napos, késő délután, a nap lemenőben. Ha kelőben volna, a szemembe sütné, de rég elmúlt már a reggel, nemsokára a lefekvéshez kell készülődni, a Nap ott jár valahol messze a hátam mögött, búcsúzni készül a világ legszebb völgyétől, a Kaszálótól, amelyikről egy barátom áhítattal mondta, hogy Provance; mert ha gyönyörű tájakról esik szó, neki ez a hasonlítási alapja, a Provance. Nekem a Kaszáló völgye. Különösen így nap-

nyugta táján mutatkozik meg valódi szépsége, legalábbis számomra, de most nem a tündéri Kaszáló szépsége fölött merengünk, az nyűgöz le bennünket, ami nem a lelki, hanem a testi szemünk előtt van, a befüvesített, a parkosított utca; velem szemben, a túloldalon egy nyírfa és egy vadszilvafa sötét lombja ölelkezik, nyírfa ott, abban az utcában, amelyikben gyerekkoromban ilyen elő nem fordulhatott, mert bármerre tekintettél, mindenütt csak eperfát és akácfát láthattál, a napos oldalon egy sort, az árnyékos oldalon két sort, most a díszfák és a díszcserjék nem sorban állnak, hanem ki-ki kedve szerint ültette el őket a saját háza, portája előtt, egy kicsit összevissza, mint a parkokban, talán ezért ilyen parkszerű az utca, úgy is érzed magad benne, mintha egy ismeretlen park padján telepedtél volna le.

Ismeretlen . . .

Igen, ahogy jöttél végig az utcán, tudtad ugyan, hogy a te utcádban jársz, de ugyanakkor azt is tudtad, hogy ez az utca már jó ideje nem a tiéd, be kell látnod, hogy hűtlenül megváltoztatta, szinte a felismerhetlenségig megváltoztatta arculatát, a házak benne mintha elmozdultak volna eredeti helyükről, vagy amelyik a helyén is maradt, átalakult, bizony még a te szülőházad is, csodálatra adna okot ez az átalakulás, ha nem borzongatna meg valami, ha nem sajnulna meg benned valami, hogy ez már mégsem az, hogy itt már nem lelheted meg, amit keresel, csak az egykor voltak a hűlt helyét, az egykor voltból az egész utcában talán csak az az utca frontjára épített kukoricagóré maradt meg, amelyben épp ilyen forró nyári délutánokon a Bogár Imrét olvastátok föl egymásnak. Minden egyéb elmozdult, átalakult, lebetonozódott, befüvesített, ha azelőtt elő is fordult itt-ott füves folt a fák alatt, annak gyepe volt a neve, talán a szavak és a nevek is megváltoztak az évek múlásával, az utca lakói annak rendje-módja szerint kicserélődtek, végigmenvén az utcán a szembejövőnek nem is mersz már köszönni, amiként ő se neked, legfőképpen lopva, rejtőzködően végigméritek egymást, hát itt van, ide jutottunk, ezzel lettünk, a torkodban érzed annak a súlyát, amit nem tudsz megnevezni.

És mégis gyönyörűséggel tölt el, hogy újra itt lehetsz. Ülsz a kopott padon, s nem tudsz betelni a látvánnyal: fecskék cikáznak közvetlenül a pázsit felett, röptük villámgyors, akárcsak egy sima tükrű tó felett röpködnének, szárnyukkal a vizet érintve. Itt a nyírott pázsitot érintik

meg. Megérted, hogy ápolt, nyírott pázsit fedti az utcádat, pedig sohase álmodoztál ilyesmiről, díszbokrokról, amelyeket most a fecskék oly ügyesen és villámgyorsan kerülnek ki röptükben, hogy valósággal elbűvölnek. Egy messzi vándorútról tértél haza, minden megváltozott körülötted, mégis itthon vagy. A szülőházad, az utca végén, a túlsó oldalon, ócskavastelep színhelye lett, mögötte a Nagykert beépült, emlékeidben, emlékezetedben mégis minden úgy maradt, ahogy volt, mert az ott volt, az egyszer volt, mégis az egyedüli maradandó haza, ahová immár minden, ami oda emlékeztet, öröm számodra.

*

Ballagok kifelé a temetőből, egy sír előtt elhaladva megszólít valaki. A nevemen szólít meg, már a hangja is elárulja, örvend, hogy láthat. Leáll a munkával, a sír takarításával, ragyog az arca, s ez a ragyogás a személynemnek szól.

– Ó, ha most leszólnának édesanyámnak . . .

A sírkövet fürkészem zavaromban, mert aki engem fölismert, arra én, sajnos, nem vélek rá, így a sírkövön keresem a kapaszkodót, a kőbe vésett névben, annak a nevében, akinek ez a kedves, javakorabeli nő most *leszólna*, le oda a sötét mélységbe, hogy édesanyám, tudod-e, ki áll itt előtted?

– Istenem, régi utcabeliek! . . . Ha tudná most édesanyám! . . .

A kőbe vésett név, a megboldogult leánykori neve gyújt végre némi világosságot az agyamban, persze, hát hogyné, dadogom, s a kőbe vésett név után a kettős évszámot is megkeresem. Aki a kő alatt pihen, már kétéves volt, amikor én beleszülettem abba az utcába, amelyik attól kezdve az én utcám is lett s az enyém is maradt, a *miénk* az egész paradicsomi időkben s azokon is túl, mindmáig mindazok keveseké, akik még nem „töltötték be” a második évszámukat is. Akinek a sírja előtt állunk, nemrég töltötte be.

S igencsak régen már a Czékus Treza néni, a Csordás András bácsi, a Zsuzsó Pista bácsi, a Márkus Rozi néni, akinek az urát állítólag még úgy nyírták, hogy szakajtót helyeztek a fejére, s ami haja a szakajtó alól kilógott, azt körülvágták ollóval, s ezzel kész is volt a hajnyírás. Szép, vállra omló haja lehetett az öreg Márkusnak, mint annak a versbélinek, mint a régi jobbágyoknak és betyároknak, amilyeneket öreg könyvekben

láthattunk. A Bogár Imrékben! . . . És a Csucsik Annus néni is rég elment már, meg a Kajla Lajcsi nagynénje, aki egyszerűen csak Néni volt, a Törökék, a Pintér Illés, a tislér, így, magyarul, de még így se tudtuk egész pontosan, hogy mi az a tislér, aztán Gelle Matyi bácsi, és mind-mind a többiek, akik azokban a paradicsomi években a mi utcánk lakói voltak a Zsiga Bandival együtt, aki cukrász volt és nagy betyár, felnőtt létére a gyerekek animátora, mozgatója, a csínytevések kiötlője és fölbujtatója, elmentek mind, Zsiga Bandi a Közösbe, a többiek főleg a Keletibe, mert a mi utcánk fekvésénél fogva oda tartozott, de jutottak a mi utcánkból föl a Kálváriára is, miként ő is, akinek a nyugvóhelye előtt éppen emlékezni próbálunk a régiekről. A falu negyedik sírkertjébe, a zsidókéba a mi utcánkból nem temettek senkit, minthogy nem volt ilyen hitű lakója, a Zsiga Bandi viszont azért került a Közösbe, a hitetlenek, az ókatolikusok meg a római katolikuson kívül az egyéb vallásúak közé, mert pravoszláv volt és szerb nemzetiségű, de ezt csak kerülő úton tudtuk meg róla, és annyit se izgatta a fantáziánkat, mint Kajla Lajcsi édesapja, akit a fia általában Ser Lukács Fúvós Gazemberként emlegetett. Hol lehet az utcánk egyetlen árvája, aki a Néni szerint a tűzön se égett volna meg, hol lehet Kajla Lajcsi, aki az utcánkból és az életünkből való eltűnése után sok-sok évre Splitből jelentkezett, és hol vannak a többiek, akikkel együtt nőtem fel abban az igazi gyerekparadicsomban, hol vannak az egyetlen Gálik Ferin kívül, aki a régiek közül talán már csak egy szál maga kallódik ott?

Hova szólhatnék *le* vagy *föl*, hogy meghallják a hangomat?

Hitem szerint mégiscsak valahol Fönt lehetnek, nem Lent. Így hát föl kéne szólnom. Fölszólalnom. Fölszólalnom a nevükben, ha még itt vagyok lent. De mit tudnék mondani? Csak annyit, hogy nélkülütek árvább a mi utcánk. S így az az öröm is, ami oda emlékeztet, keserűbb.

TRANSEUROPICNIC.ORG

Óda a Kiegészítéshez

TÖRÖK CSABA

Összeverődtünk az internetről
egymás filmjeibe kirándulni:
meglátjuk-e, mibe' találunk Mi
szabadulást a múlt ezred mellől.

Helyi angolságú kalauzunk
a Karlócai Kerekasztalhoz
hites történelmi falat halmoz:
ha Mi is négykapust gombfocizunk . . .

De Mi már (mind avrupai körök!)
megröhögjük, mint Hatidzse doktor,
hogy utóbb a déli kaput botor
hős betömte: „Nem jó vissza török!”

„Excepting me!” – szól a hetyke net-hölgy.
„S rajtam kívül!” – sűgom hozzá magam.
Bár most mind a nyugati vájatban
értünk a körbe – Hős, meg ne lepődj!

Karom (Karlóca), 2004. május. 1.

GÓLYALEVES

BORDÁS GYŐZŐ

II.

Hogy Mancsi urát áthelyezték a földvári malomból a futaki paprika-malomba, büntetést kellett volna hogy jelentsen a molnár számára, de gyorsan kiderült, a pártfunkcionáriusok cselszövésüket nem Józsinak, hanem mindenekelőtt a bajkeverő feleségnek szánták. Ott ugyanis pontosan háromszáztizenöt asszony, nő dolgozott, s legfeljebb ha tíz férfi. A nők fele lány, hadiözvegy, elvált asszony.

Zömmel a feleség korabeliek, fiatalok, akkoriban harminc körüliek. Fűzték meg szárították a paprikát, aggatták a pajtába, a csörgő hüvelyeket meg vitték a malomépületbe a malomkerék közelébe, aztán meg csomagolták piros színű papírzacskókba, tíz- meg húszgrammos kiszerelésbe. Volt is keletje, mert párja csak a szegedi édes-nemes fűszerpaprika-őrlemény lehetett volna, de ekkor már Sztálin miatt Rákosiék-kal úgy összevesztek, hogy vasfüggöny lett Horgosnál, még csak a határ közelébe se lehetett merészkedni, nemhogy összemérni a két jó paprika erejét. Nem csoda hát, hogy az újvidéki vásáron a csípősségmentes kategóriában minden díjat a futakiak kaptak, vetélytársnak meg csak éppen a határ menti horgosiak maradtak, csak köztük folyt némi rivalizálás.

– Talán nem illő, hogy ezt én, ma már vén fejjel, meséljem, de tény, hogy a futaki malomudvar végében deszkából összezeszkábált vécé volt, három „fülke” a nőknek, egy a férfiaknak. Tudja, mit csináltak? A

férfirészre eső oldalakból a deszkákból kiverték a csomókat, hogy át tudjanak kukucskálni. Mindre akkor jött rá a kisdolga, ha az uramék közül valaki bement. Többször majdhogynem összeverekedtek az asszonyok a sorrend miatt. Ki volt ő is téve mindennek. Hogy élt-e az alkalmakkal, sosem vallotta be, de kísértésbe nem esni is nagyon nehéz lehetett. Láttam én azt mindennap, amikor a reggelit vittem be neki. De mit tehettem, túrtam, hallgattam, hiszen tudtam, miattam van mindez. Az viszont fáj, sokáig nagyon fáj, hogy otthon mindig nekem kellett kezdeményeznem, bár az is igaz, hogy amikor csak próbára tettem, helyállt. Igaz, nemegyszer mondta, mit szeressek rajtad, ha egyszer nem vagy szép. Én meg arra gondoltam, ha mást nem, talán a hátamon kívül a lelkemet meg a gyerekeinket. Ebben ki is egyeztünk.

Manci a mai napig meg van győződve, hogy végső soron boldognak mondható házaselete annak köszönhető, hogy mindketten „jó napon” születtek. Mutogatja is azt az egyiptomi naptárt, amely kijelöli az év azon huszonnégy napját – fiatalasszony korában egy kassai molnárnétól kapta, s a mai napig is ott tartja az éjjeliszekrényén –, s deríti ki, hogy a beszélgetőtárs nem dicsekedhet a jó napok egyikével. Ebből a füzetből esik ki József mesterünk egykori fényképe, amelyen délcegen pózol a malom gőzkazánja előtt. A hátlapján pedig a nyilván nem is oly régi sommás megállapítás: „Ami szép volt, az rövid álom volt, megmaradt az öreg fájdalom.” S itt a szekrénykén a Loretói litániát tartalmazó, mára már gumival átkötve, a lapokra hullott könyvecske is, merthogy azt minden este lefekvéskor újraolvassa, ünnepnapok előtt pedig magában el is dudorássza, merthogy volt ő Kanizsán karénekes, Futakon pedig előénekes is.

– Tudja, majdnem ez a gőzkazán vitte el az uram életét – tér vissza a fényképre. – Túlfűtötték, és felrobbant. Négyüket szállították a kórházba. Amikor már beengedtek látogatóba, nem ismertem meg, olyan fekete volt az arca, mint az utcánkbeli Péter gyereknek. – A Péter megint egy külön mese.

Mielőtt belekezdene, mély lélegzetet vesz, mintha csak egy paprika-órló malomkövet kellene arrább tennie.

Ilonka szomszédjuk olyan negyven körüli, de szemrevaló özvegy-asszony volt, mindkét lánya már férjnél, sőt egy unokája is volt. Amikor bejöttek az oroszok, ő sem kerülhette el a sorsát. Saját, későbbi bevallása

szerint, mind a négyen. A puskatussal csak belökték a rigli tartotta kiskaput, körülnéztek, nincs-e különösebb veszély. Egy csőre töltött puskát tartott, kettő lefogta, a negyedik pedig . . . Aztán csere a posztokon. S ebben az egyre csak Berlint kereső szedett-vedett muzika bandában volt egy abesszin is, olyan négerforma, ahogyan a faluban mondták. A fene se tudja, hogyan keveredett közéjük.

Amikor Ilonka érezni kezdte, hogy a meggyalázással a baj is megtörtént, megkonzultálta a bábaasszonyt, aki azt tanácsolta, viseljen bő szoknyákat, járjon kendőkben, aztán, ha megszületik, majd elrendezi.

– Ne búsuljon, nem maga az egyetlen – mondta neki a bába.

A gyerek nem kimondottan néger, de olyan cigányképű lett, fényes, fekete hajjal, fehér tenyérrel és talppal. A bába megfüröszttötte, Péter névre meg is keresztelte, becsavarta egy lepedőbe, és betette a sásból font táskájába. Ilonkánknak pedig megparancsolta, legalább három napig ki ne tegye a lábát a házból, mondja mindenkinek, beteg, lázas, ki kell hogy feküdjön.

Sűrűn volt hasonló szülés ezekben a napokban és hetekben Kanizsán. Veronika bábaasszony alig győzte a sok munkát. Mivel útközben biciklivel a töltés felé tartva újabb vajúdo asszonyhoz hívták sürgősen, irányt változtatva a táskát előbb hazavitte, betette a tisztaszoba sarkába, s még forrázatlan szerszámaival rohant az újabb címre. Estig odavolt, de közben a kislánya valami nyávgásra, sírásra lett figyelmes, s elindult a hang felé. Tudta, mi a teendője: a sparheltről langyos tejet csöpögtetett kiskanállal a gyerek szájába. Amikor az anyja hazaért, a nyolcéves ujjongva mesélte, végre neki is kistestvérkét hozott a golya, mint sok játszótársának az utcában.

Az asszony zavarában fölneézett a szoba plafonjára, majd tekintetét lejjebb eresztve a berámázott esküvői fényképükre, a férje arcát nézte, akit még mindig s mind kevesebb reménykedéssel várt a bolmáni front-ról, aztán belenézett a nászágy vetetlen, azaz az ő oldala fölött lógó gobelin Szűz Mária szemébe, majd az ajtófélfá között álló maszatos gyermekére . . . Perceken át állt zavarodottan és idegesen, s közben a gyerek a sparheltről ismét levette a pöttyös bögrét a tejjel . . .

– Péterkénk így „úszta meg”, hogy nem úszott le a Tiszán, mint nem egy törülközőbe, lepedőbe, kendőbe vagy a zsidók *csipkéibe* bebagyu-lálva. Később, amikor visszakerült az anyjához, mert csak visszakerült,

a lányok még csak fölhányást sem tettek, úgy nevelték, mintha a szakasztott sajátjuk lett volna. Az unokával majd az unokákkal együtt nőtt föl, becsületes mesterember lett. Gyerekkorában sokszor láttam játszani az utcán, kicsike maradt meg sovány, de rettenetesen bodor volt, és amikor rásütött a fejére, a hajára a nap, úgy ragyogott, mint a kőszén a napon, szinte szikrázott.

Hogy ezt az asszonyt négyen, egy másikat meg a Tisza partján a megkötözött férj jelenlétében tízen . . . Még puskát is fogtak rá, s mutatták, ha moccanni mer, lőnek!

Rálátás volt minderre a Rákóczi utca négy-öt házának ablakából.

Amikor eltűntek az oroszok, a merészebb öregasszonyok odasettenkedtek, az embert lövés nélkül is halva találták, az asszonyt meg ájultan.

– Nevelőanyámmal mentünk öltöztetni a halottat, a doktor meg megvizsgálta az asszonyt, s az uráról megállapította, hogy a szíve nem bírta ki. Az asszony később a törökkanizsai intézetbe került, s ott szenvedett még éveket. De erről az esetről is, mint sok minden másról csak suttogva beszéltünk még évekkel később is.

A pap is azt tanácsolta a szülőknek, hogy mindazt, amit láttak vagy hallottak, rejtsek el a gyerekek elől, ne szerezzenek tudomást semmiről sem, mielőtt egészen érett emberekké nem válnak. Ez volt egyébként az AFŽ álláspontja is, ahova viszont az asszonyok szívesen mentek.

– Nem szeretek én ezekről a dolgokról mesélni, de amióta gyónni se járok, mert nehezemre esik a templomig is elmenni, föl-föltör belőlem. Mint az is, hogy a zsidósággal mi történt. Én náluk tanultam varrni. Aztán jött '46. Hallom, az AFŽ-ben osztják a csomagokat. Milyen csomagokat? Elmentem, megnéztem. Hát a Hirsbergerék, a bőrkereskedőnk lányának elkobzott stafírungját. Én is kaptam egy batyut. Benne ruhák, lepedők, csipkék, cserzett bőrök . . . Egy szép darabot bordóra festettem, és kabátot varrtam magamnak A csipkéket meg szétszabdaltam, egy darabkát, emlékszem rá, a kisebbik fiam kiságyára rajzszőgeztem. Határozottan szép volt, kézzel horgolt meg slingelt.

Csak a Hirsbergerék lánya ért haza. Meg is látogatott több családot, főleg azokat, akik az anyjánál tanultak varrni. Így jött el Manciékhöz is. Mondta is neki a fiatalasszony, hogy ő bizony visszavitt mindent, amit kapott, de ott volt az árulkodó jel, a csipkemaradvány. Erre a lány szó nélkül kifordult a szobából. Máig szégyelli, de mást nem tehetett, mint

bűnét meggyóna, a pap pedig erre kissé ingerülten azt válaszolta, ha csak ennyi a bűne, akkor szinte fölösleges is volt jönnie. De Mancsi szerint a papnak is bocsánatos bűne volt az ilyen reagálás, mert később hallotta, a hatalom keményen gyóntatta őket is, s tette föl a kérdést, hány maradhatott meg Nepomuki Szent János valódi örökösének.

– Tudja, ott voltam én a földosztásnál is. Mikor parcellázták az uradalmi birtokokat. Az emberek, ha hiszi, ha nem, megcsókolták a földet, amit kaptak. Volt, aki papot is hívatott, hogy megáldja. A mienk ezt elutasította, sőt eljárt velünk a konferenciákra, mondván, neki a hívek érdekeit kell képviselnie, de akkor meg vidékről. Ha kitudódott, a papot is behívták, és úgy elverték a talpát, hogy jó ideig eszébe nem jutott újból megcsinálni. Meg is osztotta a falut az ilyesmi. Én meg úgy tekintettem erre, ha a szegénye is kapta, akkor se az övéké volt, és ver majd még ezért az isten. De nekem nem kellett elfogulnak lennem, mert mi nem kaptunk, az uram molnárként az államban dolgozott. Nektek az a dolgotok, hogy azoknak adjatok, akik becsületesek voltak, mondták. Megpróbáltuk az urammal lelkiismeretesen, de aztán a nyomás alatt, hogy kinek hol mennyit . . . Beleuntunk, mondtuk, mi ezt tovább nem. Jó, akkor meg megy, mármint az uram a szállásokra a kukoricát, búzát összeírni. Hát már nem megy más menyecskékkel, mondtam magamban, s én is jelentkeztem. Igen ám, de engem egy öregemberrel raktak össze, a Józsimról meg azt sem tudtam, hol van. Parancsba kaptuk a népbizottságtól, keresni kell a góré alá ásott kukoricát, a szalmába rejtett zsákokat, az elvermelt krumplit . . . Ment is a suttogás a faluban, hogy ezek még a tiszai halakat is össze fogják íratni, amilyenek! Igaz viszont, hogy csak halból volt elég a Tisza mentieknek. A gyerekek annyit vittek haza, amennyit csak akartak. Sokszor akkorákat is kaptak a halászoktól, hogy a farkát a porban húzták. Azok meg szinte csak megmerítették a kosarukat, és máris tele volt. Aztán meg valami szárral fedett fészkerben elhelyezett hatalmas hordókba öntötték, ahol annyi volt a köpőlégy, hogy kiverték az ember szemét. – Semmi gond – mondogatták a derékcsizmában járó halászok –, majd a só megteszi a magáét, nem fognak azok megromlani, míg Belgrádba érnek. Mert hogy oda szállították a szebbjét, az apróbbakból meg, úgy tudom, Adán csináltak ruszlit.

Manci harmadnapon a Brenner szálláson szállt le a kocsiról. Papír, tintaceruza a kezében, mire a gazda, aki ismerős is volt valahonnan: Ez sincs, az sincs, amaz sincs, szóval semmi. – Na, majd meglátjuk mi azt –, mondta, s már ment is a hátsó udvarba egyenesen a szalmakazalnak, hogy a kampósbottal jól körülszurkálja, mire a gazda:

– Lányom, tudod-e, mitől van az a vágás ott a nyakadon?

– Már hogyan tudnám – volt a válasz.

– A gugától, szóval, a gugától! S ki vágta ki neked azt a gugát? – kérdezte, s közben az arca úgy nekivörösödött, mint amilyenek ezt a betegséget lefestették.

– Egy borbély – mondta hetykén –, mert a nevelőszüleimnek nem volt pénzük doktorra.

Hirtelen az jutott eszébe, nevelőanyja annak idején mutatta is, a temetőben egy egész sor gyereksír volt, mert Kanizsán is kegyetlenül pusztított a golyva. Az orvosok azt mondták, a rossz ivóvíztől keletkeznek ezek a vörös daganatok a nyakon. Az egész Tisza mente rettegett, csak meg ne kapja valamelyikük.

– Ha azt a „piszkavasat” a kezedbe veszed – mondta a gazda szemmel láthatón továbbra is fölindultan –, én hozom a borotvámat, és a nyakadat vágom el! Tudd meg, te ronda golyvás, nevelőapád kérésére én vágtam ki a gugádat!

Meg is állt a kampósbot a fiatalasszony kezében, s percekig tartotta így, majd az öreg, a bölcsebb társ, aki mindeddig csak szemlélője és fültanúja volt kettőjük beszélgetésének, intésére a földnek irányította a szuronyt. Szoknyája zsebéből elővette a papírt és a tintaceruzát, megnyálazta, s odaírta: Kukorica semmi, búza semmi, árpa semmi, rozs semmi! Míg ezt írta, mintha a láncon tartott kutyák is elhallgattak volna, csend ült a tanyára, csak a gazda fújtatott volna még, de már nem oly gözzel, mint az imént. Olyan volt, mint mikor leállítják a gőzkazánt, amely a hevülettől és a lendülettől fújtat még, meg a dugattyúja is mozog le-föl, de már mind erőtlenebbül és bátortalanabban.

Mondta is visszatérve a népbizottságba a Boriska titkárnőnek, húzza ki a nevét a listáról mindenholnan, meg a Jóska mesterét is, mert – bár azt csak este beszéltek meg az urával – akkor inkább Priboj, még akkor is, ha fogalmuk sincs, hol van az.

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőről (VIII.)

B. FOKY ISTVÁN

VÉGRENDELKEZÉS A SEMMIRŐL, ILLETVE A KUTYABŐR ELŐTEREMTÉSE A SZABADESÉSHEZ A CSALÁDFÁRÓL

A ny. zászlós visszer-kidudorodására csorgatta hosszan a jéghideg forrásvizet, s miközben a szentvíz vékonyka csíkbán csordogálva enyhítette fájdalmait, arról gondolkodott, hogy neki már nem áll a világ, elszállt felette az idő, és minden bizonytalanná le kell tennie terveinek megvalósításáról.

A ny. zászlóstól kissé odébb, már egészen a Szentkút hatalmas fáinak takarásában, egy kikötött barnamedve nyalogatta kitartóan sebzett talpát, miközben a gazdájának látszó, hórihorgas legény most már a ny. zászlós talpát masszírozva, nagyobb szüneteket tartva, arról beszélgetett szinte önmagával, hogy bizony az örök vándorlás, megtérés meg újabb elmenés valahonnan egyenlő lehetne a feltámadással.

– Várjon csak! – szakította félbe emberünket a ny. zászlós. – Gondolataim szerint a továbbiakban talán a fiatalocská állatot is kezelésbe vehetné!

A langaléta fiatalember odakapta tekintetét a mondott felé.

– Minek? – kérdezte aztán szinte önmagától a fakőfekete bocsgazda.
– Még csak segéd, majd most töröm be a szakmába. És különben is, az állatok köztudottak az öngyógyulásukról!

– Már hébe-hóba táncoltatja is? – kérdezte a ny. zászlós.

– Hébe-hóba? Á, inkább nemigen! Génhibásnak látszik a szerencsétlen, hozzá képest a megboldogult szülője balerina volt!

– Akkor meg miért nem vadítja vissza a hegyeknek? – kérdezte most kissé izgatottabb hangon a ny. zászlós, közben érzékenyen felszisszent a bocsgazda hüvelykujjának kemény nyomása okán.

Amaz elrévedt valahova messze, mintha azt kérdezték volna tőle, hogy mi fán terem a honvágynak nevezett csoda, ami úgy látszik motoszkálni az emberi lélek zugaiban, mint őszapó az őt takaró fűben.

– Még az esetleges kenyérkeresőt se űzzük el a háztól – jelentette ki a medvetáncoltató csontkovácsféle ember, miközben a most már a gyepen hason fekvő öregnek éppen a tenyere élével adta meg az utolsó simításokat masszázsból.

– Nekem is van egy ehhez hasonló problémás valakim – mondta nyugodtan a ny. zászlós, miután felült, és körülményesen valamilyen szivarkafélére gyújtott, hogy valamelyest ellensúlyozza kizökkent lelkiállapotának háborgását. – Én, ha minden jól megy, akkor hamarosan visszavadítom a bűdöst, mert addig éljek is, de ez a környék nagyon rossz hatással van rá, és a végén még végképp elveszítjük!

A csontkovács medvetáncoltató, aki tulajdonképpen a másnapi kegyhelyi ünnepségfelére érkezett a Szentkúthoz, most villámgyorsan fejszámolásba kezdett, szorzott és osztott, összeadott meg kivonást csinált, már ami a vagyoni állapotát illetve, ha netán üzletet köthetne újdonsült ismerősével.

– És táncolni? Tud? Mennyi idő? – kérdezte hirtelen érdeklődéssel a ny. zászlóstól.

– A vérében van a tánc! És épp most, ebben a hónapban tölti be a tízet – mondta az öreg.

– Csak járassa mással a bolondját, de ne velem, öregem! – köpött oldalra a csontkovács, miközben a zászlóstól lenyálazott ötvenest, ami a masszázst ért járt, a kalapbélésbe illesztette. – Esetünkben a jó tízes már javakorabelit jelent az erdőlakók életében! A maga állapota állatantából teljesen elégtelen, öregem . . .

– Akkor is vissza kell vadítanom – erősködött a ny. zászlós, közben a zsebéből valamilyen almafélével traktálta volna immár a nagyobbacska medvebocsot. – Az enyémre ez a terület nagyon rossz hatással van, a környezete egészen puhánnyá teszi, mondhatni úgy is, hogy túlságosan

kiokosodik, és nemrégii ideérkezésünk óta már kitanulta a késsel-villával történő evészetet is. De a Perušica lankáin majd újra visszanyeri régi jó formáját, ami nekem pillanatnyilag az életfeladatomnak látszik a továbbiakban!

– Kétszáz euróért nekem is megérné, ha valóban tetszetősen táncol – dörmögte elgondolkodva a csontkovács.

– Kólóelső portéka, ha mondom! De semmi pénzért nem eladó! Különb is, a hónap végén minden biztonnal visszarajzunk a magunkéba, ahonnan jöttünk, s tesszük ezt éppen miatta – mondta a ny. zászlós, közben nyakon kaparintotta a forrásvízzel teli demizsonfélét, és nehézkes léptekkel a betonút felé vette az irányt.

A medvés még utána szólt:

– Netán csere is szóba jöhetne, nemde? Én szívesen adom ezt az időtlent, ha érdeklis, maga meg nekem a táncos lábút! No, áll az alku?!

A ny. zászlós megfordult, s tekintetében ott lebegett a sziklás hegységek minden görgetege, ahogy kiegyelt fogai részén át szűrve a szavakat, még tudatta alkalmi ismerősével, hogy utódot adni egy időtlen négy lábúért, bizony nagy és megbocsáthatatlan bűn lenne.

A Kamenita-hátnál aztán a ny. zászlós tekintete megakadt két vitakozó alakon, amint a part alatt ültek a tuskókon, és valamiről szót váltottak, de olyan vehemenciával ám, hogy a környékbeliek is hallották. Csendesen ő is melléjük telepedett, a demizson a lába mellé helyezte, s töprengve hallgatta a Pópa meg a Remete társalgását a jövendőbeli templomuk kinézéséről.

Amazok annyira belemerültek a diskurzusba, hogy nemigen vették észre a ny. zászlós jövetelét, hanem ki-ki a maga módján próbált érvelni igaza mellett.

– Molcer úr, ön egy igazi nagyvilági ember, de engedje már meg nekem azt a kitétel, hogy a templomi építkezéshez mégiscsak én érthetek többet – mondta a Pópa, közben papi ujjasának bő szárával a verejtékező homlokát törölgette.

– Akkor is a Mediciek családi temploma mintára kellene a miénknek kinéznie, ha mondom – erősködött a Remete.

– A firenzei dóm hosszházának beboltozottsága minden tekintetben előnyösebb lenne a részünkre – mondta a Pópa, majd kissé arra is kitért,

hogy a nyolcszög alaprajzú kupolatér ily mód a tambur magasságáig befalazva állna.

– Zsomborral mi templomromról beszéltünk, s ahhoz jobban megfelelne a hagyományos, latinkereszt alaprajzú, bazilikás térforma – erőlködött a maga igazával a Remete, bár nemigen hitte, hogy a Pópát meggyőzheti tervük egyedi mivoltáról.

Yehuda huppant közéjük kerékpárjáról, s mint aki jókor, jó időben érkezett, a Pópa vörös képét figyelve azonmód tudta, hogy ezek csakis az esetleges építkezésről vitatkozhatnak.

– Inkább arról kellene szót ejteni, hogy honnan szerezzük be az építkezési anyagot a templomhoz – mondta Yehuda, s odaült a ny. zászlós mellé, azonmód kortyintva néhányat a demizson tartalmából.

– Amiatt nem fáj a fejem – legyintett a Remete magabiztosan. – Itt az ideje az elszámoltatásnak, és ha minden jól megy, akkor hamarosan a téglagyár részvényeinek nagyobb hányada a kezemben lesz, attól az időtől kezekedem a fizikális anyagiakért!

– Túlról csupán át kell hordani a téglát, aztán az augusztusi búcsúig fel is rakathatjuk – mondta a Pópa, majd hosszan ecsetelte annak fontosságát, hogy a tervezett harangláb megépítése, valamint a harangöntés már a karácsonyi ünnepkör tájékára lehetne esedékes.

– Közben a helyhatóságain is indulnunk kell, arról se feledkezhetünk meg, uraim – hozta eszükbe a Remete annak tényét, hogy abból a bizonyos cipóból a közeljövőben nekik is kanyarítaniuk dukál.

– Ahhoz nem vagyunk eléggé rafináltak – mondta Yehuda.

– Miféle rafináltságra lenne hozzá szükség? Csupán megbeszélés dolga az egész, meg a csinálomé . . .

– Ahhoz minden hájjal megkent jogászokra és közigazdászokra lenne szükség, azok meg ott csücsülnek a központban!

– Majd lobbizunk – mondta a Remete.

– Hogy mivel csalogatjuk ide az élettorkosokat, azt minden bizonnyal a vadászokra kell bízunk – mondta a Pópa, és hosszan fejtegette Zsomborék tehetőségét olyan irányba, amikor a legkonokabb fejeseket is sikerült nekik lépre csalni holmi szenvedélyeik gyakorlásával, és még csak befektetniük se kellett különösebben az üzletbe.

Yehuda és a Pópa távoztával a ny. zászlós megszűnt a Búbánat füle tövének simogatását tovább gyakorolni, és lassan, komótosan, mint a

kimért katona, lassan adagolva mondókáját, kikerekítette a Remetének azt a történetet, ami már hosszú ideje nyomta a lelkét. A Remete is eléggé csendes volt, mint aki elébb megrágja a hallottakat, csak annak utána válaszol a kérdés felvetőjének a problémáira.

– Nem egészen világos a helyzete, zászlós uram – mondta nagy sokára a Remete. – Hogy a test mást akar mint a lélek? Ezt meg honnan veszi?

– A testem megunta az e világit, és mehetnékje van pihenni, de a belsőm meg maradna, mert azt mondja, hogy itt még dolga van – mondta a ny. zászlós, és olyan pofát vágott az egészhez, mintha éppen ebben a pillanatban köszöntött volna rá a lehetőségek sokasága, amik közül kedvére válogathatott.

Most jó ideig az utászokat figyelték, ahogy azok az autóút bekötőjén dolgoztak, és az aszfaltozásból fölszálló párában olybá tűntek a szemlélődőnek, mint ördögfiókák rosszjában.

– A végrendelkezés, az segíthet – mondta a Remete.

– A micsoda?

– Hogy elrendezze dolgait . . .

– Milyen dolgaimat?! – ugrott magasra a ny. zászlós szemöldöke.

– Az e világit – mondta a Remete.

– Nem értem . . .

– Hagyatkozni kellene róluk az utódoknak . . .

A ny. zászlós kimerült állapotban nézett végig a körülötte történő mozgásokon, hogy némi lelkierőt merítsen annak megemésztéséhez, ami a Remete szavai mögött rejlett.

– Nincs nekem semmim – mondta aztán csendesen.

– Valami talán mégis elrendezésre vár, nemde?

– Esetleg amit csináltam ez ideig, nemde?

– Akkor is papírra kellene tenni az utókornak – makacskodott a Remete, tudván tudva, hogy ez a módszer az idősebbeknél mindig bevált, még a legnagyobb krízis esetén is. – Hozom a pennát meg a papírt!

A Remete befordult a pincelakásba, s onnan írószerszámot és papírt hozott magával. Az egyik kerek fahasítékon elterítette a csomagolópapírfélét, s kérdően nézett a másikra:

– Akkor?

– Akkor . . . – dörögte a ny. zászlós, aki éppen azzal volt elfoglalva, hogy számba vette perušicai birtokának különféle egyedeit. – Akkor van ott egy romos házféle is, meg félhegynyi legelő, jó sziklás babákkal . . .

A Remete írni kezdett. Gondolta, először csupán a felsorolást csinálják meg annak számbavételére, hogy mi mindene van a ny. zászlónak. De a háznál, annál a romosnál meg a legelőfélénél tovább nem jutottak.

– És a lakás? Vele mi lesz? – kérdezte végül türelmetlenül a Remete a ny. zászlóstól, aki egyre csak a házat meg a legelőt ismételte.

– Lakás? Hát mindig vándoroltam, hol ide, hol amoda teszegettek az élet során! Velem foltozták a lyukakat, ha valahol fogdmeg kellett, és ha jól fog az eszem, akkor én tizenhárom helyen szolgáltam a hazát – mondta bosszankodva a ny. zászlós, hogy szinte belepirult a tüzeskedésbe amiatt, hogy csak lótifuti tevékenységre kárhoztatott volt.

– Jól van, mindenkinek ami rendeltetett, azt rakja zsebre – biztatta a Remete, és semmit se írt, inkább kiadta az öregnek a feladatot, hogy otthon szépen nekifog, és fölkanyarítja végrendeleti meghagyásait az örökösök nevére.

– Akkor majd ettől minden könnyebb lesz? És nem lesz távol a test a lélektől egyáltalán? – nézett most már bizakodóan a Remetére a ny. zászlós.

– Előbb vagy utóbb, de ilyen bajra csupán ez lehet az orvosság – mondta a Remete, és a betonútig kísérte vendégét. De ahogy az már lenni szokott, egyik vendég a másiknak adja a kilincset: a kanyarban föltűnt Rongyláb alakja, ahogy kerékpárját széleseben hajtva közeledett célja felé.

– Szia, Martin! Baj van a nyomozással!

– A nagynénédre vonatkoztatva? – kérdezte a Remete.

– Már honnan! Magamra vonatkoztatva, mert hogy odabent az okosok azt mondják: micsoda kutyabőr, micsoda árkus?! Hiszen te egyenesen szabadesést végeztél a családfádról! – mondogatta hátrafelé a magáét Rongyláb, s olyan sebbel-lobbal haladt az odu felé, mintha már régóta kereste volna az árnyat adó enyhülést.

A Remete olyan érzések közepette kísérte be lányát, hogy most pedig egy újabb tortúrának néz elibe. Mert volt, ahogyan volt, de minden bizonnyal ott szunnyad valahol az a fránya árkus a város dokumentumai között, s csupán idő kérdése, hogy valaki a nyomára bukkanjon, de annak a valakinek embernek kell lennie a talpán, különben nem tudhatja kiásni akkora nagy halom papírféleségből a keresendőt.

– Ember kell a gátra, Rongyláb! Ember! – mondta a lánynak.

– Nevezd meg az emberedet – mondta Rongyláb.

– Hogyhogy?

– Ahogy mondom: vezeték- és keresztnév. Aztán már az én dolgom lenne, hogy mivel állítom a szolgálatomba – mondta a lány.

– A kutyabőrre mindenféleképp szükségünk leend, mivel a visszaszármaztatásra is látomoztatni kell – mondta a Remete, és lóhalálában sorakoztatta fel emlékezetében mindazokat, akik valamicskét csak könyíthettek a levéltárosi szakmához.

Rongyláb aztán a benti asztalon kitergette papírjait, hogy szinte alig fértek el a hatalmas asztallapon. A Molcer családja bizony elég ágasbogasnak bizonyult, és már csupán a fa töve hiányzott, ami az egészet összetartotta volna.

– Látod, Martin? Látod-e, amit én látok? – kérdezte a lány.

– Látom. Amíg ezt megfogalmazod írásban, akkorra tél lesz . . .

– Ugyan már! Nem kiskanállal eszem én ökelmét! – nevetett a lány.

– Te munkatorkos vagy, mint az anyád, aki mostanában felém se néz, valahogy magasra dobta az Isten a dolgát – dörmögte a szakállába a Remete, miközben a Rongyláb által kitergetett árkust böngészte, hogy valóban úgy áll ott minden, ahogy a legkisebb lánya megrajzolta.

– Annak a bizonyos kutyabőrnek pedig lennie kell valamerre, csak kellő személyt találunk az előkerítésére! Különb is: a gyáradról már lekéstél, odébbadtak rajta! – mondta a Rongyláb, és úgy tett, mint akit teljesen hidegen hagy apja vesztesége.

– Mit beszélsz?!

– Igen, igen! A Szabadkai Újságban találtam egy írást, amelyben ott áll fehéren feketével, hogy a téglagyáradnak lóttek! – hallatszott a felvilágosítás Rongyláb felől, miközben a hanghordozásában ott bujkált minden keserősége, ami Martin eltűnésével jelentkezett nála.

– Eladták volna?

– El azok! Most már magánkézből van, és csupán valami maradékkal kidughatják a szemedet – mondta a lány, miközben pakolni látszott, mint aki lelécelni igyekszik a vesztesek mellől. Az ajtóból aztán mégiscsak visszafordult, és habozva mondta: – Te Remete, át ne merészkedj az út túloldalára, mert anya is mondta, hogy ott majd a fenekedbe lőnek!

A Remete teljesen lebénult a hír hallatán, s azon gondolkodott, miként lenne legcélszerűbb a téglagyár ellenértékéhez jutni, hogy ne

kéne túlságosan fölzaklatni a túloldalt. Mert ha már ennyire élesbe érkezett a játék, akkor mielőbb lépnie kell ahhoz, hogy az esetleges részvények birtokába jusson, amiket aztán téglára válthat, s jó pénzéért értékesíthet netán a piacon. És a többi ingatlan sorsa is aggasztotta, amiket lehet, hogy szintén hamarosan megpróbálnak magánosítani, és az egész lebonyolítását persze nélküle végzik, nehogy valamelyest is a hagyaték bizonyos hányadához juthasson.

A színész nyomorult helyzetben volt. De egyáltalán nem kilátástalanban. Mert az egész történetben még hátravolt a részére egy nagyjú, akit ha mozgósíthat ügye jobbrabillenésében, akkor fordulatot vehet az egész kilátástalan helyzet.

Öltözködni kezdett. Közben azon rágódott hosszan, hogy a Dörzsölt se biztos, mert a sztárüggyédek legtöbbször több adura játszik, csakhogy csavarhasson a pénztárcán, s mint ilyenek, az övé miért lenne a megbízhatóság példaképe.

– A Kerti Törpe orrol rám a Kamenita-hát miatt, ahhoz nincs ínyemre felkéredzkedni a szekérre – mondta félhangosan a kutyának, amely mélabús szemekkel adta egyetértését a polgármesterrel kapcsolatos megállapításra. – Csupán a jó Isten tudhat most már az érdekemben lépni, azt is hétmérföldeset netán, mielőtt az idő kicsúszik alólam . . .

Már a nyakkendőt kötötte fel a Remete, mikor megütközve észlelte, hogy mennyire idegenkedik az említett ruhadarabtól, mivel elmúlt vagy tíz éve is talán, hogy utoljára valamelyest gálába vágta volna magát. A világtól elvonultában, a szelevényi határ menti sávban tartózkodva, nemigen gondolhatott különösebb öltözködésre, aztán a Rózsa-sziget egyáltalán nem mutatkozott olyan helynek, ahonnan az ember valamilyen elitebb társaságba kíváncsított volna. Maga a Kamenita-hát pedig egyáltalán nem szolgált semmiféle baráti kapcsolatok ápolására, inkább a magány biztos oázisának bizonyult mindenkivel szemben, aki a tanulak közül a birtoklás jogosságát firtatta volna.

A Remete öltözködés közben azt is megállapította, hogy hiába próbálna szél ellen pisálni, csupán önmagát vizelné le bárminemű húzásokkal, mert a városiak összefognak ellene, s mivel annyian vannak az egy húron pendülők, akárha konkoly a búzában, minden bizonnyal ő húzza a rövidebbet bárminemű hadviselésben. Éppen ezért érezte

hősünk az eddigi taktika feladását, s olyan lépésre szánta magát, ami minden bizonnyal a malmára hajtja majd a vizet.

– Lehetséges miből adni a kapomért – mondta újra és újra önmagának, miközben a Bajnát buszállomás felé haladt, hogy mielőbb a város központjába érkezzen.

A zsidótemplomnál aztán ráült a kovácsoltvas kerítés peremére, hogy összeszedje gondolatait, mielőtt belép a szentélybe ahhoz az emberhez, aki alfája és ömegája volt a város jelentős eseményei kibontakozásában bármely alapötletnek. És volt valami felháborítóan hátborzongató mind abban, amit a szálak összefogásával, illetve azok fölöslegessé válásakor, elvárásukkal tudta művészi szinten bonyolítani filozofikus manővereit. Igen, Egérszürke E. már történelme volt ennek a kivénhedt, mindig lusta matrónának, amely a városi rangot is oly későn tudta a magáénak, minek előtte más városok már jól előrehaladtak a ranglétrán.

A Remete kissé szabadabb lélegzést biztosított magának a nyakkendő csomójának szorításából, s miközben rádöbrent, hogy szinte nem is tudja, hogy mikor kötött a nyakába az elitebből, a csokorból, hirtelen a csomó gondolata elibe libbentette a légiós hurokkötés rémálmát, ami elvitte mellőle a nényjét.

– Ennek is utána kell járni mielőbb, mert a rendőrség tehetetlen – mondta a Remete félhangosan, majd bátorságot gyűjtve a cselekvéshez, megkerülte a zsinagógakertet, s mint aki csupán tegnap járt a terepen, biztos léptekkel haladt az épület mögötti részhez, hogy a villámhárítón eligazodjék a titkos gomb felől, amit Egérszürke E. állított fel annak érdekében, hogyha keresnék illetékesen, akkor meg is találta általuk.

A Remete megnyomta a jelzett gombot. Két jelzést adott le, mint az szokásban is volt annak idején, vagy jó tíz éve már, ha embere elé szeretett volna járulni bizonyos okból.

Belülről léptek nesztét vélte aztán felfedezni, s félhangosan kimondta, hogy Martin áll az ajtó előtt. A nehéz faajtó nyikorogva kitérult, a Remete átlépte a küszöböt, mire a vendéglátó amilyen gyorsan tehetete, újra becsukta a bejáratot.

A Remetének olybá tűnt az egész, mintha a jóember már várta volna megjelenését, és most, mivel nem volt oka a meglepődésre, azért indul szótlanul szokott helyére, a kisszentély restaurációs remekei közé.

– Érezted tán, hogy jövök? – kérdezte a Remete.

– Mindenkinnek előbb vagy utóbb, de ide el kell jönnie – mondta az Egérszürke E., miközben megérkeztek a szentélybe, ahol helyel kínálta vendégét. – Gondolom, hogy azok, akikben kék vér csordogál . . .

A Remete kis ideig szótlankodott. Egérszürke se nagyon biztatta, hogy beszéljen, inkább valamilyen egyedi restaurációs számszámmal tovább végezni látszott előbbi munkáját, mintsem vendégét szóra szerette volna bírni. S így bírták is szó nélkül jó ideig, míglén a Remete most már jónak látta, ha Macskovics Titusz utódját valamelyest felvilágosítja jövetele céljáról.

– Eladták alólam a gyárat, bácsikám! – jajdult a vendégből a fájdalomkitörés, majd hosszan ecsetelte annak tényét, hogy bár szóltak neki a licitációról, de nem vette komolyan, hogy ott lenne a helye, és most úgy látszik, hogy befellegzett a lehetőség kihasználásának, elúszott a téglagyár.

Egérszürke a szájszögletébe kúsó szakállszőrzetet látszott rágni, miközben a Remetét hallgatta, de minden figyelmével azért a munkáján fáradozott.

– Milyen ingóságaid lógnak még az említetten kívül a levegőben? – kérdezte aztán kissé pihentetve magát a munkától, és kávévizet téve a resóra.

– A beltéri házunk, a Kamenita-hát és az egykori udvarházunk ott Sebesity alatt, a partoldalban vagy ötvenhektárnyi parkkal – sorolta a leltárt a Remete.

– Milyen a városközponti ház?

– Az kemény legény, abból kijönne egy egész zsáknyi pénz, ha gazdára találnánk vele . . .

– Hallottam a legendáról is, Martin!

– Miféle legendáról?

– A Kőhalom buzgóságáról, hogy magára vonja az emberek figyelmét!

– Beszélnek róla az emberek, beszélnek – motyogta a Remete, mint aki már letett róla, hogy azon a helyen valaha is megvalósíthassa álmait.

– Sok befektetést igényelne az a legenda, arra rámenne mindenem! De őrzöm már jó ideje, benne lakom még ma is . . .

Egérszürke E. most szivarral kínálta vendégét, aki körülményesen rágyújtott a füstölnivalóra, és az italt is elfogadta, amit a restaurátor elibe tett, mert jól tudta, hogy márkás kortyolnivalót kínál neki a

nagybátyja. És ismerte már annyira Egérszürkét, hogy tudta róla, ha a kávé is kiönti, akkor a filozófusok babraságával fog mondókájába, s teszi azt olyan körültekintéssel, mint aki már jó előre begyakorolta volna a szövegét.

– Martin! . . . Már elvártalak volna előbb, akárha akkor is netán, mikor még magadhoz vetted a két nemtiéd gyereket, de reménykedtem jöveteledben akkor is, amikor Maruska bekötötte a fejed, és két gyerekkel megtoldotta az előbbieket, melyek első házastársad halálakor lettek neked hagyaték – mondta Egérszürke komótosan, majd mind jobban nekiveselkedett a ráolvasásnak, és szinte hadarta annak tényét, hogy miért kellett a katonaság elől menekülteben a határzónában embercsempészéssel foglalkoznia egy kitűnő színházi rendezőnek, avagy később behúzódnia a ludasi Rózsa-szigetre, s onnan irányítani maffiózóknak látszó baráti társaságát a feketepiacon.

– Ez egy tízéves színelőadás volt, és valamilyen narkotikus ráhatás lóghatott a levegőben, hogy én türtem szótlanul ebbéli megnyilvánulásaimat – mondta a Remete.

– Most is lóg valami a levegőben netán, amit nekem kéne lekasztani onnan a számodra? – érkezett egyenesbe kérdésével az Egérszürke.

– A filozófusra van benned szükségem – mondta Remete.

– Valamit szimatolsz körülöttem, barátocskám, és ismerlek annyira, hogy megválogassam az általad körülpisáltak jelentőségét . . .

– Elsősorban a kutyabőrre lenne szükségem!

– Az létezik, Martin! Az örök!

– És kellene még egy kis dohány is, hogy kenegetni lehetne a sors kerekének jobbik forgását – mondta a Remete.

– Értem már, értem – mondta az Egérszürke. – Te üzletet kínálsz most nekem cserébe a miért is?

– Esetleg a Kőhalom együttes fölvirágoztatásáért, ahonnan aztán mi közösen behajtanánk valamely tőkét – ajánlkozott most már a Remete Egérszürkének nyíltan, s volt valami a hanghordozásában, amely valamilyen szánom-bánomot sejtetett a hirtelen támadt nagylelkűség alól.

A Remete aztán nekilátott elhíttetni emberével, hogy abban a hátnban egy aranybánya rejlik, csak meg kell nyitni a száját, hogy ömöljék belőle a tőke. Hosszan ecsetelte annak lehetőségét, hogy a közeli Péter-forrás vize egyenesen palackozásra kívánczik a vásárlók vidorságát elősegí-

tendő, aztán ha megépítik a sándoriakkal a romtemplomot, annak haranglábára szépen szólót öntenek, és a sámándobra meg tilinkóra muzsikáló domb delejét is hasznosítják az embereken, akkor olyan búcsújáró helyé lehet az egész környék, hogy talán a rossz embereket jobbá tevő olajfákat nem is igen kellene beállítani és működtetni a hát lazáján.

– A Nóniusz lesz a megmondhatója mindennek – mondta nyugodtan milderre az Egérszürke.

– Méntelep nem akarunk, nem is lenne ott hely hozzá . . .

– Nóniusz a barátom és pénzeszsák – mondta az Egérszürke, és az arca ezekben a pillanatokban valóban olyan szürkének mutatkozott, hogy szürkébb nem is lehetett volna. – De te, ennek fölibe odabigyeszted a magadét, Martin, és a sándoriakkal indulni fogsz a polgármesteri címért!

– Én-e?! Honnan a fenéből indulnék én a bársonyfotelbe?

– Ha nem is te, akkor valamely módosabbjának az öt nyelven beszélő, jogi diplomált csemetéje! – adta ki most szinte méregnek látszó indulatát folydogálni az Egérszürke, aztán rádobott még egy lapáttal abból is, hogy ily mód miként fogják kibillenteni az önkormányzatin a Kerti Törpét minden magabiztosságából. Végül még megtoldotta az egészet, mondván: – És te leszel a szószóló, a szóvivő, aki a szavazók verbuválását irányítja!

A Remetével kóválygott a világ. Csak most vette észre, csupán a pillanatnyi elragadtatás hevében most kapta azon magát, hogy mélyen belegázolt valamibe, ami az életébe is kerülhet.

Egérszürke a Remete arcvonásait vizsgálta, hogy leolvassa, milyen állapotban van legbelül, és esetleg rádobható-e talán arra még egy lapáttal az információkból. A restaurátor kivárt, mint aki hagyja érni a termést annak érdekében, hogy kalászhajlottában vizsgálja meg végérvényesen, elbírja-e az újabb adag harmatcseppet, vagy törik, és a földre roskad. Egérszürke jónak látta, ha még mindig valamely felületesebb, kevésbé érzékeny részen tapogat a Remeténél céljai után.

– Nóniusz és Dörzsölt összecsengenek, úgyhogy az majd könnyen megy, ami érdekedben a Dušan cár megkenését illeti – mondta nyugodt hangon, és körülírta annak fontosságát, hogy a visszaszármaztatás leg-

fontosabb pillanata a bíróságiak lekenyerezése, ami bizony majd nem kis fáradozásukba kerül.

Mikor látta, hogy a Remetét a vesztegetés ténye szinte kihozza a sodrából, embere vállára tette a kezét, mint aki a másokra érintéssel igyekszik nyugalmat erőltetni, s ennyit mondott:

– A Fenevadat is ilyen módon bujtathattuk, pedig a Fenevad, akit te is jól megjegyeztél, náladnál nagyobb falat volt a torkunkon!

– Rendben van, ha lennie kell, hát legyen! – mondta a Remete, s eszébe jutott, hogy a Fenevaddal ugyancsak kihúzta a gyufát annak idején, mikor a színháznál rendezőnek kiáltották ki. És bár kóválygott a Remetével a világ, igyekezett összeszedni magát, és a jobbik énjét mutatni az Egérszürkének, aki szemlátomást most már azon a ponton volt, hogy megadja a kegyelemdőfést az áldozatának.

– Szép, megható temetése volt a nénédnek – mondta Egérszürke.

– Láttalak meghúzódni a háttérben – mondta a Remete.

– Pontot kellett tenni a története végére . . .

A Remete halálra vált ábrázattal meredt a másokra. Kifutott arcából a vér, a keze tétován, reszketve lódult volna az Egérszürke irányába, de visszaesett a mozdulat, aztán az egész ember magába roskadt.

– Nem lehetett megmenteni, Martin! Járt a szája, mint a kacsza segge, és féltő volt, hogy rámegey az inkognitásunk . . .

– Ki segített nektek eltenni láb alól? – kérdezte dadogva a Remete.

– A Tűzevő könnyített munkánkon . . .

– A Tűzevő? Neki jártányi ereje is alig, ami a kegyetlenséget illeti, Ármin!

– Itt járt a cirkusz, és valamely régi ismerőse onnan bekopogtatott a Tűzevőhöz, aki aztán védelmet kért tőlünk e közeli, mondhatni, hogy inkább egykori közeli jó barát ellenében . . . A többit elvégezte a cirkuszi ember, amit szintén Nóniusz állt anyagilag – mondta tagolva a mondanivalót Egérszürke, és a Remetét figyelve, most már nagyon biztos volt a dolgában, hogy embere állja a sarat, maradt még valamely tartaléka lelkierőből.

A zsinagóga főbejáratában valaki megfordította a kulcsot, és a nagy faajtó kitért. Egérszürke ujjával csendre intette a Remetét. Amikor bizonyos idő múlva az árkádok alól vad és szenvedélyes hegedűmuzsika hallatszott fel, lábujjhegyen kiindult a szentélyből, és maga után intette

---

a Remetét is. Már a Rudics felé haladtukban látta csak jónak barátjával közölni, hogy egy mondvacsinált hegedűvirtuóznak kulcsa van a zsinagógához, hogy néha abban gyakorolhasson.

A Rudicsnál csupán intéssel váltak el, mint akik megfogadták, hogy ezentúl lakatot tesznek a szájukra.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

IRODALMI ISKOLA A HATÁRON TÚL

SZERB HORVÁTH GYÖRGY

Olvastam egy könyvben¹ egy izgalmas kerekasztal-beszélgetés szövegét a „határon túli magyar irodalom integrációjának kérdései”-ről. Nem mondom, hogy megokosodtam volna, voltaképp minden felszólalóval egyezem, mert egy idő óta megtanultam bólogatni.

Az erdélyi Kántor Lajos például már magát a *htmit* mint kategóriát is kétségsbe vonja, hiszen Kolozsvárról nézve, ha Illyést közöltek, akkor őt is nevezhették határon túlinak, minden nézőpont kérdése (hát, ez igaz). Tózsér Árpád szerint a határok ma az egyes irodalmi iskolák és szekértáborok közt húzódnak, s már maga a szóhasználat is elhibázdott (hát, ez igaz). Bányai János szerint „a magyar kultúrának (és irodalomnak) vannak olyan, egymástól eltérő, de egymást nem kizáró kulturális keretei, amelyek között értékek, többek közt irodalmi értékek is artikulálódnak”, továbbá szó sincs itt integrálódásról, mert az irodalmi érték, illetve az irodalmi kánon „önismeretének, ha úgy tetszik, identitásának meghatározója a különbözőség és a nyitottság” (hát, ez igaz). Szakolczay Lajos szerint pedig „[A] nagyon jó műveken – a műfaj nem oszt, nem szoroz – ki lehet mutatni, hogy nem Budapesten, nem a Váci utcában születtek. Éppen ebben a különlegességben van az értékük”. (Hát, ez igaz.) Bertha Zoltán meg azon elmélkedett, hogy van több nemzet egy nyelven, vagy több nyelven egy nemzet, és talán lehetséges több nyelv is egy nemzetben belül – mindez hát kérdéses (hát, ez igaz). Idézik Grendel Lajost is, aki szerint nincs olyan, hogy szlovákiai magyar csirkepaprikás (és tényleg, nincs olyan; de mit csináljunk akkor a bácskai rizses hússal – együk meg?). Tózsér Árpád szerint meg az irodalomkritika hatalmi kérdés, Pesten is, Pozsonyban is, az írók pedig a határoktól függetlenül is tudják kábé egymásról, ki mit ér, pedig a kritikusok igen ritkán írnak a centrumban a határon túliakról (hát, ez igaz).

Stb. stb. Ahány határ, annyi iskola.

A kérdés tehát itt és most is az lenne, hogy van-e vajdasági/délvidéki/szerbiai magyar irodalom, avagy ha nincs, volt-e mégis, merthogy időközben tönkrement (Jugoszláviával együtt, mert valójában jugoszláviai magyar irodalom volt az, aminek voltára egyáltalán rákérdezőnk, mondják egyesek). Mostanság azonban egyre nagyobb a szégyenlősség, ha e kérdésre kell vagy akar válaszolni valaki, mert ha azt mondja, volt és van, lenemzetárulózhatják, ha meg azt mondja, hogy nem volt és nincs is, mert csak egységes magyar irodalom van és semmi más, és ilyen sommásan teszi ezt, méltán számíthat arra, hogy a szakmabeliek többé nem fognak vele leülni egy kerekasztalhoz. Az ördög, ugye, a részletekben lakik. Vagy a rész lakik az egészben, ördög tudja, mi hol van itt elrejtve.

Mármost én nem akarok semmit sem hozzátenni a témához, legfeljebb azt, kevesebb gondunk lenne (bár gond nélkül nem élet az élet), ha kultúrunkásaink és politikusaink egy jelentős része a hatvanas években nem foglalkozik annyit a jugoszláviai magyarság önálló nemzeté válásának problematikájával – s tették mindezt optimistán, ti. hogy azzá fog ám fejlődni, s ha már azzá lesz, létrejön az önálló jugoszláviai magyar kultúra és irodalom, illetve fordítva, mivel van jugoszláviai magyar kultúra és irodalom, hát lesz nemzet is. Egyik adja a másikat. Később kiderült, hogy inkább a fal adta a másikat.

Szóval, van-e a nincs, néven nevezhető-e a semmi, a valamire pedig mondható-e mégis az, hogy (egy nagy) semmi? Az elméletet félretéve nemrégiben, hogy újabb könyvespolcokat készíttettem, és átrendeztem kis könyvtáramat, gyakorlati – ám irodalmi és egyéb művészetelméleti – szempontokat is figyelembe véve igyekeztem verifikálni (avagy falszifikálni, ha úgy tetszik), van-e vajdasági (stb.) magyar irodalom.

Nos, jelentem: van.

Azért van, mert a vajdasági magyar szerzők művei nem kaptak helyet a magyar irodalomnak szánt polcokon. Például Hajnóczy Péter mellé nem tettem oda Herceg Jánost (kortársak kapcsán is mesélhetnék, de ezt a sértődések elkerülése végett nem teszem). Nem föltétlenül azért, mert előbbi annyival jobb lenne, mint utóbbi (különben is, mi az, hogy jobb?). Ám Gion is a vajdasági magyar polcra került, pedig végül Budapesten élt, ott adták ki könyveit és ért el számottevő sikereket, ha úgy vesszük. Úgy vesszük, de a Pesten élő, ott publikáló Gion nekem maradt *emide való*. Akárcsak más áttelepülő írók művei, igaz, nem mindé.

De akadnak olyan vajdasági magyar írók is, akik itt élnek és itt (is) jelennek meg írásaik, könyveik, aztán mégis átteszem őket az egyetemes magyar irodalmi polcokra. Vagy oda, ahová a jó barátaim (alkalmasint dedikált) köteteit teszem.

Még mielőtt bárki messzemenő következtetéseket vonna le – politikai töltetű értékítéletekbe ágyazva –, elmondanám, hogy mindennek egyszerűen praktikus okai vannak: ha keresek valamit, így sokkal könnyebben találok meg. Egyszerűen ilyen a fejemben a *rend(etlenség)*, és a könyvespolcaimnak ezt le kell képezniük. Így logikus az egész. Ez persze nem logikus logika, hanem az a típusú, amilyen a *primitívek bölcsessége*.² Az ősi kínai feljegyzés szerint így az állatok lehetnek: „a) a Császár állatai, b) balzsamozottak, c) idomítottak, d) malacok, e) szirének, f) mesebeliek”, továbbá – itt most nem idézem az egészet – „olyanok, amelyek ebben az osztályozásban szerepelnek”, egészen az olyanokig, „akik távolról légynek tűnnek”.

Talán egy ilyen megoldást kellene alkalmazni az általunk most tárgyalt kérdéskörben is. Mert okosságokban nincs hiány, ésszerű érvekben annál inkább. Persze, ésszerűnek azt az érvet nevezzük, amit vagy mi mondunk, vagy pedig ha másé, mi tartjuk racionálisnak, nem egy harmadik személy. Amennyiben például *hazalátogat* egy innen elszármazott író, és *jókat*, úgymint szívünknek kedveseket mond, akkor *ő voltaképpen* még mindig *közénk* tartozik, egy hajóban evezünk. Amúgy is, *onnan* nézve látja azt, amit mi nem láthatunk, hiszen előlünk azt a valamit elfedi a valóság. Ha viszont olyan mondja, aki ugyan *itt* él, de *rosszat* mond, *ő* meg akkor – így a verdikt – *valójában* nem is él itt, csupán szimulálja az *ittléte*t. Különbösen is, a múltkor valaki látta, hogy egy nagy kufferral fölszállt az Avala expresszre. És csak azért vett retúrjegyet, hogy álcázza magát, és jól átvágjon bennünket. A vonatablakból pedig csakis *rosszul* láthatja a dolgokat, mert a vonat mozog, mi viszont itt vagyunk egy helyben.

Míndez nemigen jutott volna az eszembe, ha nem olvasom Sáfrány Attila írását a *Forrás* 2004. júniusi számában, amelyet a vajdasági magyar irodalomnak szenteltek. Igaz, ezt a blokkot úgy jelölte a szerk., hogy „[V]ajdasági összeállításunkat Fekete J. József készítette.” Nem az áll, hogy vajdasági magyar, pedig minden szerző magyar(ul ír), ugyanakkor pár szerző nem a Vajdaságban él. Sőt, akad olyan, akinek – megvallom – még a nevét sem hallottam. Viszont érthető, hogy nem „irodalmi összeállítást” említettek, hiszen akad itt demográfiai és néprajzi tanulmány csakúgy, mint összefoglaló a (vajdasági magyar) könyvkiadás helyzetéről.

Fekete J. bevezető tanulmányának címe – *Karámban* – már önmagában jelzi, hogy hányat ütött a templomtorony(-perspektíva) órája. Ahogyan az is, hogy „vajdasági (korábban jugoszláviainak, legújabban szerbiainak nevezett) magyar irodalom”-ról beszél, hogy végképp ne értsek semmit sem. Khmm, tehát akkor van egy vajdasági magyar irodalom, amit hol ennek, hol annak neveznek? Tehát van, csak éppen másképpen hívják? Na mindegy, mert ha

karámban vagyunk (illetve van az a valami), már régen rossz, lementünk *nyájba*, amit aztán *beterelemek* a juhászok.

De önmagában még ezt sem tartom problematikusnak, az önmetaforák meg a többi jönnek és mennek, bár jó volna már egy nem építészeti, illetve nem mezőgazdasági metaforát hallani a kéve, az ugartörés, a téglák és barázdák, a hídverés után – bár tegyük hozzá, a karám mindkettőt ötvözi, ennyiben új, hiszen egy épületféleségről lenne szó, amely állattenyésztés céljából épül. Szóval nem lenne ez probléma, ha közben nem menne folyton a rinyálás, hogy a magyarországi irodalmi élet rá se bagózik a határon túli irodalomra. Aztán olykor mégis megjelenik egy – *nevezzük így* – vajdasági magyar irodalmi összeállítás, van ennek hagyománya is már, sőt, olykor egész számot szenteltek *nekünk*. A *Forrás* például pont tíz éve. Ha lehetne ilyen mondani (de nem lehet, nem ildomos), azt mondanám, hogy az kb. reprezentálta az akkor vajdasági magyar(nak nevezett) irodalmat. Ez az újabb meg nem reprezentálja (csupán egy szerző szerepel mindkét számban). Persze, ilyen kritérium nincs is, az összeállító saját ízlése szerint állít össze, az olvasó meg elolvassa, és ha azt gondolja, hogy ez lenne a jumi/vami/se(m)mi, akkor azt gondolja, és kész.

Csakhogy én is olvasó vagyok, s azt gondolom, nem minden vajdasági magyar irodalom vajdasági magyar irodalom. Nem azért, mert nem vajdasági (hisz nem él itt), nem is azért, mert nem magyar (mondjuk nem eléggé magyar szellemiségű, ahogyan azt egyesek szajkózzák, követelve írón s minden másnon ezt a közelebből azonban nem definiált szellemiséget), hanem mert nem irodalom. Úgy nem irodalom, hogy szerintem, az én ízlésem szerint nem üti meg a mércét, legyen szó versről, prózáról, irodalomkritikáról vagy -történetről. Valami nem attól lesz irodalom, hogy leírjuk, aztán egy irodalmi-művészeti folyóirat azt publikálja. Arról ugyan megoszlanak a vélemények, illetve több elméletyszerűség létezik, hogy mitől lesz egy – ez esetben írott szövegből – műalkotás, abban viszont mégiscsak konszenzus van, hogy egy szöveg még nem műalkotás. Miért? Hát mert csak. Az utókor meg majd úgyis eldönti, kell-e, nem kell-e, jó-e, nem-e, tetszik-e, nem tetszik-e. Hogy belefér-e még a korpuszba, a művészetbe, vagy nem fér bele. Ahogyan egy jó barátom mondta szellemesen: egyetlenegy neves költőről sem tudunk, akit még ne fedeztek volna föl.

A jumi/vami/semi azonban kezd a néptánchoz hasonlítani. Mindegy, csak csináljad, az elismerés így vagy úgy elérkezik, föllépési lehetőség csak akad. Ha nem is az Állami Népi Együttes színeiben lépsz fel, van éppen elég amatőr együttes, melyben rophatod fesztelenül, egy díj úgyis beugrik előbb vagy utóbb. Csakhogy ami a néptáncban az amatőr, az irodalomban a dilettáns kéne hogy legyen. De mi nem ismerjük a dilettáns író fogalmát, csak azt, hogy „neked jobb a pozíciód a közéletben meg a budapesti irodalmi életben, ezért futsz”,

„ez hatalmi kérdés, csak te jobban helyezkedsz”, vagy – kissé szofisztikáltabban – „a ti kánonotokat finanszírozzák”. Magyarán, derül ki, az irodalom hatalom és pénz kérdése, semmi másé. Olyan szempontok már föl sem merülhetnek, hogy műveltség, tudás, ízlés, tehetség plusz munka (és ez utóbbiból igen sok).

Mondom, eszembe se jutott volna mindez, ha nem olvasom Sáfrány Attila *A posztmodern kísérlet kudarca* című írását a *Forrásban*, s nem jutott volna eszembe, ha nem szedi le rólam is a keresztvizet. Persze, ő is eltöpreng azon, hogy ennek az izének már a nevében sem lehetünk biztosak („jugoszláviai, vajdasági vagy délvidéki magyar” irodalmat említ, nála a szerbiai fel sem merül, viszont Fekete J.-hez képest behozza a délvidékit). Az „újból és újból elsiratott irodalom”-nak, mint fogalmaz, a számos ok ellenére volt lehetősége arra, hogy megújuljon, ám „[A]z ígéretes próbálkozások ellenére, irodalmi téren legálábbis, az évtized mégis a megújulás kudarc történetévé lett”. Sáfány ezt saját, illetve a *Táltos* című periodikum példáján mutatja be, s az derül ki, hogy az irodalom megújulása azért nem sikerült, mert a *Symposiont* favorizálták, ők kapták a lövét meg a díjakat, a *Táltos* és gárdája meg nem. Pontosabban „az új vezéregéniségek, Virág és Horváth” fölőzték le a tejet, a csuporhoz más hozzá nem férhetett. Mi több, a táltosokat nem tartottuk egyenrangúaknak, „hanem inkább egy olyan eltaposni valónak, akire fölállva ők maguk magasabbnak látszhatnak”. Továbbá, írja, nekünk kettőnknek minden esélyünk megvolt a nemzedékalapításra, majd még egyszer kiemeli, hogy „[A] támogatás sem maradt el teljesen” – sőt, „a megélhetés minden kellékével” föl voltunk szerelkezve, s noha pár jó szöveg ugyan született, szerkesztéspolitikánk koncepciózus, kizárólagos és antidemokratikus volt, így nem csoda, hogy „[A] viszont, ami ebből a végén kisült, egyszerre nevetséges és siralmas. Sem posztmodern irodalom nem született, sem új nemzedék”. Sáfány szerint „[A] szegényes teljesítmény okairól ők hivatottak beszámolni”.

Hát, beszámolnék én, lenne is miről, csakhogy akkor az derülne ki, hogy vitatkozni akarok. Ha ugyanis azt mondom, hogy a *Symposionból* nem lehetett megélni, belemegyek abba a csapdába, miszerint is egy irodalmat akkor lehet megújítani és csinálni, ha van hozzá sok-sok pénz (kis pénz, kis foci, nagy pénz, nagy foci). Vagy például, ha mögöttünk áll a hatalom. Ezzel szemben az, aki sem anyagi, sem hatalmi támogatást nem kap, eleve megfosztatott az irodalom megújításának lehetőségétől (és most hagyjuk, mit kellene érteni az irodalom megújításán). Ha emlékezetem nem csal, Virággal mi sem posztmodern irodalmat, sem új nemzedéket nem akartunk létrehozni. Írni akartunk, meg lapot szerkeszteni. Eszünkbe se jutott, hogy a vami megújítása révén mi majd jól megváltjuk a világot, kivágjuk a rezet, megmondjuk a tutit, az igazat meg a valódit. A posztmodern irodalom megszülése? Meg egy nemzedéké? Hogy majd akkor mi ketten? Na, ne vicceljünk.

Most meg egy *Forrás*-olvasó előtt úgy fog kinézni a dolog, hogy a Virág meg a Horváth – ők ketten, senki több – elbaltázta a vami egyetlen esélyét a megújulásra, nem alapított nemzedéket, és nem csinálta meg a (vami?, avagy egyetemes?) posztmodern irodalmat. Mintha lett volna egy ilyen feladat, egy ilyen pályázat, amelyre beadtuk volna a *projektet*, aztán meg elszabotáltuk, ámde a lóvét azért hazavittük. Mintha az irodalom így működne. Mintha az egykori szocialista traktor(költészet) helyébe mi most egy posztmodern traktor(szövege)t kaptunk volna, amelybe már beöntötték az üzemanyagot, csak mi rükkverbe tettük a mezőgépet, és elboronáltuk a feltört ugart. Ha meg szántottunk, akkor is csak a leaszfaltozott utat törtük fel. Utána meg leszálltunk, és fölveltük a prémiumot a szövetkezet pénztáránál. És az egészet elittuk, hisz volt miből. Elsikkasztottunk egy irodalmat.

Egy irodalmat, amely ha netán volt is, ma nem biztos, hogy van, de ha van, akkor meg nem biztos, hogy néven nevezhető. Ennek kibogozására egy Wittgenstein is kevés lenne, ez viszont biztos.

Vagy egy másik iskola, ide, a határra.

Mondjuk egy olyan, hogy röviden elmondom, mi történt (szerintem). Elég szimpla történet amúgy, de most, hogy a *Híd* hetven-, a *Magyar Szó* hatvanéves, nem kell szégyenkezni vagy szégyenlősködni.

Az történt, hogy Papp p Tibor 1994 után újraindította a *Symposiont*, miután a betiltott Soros Alapítvány Nyílt Társadalomért Alap néven újra dolgozni kezdhett. Volt Sok-Sok Pénz. Ugyan mások is kaptak, de mivel mi voltunk a legfiatalabbak, világos volt, hogy érdemtelenekek vagyunk, ergo csakis valami politikai vonalon nyomulunk, így elleneink. Ezt akkor én még nem tudtam, mi csak elkezdtünk írogatni a lapba, és Papp p szerkesztővé ütött bennünket. Majd a katonaság elől menekülve Szegezen kötött ki, végképp. 1996-ban így lett Virág a *Symposion* főszerkesztője, én meg a felelőse.

Az (*Uj*) *Symposion* sose volt egy egyszerű, csakis irodalmi lap, erre is tessék visszaemlékezni – a legtöbben talán mindig nevezetes publicisztikarovatainál kezdték el olvasni a hatvanas években, majd a nyolcvanas évek elején. Mert ment szembe a hatalomnak, még ha akkor a hatalom is pénzelte (az állam, ti.). Mármost minket meg a fenn nevezett alapítvány segített, olyannyira, hogy 1996-ban még kaptam a laptól pénzt (300 márkát egy évre), utána meg nem (kivéve két darab szociológiaszerű kutatásra, amit meg is kellett csinálnom). A szerkesztőségi szobánk az Alap irodája alatt volt, egy asztal jutott nekünk, meg egy másokkal közösen alkalmazott titkárnő, aki ugyan nem tudott magyarul, tehát nemigen lehetett segítségünkre, de azért jól elvöltünk vele (később, ha jól tudom, Észak-Amerikába emigrált). Az Alap irodája, illetve a mi kis szerkesztőségi szegletünk a Zsidó utca 4-ben volt. Meglehet, a mai napig ez a probléma, mert túl világos az utalás, és ha már ott ücsörögtünk, nem kell

azon sokat gondolkodni, kit és kiket is szolgáltunk mi. A kilencvenes években ritka alkalom adódott arra, hogy Slobodan Milošević és a magyar kisebbségvédők véleménye egyvalamiben megegyezzen: ezek a Zsidó utcában az Új Világrendet építik, és a nemzeti öntudatot ássák alá (ott a szerbet, itt a magyart, tegyük azért hozzá).

Töredelmesen bevallom, én jártam föl Végel Lászlóhoz, az újvidéki iroda vezetőjéhez az instrukciókért, nem más. Ez már csak azért is praktikus volt, mert ott kaptam kávé, a szerkesztőségben meg általában nem volt mit szűr-csölgetni. Inkább sörözni jártunk, ha már, híven a Sympo-hagyományhoz. Az egyik érdekes tapasztalatom az volt, ha így ma visszaemlékszem, hogy jártak oda mások is, akik később az alapítványt, illetve Sorost szidták-szidják, és nyilván nem csak egy kávéra kukkantottak be. A másik, hogy Végel László azt kérte, amit mi már *csináltunk*: hogy a lapban foglalkozzunk filozófiával, társadalomtudománnyal és publicisztikával, ne csak irodalommal, egyrészt azért, mert tiszta irodalmi lapra nem tudnak kihajtani pénzt számunkra a belgrádi központban, mert ez nincs benne a koncepciójukban, nem prioritás, másrészt azért, mert az alapítvány deklarált célja a nyílt társadalom építése, amibe a demokratikus nyilvánosság működtetése fér bele inkább, nem pedig a posztmodern versek írása és publikálása (bár nem a posztmodern kifejezést alkalmazták). Lehet verset írni meg bármit, de legyen emezekből is. Mivel pedig ilyesmivel már Papp p alatt is foglalkoztunk, nem a spanyolviaszt kellett feltalálni. Úgyhogy az ilyen jellegű szövegeket többnyire én szerkesztettem, míg Virág és a többiek az irodalmi részt. Annál inkább, mert ők irodalmat tanultak, én meg szociológiát. És körülbelül az írással is így voltunk. Posztmodern kísérletre, mondom, én már csak emiatt sem igen emlékezhetem. Különben is, mivel Budapesten tanultam, keveset voltam errefelé. És miután hazaköltöztem, utána se sokat, mert a NATO-bombázásokat – igaz, nem szándékosan, hanem úgy adódott – Magyarországon bekkeltem ki, szégyen, nem szégyen. És már akkor frissiben lemondtam a felelős szerkesztői posztról.

Meglehet, érdektelen ez a történet sok szempontból, de a félreértések elkerülése végett inkább már most leírom, az ember mnemotechnikája ugyanis változik, felejtünk és emlékeztünk (meg)csal, és ha nem vigyázunk, idővel olyasmi válik bűnünké (esetleg szerencsénkre érdemünké), amihez amúgy az égvilágon semmi közünk. Azt hiszem, a memoárjainkat mindig *aznap* kellene megírni. Mert minden történetben ugyan az is szép, ahogyan módosul, átváltozik, vándorol, átlép egy másik határon, újírárodik, csak éppen ne rólad szóljon, hogy aztán neked is azt kelljen mondanod: *gondolta a fene*.

Legalábbis addig, amíg jó esetben magad is a könyvespolcra nem kerülsz. Onnantól kezdve már nagyon mindegy.

JEGYZETEK

¹ Ugyanarról, csak valahogy másképpen. In: Elek Tibor: *Fényben és árnyékban*. Pozsony, Kalligram, 2004, 442–457. o.

² Lásd Sebők Zoltán hasonló című írását: In (uő): *Életjátékok*. Budapest, Kortárs, 1995, 92–93. o.

A TEREMTŐ ÉS GYARAPÍTÓ NEVETÉSRŐL

További adatok Propp nevetéselméletéhez III.

JUNG KÁROLY

Az első magyar néprajzi áttekintésben a gazdasági élet szokásainak tárgyalása során a két Szendrey számba veszi a disznóhizlalás és -ölés varázsló műveleteit és szertartásait is, melynek során – mint írják –: „A bontástól kezdve tréfás mulatsággá válik az ölés.” Néhány példa felsorolása után, ezek feltehetően „a tréfás mulatság” illusztrálására szolgálnak, ez olvasható: „Mikor pedig [a böllér – J. K.] hátgerincbe belehasít, odakiált a körülállóknak: Nagyot nevesetek, hogy vastag legyen a szalonna!”¹ Az idézett mondathoz jegyzet nem tartozik, nem tudható tehát, hogy egyedi adat beemeléséről, vagy pedig a magyar hagyományban széles körben elterjedt „szokásról” van-e szó. Arra lehet gyanakodni azonban, hogy a szerzők a nevetést ebben az esetben varázsló szertartásnak vagy műveletnek tekintik, annak dacára, hogy a kérdésre később nem térnek ki, s nem is elemzik a nagyot nevetés és a szalonna vastagsága közti virtuális összefüggést. A fejezethez irodalom nem tartozik, nem lehet tehát kikövetkeztetni, hogy az adat vagy adatok honnan származnak.

Ugyancsak irodalmi hivatkozás nélkül olvasható a Magyar Néprajzi Lexikon *disznóölés* szócikkében, hogy „a disznó felhasításakor kacagni kell, hogy vastag legyen a szalonna”.² Mivel a mondat nem a szórványosan felbukkanó, lokális jelentőségű adatok között olvasható, arra kell gyanakodni, hogy országosan elterjedt hiedelemről van szó. Nem elképzelhetetlen, hogy a szócikk Szendreyék adattárára vezethető vissza, mivel a többi itt felsorolt hiedelem is szinte rendre előfordul az ő felsorolásukban is. Néprajztudományunk említett két kézikönyve tehát a források tekintetében nem kínál eligazítást.

Az akadémiai magyar néprajzi kézikönyv alapján véve ugyanazokat az adatokat adja, amelyek A magyarság néprajzától kezdve a Néprajzi Lexikonon át már ismertek: „A legváltozatosabb adatanyag a disznóöléshez kapcsoló-

dik . . . Közismert hiedelem volt, hogy megölésekor nem szabad sajnálni, mert nehezen döglük meg; felvágáskor nevetni kellett, hogy vastag szalonnája legyen . . .”³ Valószínűleg nem véletlen, hogy az előző két adat jelen időben beszél a hiedelemről, ez az adat pedig (1990) már múlt időben ismerteti. Az adathoz egyébként itt sem tartozik jegyzet, eredete tehát nincs megadva. (Mint majd e dolgozat adattárából látható lesz, nemcsak 1990-ben, de ennél később sem lehet múlt időről beszélni a hiedelemmel kapcsolatban, hisz az eddig ismert adatok 1933-tól kezdve gyakorlatilag évtizedenként követik egymást, szinte napjainkig. A recens ismert adatok viszont főleg délvidékiek.)

Mivel sem A magyarság néprajza, sem a Magyar néprajzi lexikon, sem pedig a Magyar néprajz az idézett adatok forrását nem közli, s mint kifejtettem: úgy vélem, hogy az utóbbi kettő az elsőre vezethető vissza, a feltételezett ősforráshoz, a két Szendrey kéziratban maradt Babonasztárához kellett visszanyúlni. Hogy abban valóban meglehet az általánosított hiedelem adatolt példatára (amennyiben valóban több adatot ismertek!), arra a kéziratos Babonasztárból készített népszerűsítő kiadásban szereplő keresett adatból lehetett következtetni. A *disznó* szócikkben ugyanis egyebek mellett ez olvasható: „Mikor a disznót felhasítják, kacagjanak a gyerekek erősen, [hogy – J. K.] vastag legyen a szalonna.”⁴

Kézbe véve a *Babonasztár* egyik példányának⁵ *disznó*-előtagú szócikkét tartalmazó kéziratanyagát, a keresett adatok a *disznóbontás* szócikkben sorakoztak. Ott ez olvasható: „A mellső lábak közé vágott keresztalakkal kezdődik [a *disznóbontás* – J. K.], amelybe Rábagyarmaton azonnal sót dugnak, hogy a hús meg nem romoljon, s ugyanitt és Csurgón, mikor a hátgerincet végigvágják, Somogyban, mikor a disznót felhasítják, nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna.”⁶ A kézirat a muraszemenyei adatot is feldolgozza, azt azonban korábban már magam is ismertem.⁷ Szendreyék a kéziratban mindösszesen négy adatot jeleznek forrásmegjelöléssel, ezeket általánosították A magyarság néprajzában, s utánuk ezt visszahangozza az említett két kézikönyv (a források megjelölése nélkül). Szendreyék tehát az 1940-es évek elejéig (a Babonasztár kéziratának elkészültéig) négy ide tartozó adatot ismertek⁸, a jelen pillanatban e dolgozat adattára mintegy ötszöröse gyarapodott. Annak ellenére, hogy az újabb adatok főleg a Délvidékről származnak, nem lehet arról beszélni, hogy a hiedelem napjainkra már ellejejtődött volna.

A hiedelmet az élő tradícióból magam is ismerem, temerini (Délvidék, Bácska) családi disznóvágások során (1980-as évek) magam is többször hallottam⁹, de baráti rákérdezés során számos délvidéki helységről előjöttek az igazoló szóbeli adatok. Ezután kísérletet tettem az írásban rögzített adatok összegyűjtésére is. A hosszadalmas (évekig tartó) kutatás azt az eredményt hozta, hogy további adatok ugyan vannak a magyar tradícióban, de korántsem

olyan bőségben, mint azt remélni lehetett volna. Meglepőnek bizonyult az is, hogy elsősorban a 20. század második feléből vannak hivatkozható adatok¹⁰; korábbiak, melyeknek alapján Szendreyék fogalmazhattak, a szótárunkba való betekintés előtt nem kerültek elő, csak egy: a muraszemenyei. Ezért az alábbiakban szövegszerűen felsorolom az eddig előkerült hivatkozható változatokat, majd elemzésnek alávetve őket, megkísérlem értelmezésüket is. Ezzel ugyanis – ismereteim szerint – a kutatás nem foglalkozott.

Négy adat kivételével – hármat közülük Szendreyék is ismertek – valamennyi, mint említettem, a 20. század második feléből származik. Lássuk őket időrendben.

1. (1933) „Mikor az ölü a hátgerincen végigvágja a szalonnát, odaszól a körülállóknak: »Nagyot nevessetek, hogy vastag legyen a szalonna.«” (Rábagyarmat)¹¹

2. (1939) „A disznó felbontásakor a gyermekeknek nagyon erősen kellett nevetni, hogy a szalonna jó vastag legyen.” (Muraszemenye)¹²

3. (1940) „Mikor a disznót felbontják, nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonnája.” (Csurgó)¹³

4. (1943) „A lábak után a hátán vágják szét a disznót; ha a kés éle nyomán szétfut a zsíros szalonna, akkor – mint mondják: nevet a disznó, és örül a gazdasszony, ti. vastag a szalonna. Különben nem.” (Őrség)¹⁴

5. (1963) „1963 decemberében disznóölés volt Jung Józsefeknél. Mikor a disznót már megpörzsölték, lemosták, megtisztították, és a hentes éppen hozzákészülődött, hogy felhasítsa, nagyot kiáltott az öreg Jung József: – Várjatok még! Várjatok! Álljuk körbe előbb a disznót és nevéssünk egyet, hogy vastag legyen a szalonnája.” (Bajót)¹⁵

6. (1965) „Mikor mind a négy sonkát kivették, a disznót hasra fordították, odahívták a gazdasszonyt, a böllérnéket, a gyerekeket, és nevetniök kellett, hogy a szalonna, amit most vágta át, minél vastagabb legyen.” (Orosháza)¹⁶

7. (1965) „A disznó fölhasítása külön szertartással jár. Odahívják a böllérasszonyt és a gyerekeket, hogy jól nevessenek, mikor a kés végigszánt a disznó hátán, hogy vastag legyen a szalonna.” (Orosháza)¹⁷

8. (1975) „Azután a disznót hasra fordították. Mondják, hogy régebben ilyenkor odahívták a gazdasszonyt, a böllérasszonyokat, a gyerekeket, és nevetniök kellett, hogy vastag legyen a szalonna.” (Vásárhely-pusztá)¹⁸

9. (1978) „A böllér, mikő főbontja, osz mögmosza szépen, mikő kettőbe hasítja, akkor oda szoktak mönni azok a házi asszonyok, osz nagyokat nevetnek, hogy minné vastagabb szalonna lögyön gyüvőre!” (Csóka)¹⁹

10. (1978) „Mikő főbontották a disznót . . . Sózni köllött, meg nevetni, hogy vastag legyen a szalonna! Azt a vágást, mikő vágta a hátán végig a szalonnát.” (Satinca)²⁰

11. (1979) „Osztakkó ha köröszthasíjják a disznót, akkó odaának a szakácsnék, osz nevetnek nagyon! Hogy minné vastagabb szalonna lögyön gyüvőre, ugye!” (Csóka)²¹

12. (1979) „Mikó hasították a disznót, a böllér mindég a gyerekeknek mondta, hogy: – Nevessetek mostan nagyon, hogy vastag legyen a szalonna!” (Mohol)²²

13. (1981) „A család körülállta a szép pirosra pörkölt, megmosott disznót, s mikor a böllér keze nekilendült, hogy hasítson, minden körülálló hahotázva, harsogva nevetett, hogy vastagabb legyen a szalonna.” (Bácsstopolya)²³

14. (1984) „A hát fölvágásakor gyerekeknek mondják, hogy nevessejenek, mert akkor vastag lesz a szalonna.” (Kecel)²⁴

15. (1987) „Azután a hasra fordított disznó homlokára keresztet karcolt. Akkor a feje tetejétől egészen a farka tövéig, csontig felhasított a szalonnát, amely fehéren fordult ki a kés nyomában. Nevessetek – mondta a körülálló gyerekeknek, asszony népnek –, hogy vastag szalonnája legyen!” (Jánoshalma)²⁵

16. (1988) „Ekkor levágják a fejét, széthasítják a háta szalonnáját (ilyenkor kell a báméskodókat megnevetetni, hogy a disznónak vastag szalonnája legyen), majd óvatos mozdulatokkal lefejtik, s a hasa szalonnájánál elvágják.” (Temerin)²⁶

17. (1990) „A disznó felbontásakor kacagni kell, hogy vastag legyen a szalonna.” (Délvidék, Nyugat-Bácska)²⁷

18. (1998) „Mikor vágják széje a disznót, akkor asszonyok hátra, oda a disznóhoz és nevetni, hogy vastag legyen a szalonna.” (Bácskertes)²⁸

19. (2001) „A gyerekeket odaállították: retyegjenek (nevessejenek), hogy vastag legyen a szalonna, ha a böllér nekiereszti a kést.” (Doroszló)²⁹

20. (2004) „A disznó megtisztítása után, amikor a disznó a hasára vót fodítva, mikő elkezdtem vágni a hátát a fejiné, akkó azt mondtam: – No most nevessetek, hogy vastag legyen a szalonna! Ez mindenkinek szót, aki ott vót, de különösen a gazdasszonynak.” (Temerin)³⁰

A felsorolt változatok alapján megállapítható, hogy a nevetés mindig közvetlenül szalonnahasítás előtt hangzott fel; valaki odaszólította, odahívta vagy odaállította azokat a személyeket, akiknek felszólítására nevetniük kellett, vagy pedig a jelenlevők maguk állták körül a hasításra kész disznót, s mindannyian nevettek. Fontos megjegyezni, hogy a nevetés nem spontánul felhangzó megnyilvánulás volt, melyet élc, vicc vagy humoros helyzet váltott ki, hanem felszólításra történt, tehát akaratlagosan alkalmazott gesztus volt. Bár az idézett adatsor nem minden tekintetben alkalmas arra, hogy a felszólításra (parancsra) nevetők nemét, korát, hovatartozását tévedés nélkül meg lehessen állapítani, mégis szembetűnő, hogy leginkább nők (gazdasszony, böllérnék,

asszonyok) és gyerekek kerülnek említésre, bár az általánosítóbb változatok a jelen levő családtagok, a bábésmozgatók, sőt minden körülálló kötelező nevetéséről (is) szólnak. Talányos, hogy az adatok többsége miért nem nevezi meg a nevetésre felszólító parancs kimondójának nemét és korát; néhány adatban ebben a funkcióban a gazdát vagy a böllért nevezik meg, tehát férfit. Nem lehet tudni, hogy ennek a tárgyalt kontextusban van-e jelentősége.

Bizonyos kockázattal általánosítva valószínű tehát, hogy az itt tárgyalt problematika modellje az alábbi lehetne: disznóvágás során, a szalonna kihajtása előtt rangidős férfi elrendeli a jelen levő vagy a közelben tartózkodó nőknek és gyermekeknek, hogy minél nagyobbat nevensenek, hogy minél vastagabb legyen a levágott disznó szalonnája. E modellt további írásos, térben és időben egymástól független változatok támaszthatják alá vagy cáfolhatják meg.

Minden kétséget kizáróan gazdasági mágiáról van szó, mint azt az eddig idézett mindhárom magyar néprajzi kézikönyv megállapítja, a szándékos nevetés intenzitása és a szalonna vastagságának növekedése közti összefüggés értelmezésére azonban – eddigi ismereteim szerint – még nem történt kísérlet.

Úgy tűnik, a bajóti helyi néprajzi gyűjtő – az általa feljegyzett változat az 5. sorszámú e dolgozat adattárában – elméleti alapok nélkül is elég pontosan ráértett arra, hogy az előbbieken húsz változatban idézett mágikus aktus milyen funkciót töltött be a magyar paraszti gazdaságban. Kéziratában megállapítja, hogy „az állattartás jövedelmezőségét biztosító babonák közé tartozik ez a szokás”, majd hozzáteszi, mintegy összefoglalva a maga értelmezését: „Ez a szokás vagy babona is arra ad tehát lehetőséget, hogy a szegény ember, akárcsak valami boszorkány, a valóság tényeit a maga javára megváltoztathassa. Az egyéni haszon, a vagyonszerzés és megvédeése az az őstalaj, amelyből a babona és a boszorkányság kinő.”

Hogy valóban csak az egyéni haszon, vagyonszerzés vagy az állattartás jövedelmezősége húzódik meg e mágikus akció mögött, s hogy a szegény ember valóban „akárcsak valami boszorkány” úzi a babonát, az a folklorista számára természetesen nemcsak a babona elleni harcok magatartás kérdését veti fel, hanem ennél sokkal többet, hisz – mint majd látható lesz – a tárgyalt mágikus eljárás a magyar népi kultúra egyik ritka, archaikus etnológiai univerzálék körébe tartozó jelenségét dokumentálja.

Az első felvethető kérdés az lehetne, hogy a paraszti gazdaságban milyen szerepet játszott a szalonna, ha mennyiségét (vastagságát) a „szegény ember” mágikus eljárással is előmozdítani igyekezett. A magyar népi táplálkozástudomány egyik áttekintésében erre megtalálható a válasz: „A fizikai munkát végző ember az élelmiszereket energiatartalmuk szerint értékeli, ezért volt a szalonnának mindig kiemelt becsülete a paraszti rétegek körében. Legyen kövér a szalonnája, ez egy jelentésbővüléssel használt szólás azt jelenti, sikerüljön,

amibe belevágott, legyen sikeres a vállalkozás. A késő középkortól a legújabb korig a szalonna mindig drágább volt valamennyi friss húsnál. 1900-ban ez még így volt Aradon és Debrecenben, míg Budapesten már fordított helyzetről számoltak be. A késő középkorban és kora újkorban disznóöléskor szalonnából zsírt nem sütöttek, ezt a zsiradékot mind szalonna formájában tartósították és tárolták.³¹ Mindebből érthető, hogy a szalonna alapvető fontosságú élelmiszer volt, melyet tartósítva hosszabb időn át tárolni lehetett, tehát a „szegény ember” mindent elkövetett, hogy a maga portáján minél több (vastagabb) szalonna legyen a nehéz testi munkák idejére.³²

Az eddigi változtatgyűjtés során előkerült még néhány nevetéssel kapcsolatos adat, ami a sertéshizlalással és disznóöléssel függ össze, s az is a hízó gyarapodását vagy a jövőbeni disznóvágásokat célozza. Változataikat ebben a pillanatban nem ismerem, de valószínű, hogy ezek sem állnak társtalanul a magyar gazdasági mágia (az állattartással és az állattartás népi haszonvételével kapcsolatos mágia) adatai között.

1. „A hízást analógiás eljárásokkal vélték serkenteni: nevetve szórták a kukoricát az ólba, hogy a disznó »széles« legyen.”³³

2. „A hizott, levágott disznóra, miután a téli hajnalban megperzselték, fiúgyermeket löktek rá: »Bújja meg, hogy a jövőbe is legyen mit vágni« – mondták kacagva.”³⁴

Valószínűleg nem tévedés, hogy e két adatot is a szalonna vastagságával kapcsolatos mágia körébe soroljuk, hisz a nevetve szórt kukorica azt célozta, hogy a disznó széles legyen, ez pedig ugyancsak a vastag szalonnát jelentette. A második adatban pedig a disznó jelképes „megbúgatására” akkor kerül sor, amikor a disznót már leölték és megperzselték, tehát közvetlenül a hasítás előtt – s közben kacagtak. Mint majd utalok rá, a magyar népi kultúrában, tehát a gazdasági mágia adatai közt is, a nevetéssel kapcsolatos adatok nem túl gyakran, s időnként váratlan összefüggésben jönnek elő. Adataink azonban vannak, elemzésük elkerülhetetlen.

A nevetés aktusa és a hízódisznó „szélesedése”, illetve szalonnájának vastagodása közti valószínű összefüggés értelmezésére a magyarázatot egy több mint fél évszázada született elképzelés, a rituális (mágikus) nevetésről szóló teória kínálja a kutatás számára. Az elméletet a magyar folklórisztika ritkán használta fel elemzései során.³⁵ Az elmélet kidolgozója Vlagyimir Jakovlevics Propp (1895–1970) orosz folklórista és teoretikus, tanulmánya *A rituális nevetés a folklórban* címmel eredetileg 1939-ben jelent meg.³⁶ E teória alapjait az alábbi elképzelések alkotják.

Propp igen terjedelmes példatár alapján arra kereste a választ, hogy az archaikus társadalmakban, a mitológiai rendszerekben, a természeti népek szokás- és hiedelemvilágában, valamint a népi kultúrában mely szituáció(k)ban

és milyen funkció(k)ban lehetséges a nevetés eseteit dokumentálni. Mint maga mondja tanulmányában, vizsgálata alapját sokkal nagyobb adattár képezte, mint az előtte bárki rendelkezésére állt, aki hasonló kérdésekkel foglalkozott. Megfigyelése szerint az adatok ritka következetességgel arról vallanak, hogy a kettős megkülönböztető jegyekkel jellemezhető archaikus világképben a nevetés minden esetben az élet térfeléhez tartozik, ezzel szemben a halál (a túlvilág) térfelét a nevetéstabu jellemzi. Ebből következik: ha valaki átlépi a két térfél határát, kötelezően tartania kell magát – az átlépés irányától függően – a nevetés tilalmához vagy a kötelező nevetéshez. A túlvilágba lépők és a halottak tehát nem nevet(het)nek, az életbe lépők (születők, újjászületők) pedig nevetnek, s ezt teszi környezetük is. Mindezt Propp számos példával illusztrálja a világ mitológiai szövegei vagy az archaikus társadalmak életéből vett példák alapján. Példák idézésére itt hely nincs, de mint a magam eddig publikált ide tartozó dolgozatai is bizonyíthatják³⁷, az elmélet magyar etnológiai (folklor-) adatokkal ugyancsak kitűnően alátámasztható. Különösen fontosak lehetnek az avatási szertartásokkal összefüggő adatok, melyeknek magyar példái – Propp teóriája alapján – még vizsgálatra és értelmezésre várnak.

Az elmélet másik sarkpontja a nevetés teremtő funkciója. Propp elsősorban népmesei példákat sorol, melyekben (nemcsak orosz példákban!) a mesehős nő nevetése nyomán szájából rózsza hullik, nevetése nyomán virág bomlik ki vagy növekedik, de olyan példát is idéz, melyben a lány nevetése nyomán egy tál megtelik aranypénzzel. Ezek is a teremtő nevetés példái, melyek elsősorban a vegetáció gyarapodásával, gazdagodásával, növekedésével kapcsolatosak, de – mint e dolgozat tárgya is szemléltetheti – a gyarapodás más példái is előfordulnak. Propp ugyan nem említi, de ma már tudható, hogy példáink a magyar népmesei köztudományban is vannak: a gyöngyöt síró és rózsát nevető lány (királykisasszony) mesetípusunk (AaTh 403A, MN 403A) ugyanezt a teremtő-gazdagító funkciót példázza. A gazdag magyar változatanyagban a rózsát nevetés motívuma nem minden szövegpéldában fordul elő.³⁸

Nem ismertetve tovább a proppi nevetéselmélet szempontjait és példatárát, arra kell még utalni, hogy az orosz folklorista szerint „a nevetésre vonatkozó adatok nagyon gyérek”, továbbá: „sokszor váratlanul bukkannak fel, ott, ahol nem is keressük őket”. S végül azt is megjegyzi, hogy létezhetnek általa figyelmen kívül hagyott adatkategóriák is, melyekre a további kutatások deríthetnek fényt.

E tanulmány elején ismertetett példatár alapján úgy találom, hogy magyar adataink éppen a Propp által figyelmen kívül hagyott egyik adatkategóriát példázzák, s az sem mellékes, hogy ebben az esetben a gazdagító-gyarapító (teremtő) nevetés nem a vegetációval (növényvilág), hanem a népi állattar-

tással (állatvilág) kapcsolatos. Propp tanulmányában – ilyen vonatkozásban – a fauna kevés adattal ugyan, de említésre kerül.³⁹ Mindebből az következik, hogy a magyar népi állattartó kultúra mágikus eljárásainak adatait érdemes lenne a proppi elképzelések alapján részletesen átvizsgálni, hisz nem lehetetlen, hogy nemcsak a disznóhizlalással és disznóvágással összefüggésben beszélhetünk a rituális nevetés napjainkig bizonyítható teremtő példáival, hanem az állattartás más területein is. Amellett tehát, hogy e dolgozat példatára (s korábbi dolgozataim példái is) kiválóan igazolhatják a proppi elmélet helyességét, még két motívumra utalni kell, ami Propp elképzeléseinek igazolhatóságát bizonyítja.

Főntebb már utaltam rá, hogy eddig ismert változataink többsége szerint a szalonnahasítást megelőző nevetés nem spontánul hangzott fel valamiféle élc vagy humoros helyzet következtében, hanem mintegy felszólításra (parancsra), tehát ez a nevetéstípus jól megkülönböztethető a napjainkban köznap értelemben vett nevetéstől. (Az egyes változatokban előforduló, ettől eltérő nevetéstípusok valószínűleg a hiedelem hanyatlását, a felszólításra történő nevetés „értelmetlenségét” példázzák a ma vagy a közelmúlt embere számára. A magyarórdi adat rituális háttere ennél minden bizonnyal összetettebb; elemzése több variáns ismeretében lenne elképzelhető.) Itt is csak arra kell utalni, hogy az elemzéshez nagyobb adatbázissal kellene rendelkezünk, mert akkor a következtetések sokkal megalapozottabbnak tünnének. Ennek ellenére is megállapítható, hogy a magyar disznóvágási hagyomány során számos esetben megfigyelt, majd leírt rituális nevetés jellemzői és funkciója döbbenetes módon összecsengenek Propp megállapításaival.

Ő ugyanis teóriájának alapjait felrajzolva megállapítja: „a nevetés formái összefüggésben vannak az egyes népek fejlettségi fokával”⁴⁰, továbbá: „A nevetés különleges feltételes reflex, amely csak az ember sajátja, ezért önálló története van. A rituális nevetés kérdésének megválaszolása érdekében teljesen le kell mondanunk a komikum megszokott értelmezéséről. A ma embere másképpen nevet, mint a régi korok embere.”⁴¹ Ezt egészíti ki néhány mondat erejéig egy később írt monografikus áttekintésében: „Az emberi kultúra fejlődésének korai szakaszában a nevetés kötelező alkotórésze volt egyes rítusoknak. A modern ember felfogása szerint a szándékos, művi nevetés hamis, éppen ezért elítélendő. Őseink azonban nem így gondolkoztak. A nevetés bizonyos esetekben kötelező volt, mint ahogy más esetekben a sírás, függetlenül attól, hogy az ember átélte-e a balsorsot (szerencsétlenséget) vagy pedig nem.”⁴²

Másodsor: legalább a problémafelvetés szintjén jelezni kell ezen a helyen is, hogy a minél vastagabb szalonna elérését célzó rituális nevetés részvevői kapcsán is meglepő megállapításokat lehet megfogalmazni. E tanulmány adat-

táranak jelentős részében a nevetésre felszólító rangidős férfi (gazda, böllér, a hasítást végző) elsősorban nőket (a gazdasszonyt, a böllérnéket, a szakácsnőket, más asszonyokat) szólít fel, hogy nevensenek, hogy vastag legyen a szalonna. Az alább ismertetendő szempontok alapján már itt utalni kell rá, hogy a nevetőknek ez a csoportja (neme) reprezentálja valószínűleg az ősbib réteget, a minden jelenlevő kötelező nevetése későbbi fejlemény lehet, ami a hiedelem eredeti jelentésének elhomályosulására utalhat; a gyerekek nevetésre szólításának kérdése még elemzésre vár.

A teremtő nevetést a proppi példatárban kivétel nélkül nők gyakorolják. Mint olvashatjuk: „A korai példák a nemzetiségi társadalom idejéből származnak, melynek társadalomszervezetével és intézményeivel (többek között az iniciációval) függnek össze és az antikvitásig folytatódnak.”⁴³ Szerinte a férfi szerepe ekkor még nem tudatosodott: ez a korábbi, matriarchális kultúra hozta létre a férj nélküli anya alakját. A centrális figura a nő, az anya, a szülőanya, a szülés istennője. A férfi nemző szerepe ekkor még nem tudatosul; az életet adó (teremtő) mágikus aktusnak a nevetés tekinthető.⁴⁴ S azt is hozzátéveszi: „A nevetés feladata az emberi nem és az állatok gyarapítása.”⁴⁵

Ezt Propp a görög mitológia egyik nem minden részletében teljesen világos Démétér-történetével mutatja be, mintegy azt illusztrálendő, hogy a korábbi, férj (férfi) nélküli fogantatás felfogása az antikvitásban is kimutatható még, hisz az addig nem nevető Démétér erotikus inger általi megnevettetése szülést idéz elő a megnevetetőnél.⁴⁶ Tehát a mágikus „nemző nevetés” ebben az esetben is nőhöz (ebben az esetben a termékenység görög istennőjéhez) kötődik, mint a későbbi idézendő (mesei) teremtő nevetés példái, de utalhatunk itt bibliai háttérű aitológiai mondára is, melyben a teremtő nevetés Szűz Máriához (nő) kapcsolódik. Ugyancsak rendelkezünk néhány hiedelemváltozattal, melyben a nemzés-nevetés-fogantatás összefüggésrendszere jól kirajzolódik. Ezek elemzésével – ismereteim szerint – ugyancsak nem foglalkozott a kutatás.

A kalotaszegiek 19. század végi szokásai és hiedelmei között olvasható a születés kapcsán: „Visszaemlékeznek [a fiatal pár – J. K.] az időpontra, melynek a várva várt létét köszönheti, s ha az emlék azt mondja, hogy a menyecske akkor kacagott, biztosra veszik, hogy lány lesz, ha nem kacagott, fiút várnak, mert a férfihoz illik a komolyság.”⁴⁷ Ugyanez a hiedelem száz esztendő múlva Bácskában is felbukkan: „A gyermek nemét az határozza meg, hogy az asszony közönség közben nevet-e vagy sem. Ha nevet, lányt akar. A népi felfogás szerint a nőtől függ a születendő gyermek neme, egészsége, testi épsége.”⁴⁸ A hiedelem változatai a 20. század végén ismertek voltak a bácskai Gomboson és Temerinben is. Elterjedtségéről áttekintés nem áll rendelkezésre.⁴⁹

Az eddig elmondottak fényében hallatlanul izgalmas kérdés, hogy a magyar menyecske közösülés közben elhangzó (szándékos, művi) nevetése, melynek – a hiedelem szerint – az a célja, hogy a születendő gyerek nőnemű legyen, mi módon hozható összefüggésbe egyrészt a rituális nevetés proppi elméletével, másrészt a Démétér-kultusz említett szövegével, melyben Propp a „nemző nevetés” példáját mutatta ki. Valószínűleg arról lehet szó, hogy az ősi, kettős megkülönböztető jegyekkel (dichotómia) leírható világképben a nevetés elsődlegesen a női oldalhoz tartoz(hat)ott, másrészt az emberi lényt nemző nevetés képzete – a hagyomány évezredekét átfogó szívóssága folytán – még akkor is felderengett, amikor a nemzés fizikai aktusának és a fogantatás biológikumának összefüggései rég nem jelentettek talányt már a 19. század végének kalotaszegi menyecskéje számára sem.

Hogy a teremtő nevetés más folklóradatokban is a női nemhez kötődik, azt Propp népmesepéldái is bizonyítják. A gyöngyöt síró és rózsát nevető lányról szóló népmesetípusban (AaTh 403A) a mesehősnő nevetése nyomán szájából rózsza hullik, s mint Solymossy Sándor felsorolt összevető adataiból látszik, más gazdagság is, például aranyvirág⁵⁰, Propp pedig olyan változatot is idéz, melyben a megnevetetett lány szájából aranypénz hullik, szerb bibliai legendában (tulajdonképpen eredetmagyarázó mondában) pedig a kacagó Mária szájából kihulló kukacból lesz a világon a selyemhernyó.⁵¹ A nevetés tehát élet- és gazdagságt teremő is lehet.

Visszatérve a disznóvágás hagyományos menetének és a nevetésnek összefüggéseihez, újra idézni lehet Szendreyéket, akik szerint a bontástól kezdve tréfás mulatsággá válik a disznóvágás menete.⁵² Lássuk, hogy valóban így van-e.

Mivel a disznó bontása előtt nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna, úgy tűnik: valóban „tréfás multság” veszi kezdetét, ha ezt a nevetést a multság részeként fogjuk fel. A multság azonban valójában csak később következik, amikor a megfelelő hús- és töltelékfeldolgozó munkák elvégzése után sor kerül a disznótorra, ami este következik. A tor a disznóvágás záró, ünnepi, közösségi szertartásos lakomája. A ma már klasszikusnak számító részletes hódmezővásárhelyi leírás, Kiss Lajos dolgozata⁵³ (1930) alapján az áttekintés lehetséges. A dolgozat szerint a hódmezővásárhelyi disznótor bizonyos tekintetben a halotti tor paródiájának tekinthető, hisz a gazda „virrasztóba” hívja a vendégeket. Csakhogy itt – mondja Kiss Lajos – „nem komoly torral, hanem tréfásan, vígan” fejeződik be a „disznó halála” alkalmával tartott lakoma.⁵⁴ A meghívottak érkezésétől, fogadásától kezdve a disznótori lakoma egész folyamán számos rituálisan megismételt mozzanat következik, melynek nem tagadott célja, hogy a jelenlevőket hangos nevetésre fakassza. (Például: a meghívottak „részvényilvánítása”; a „boldogult” elmúlása utáni érdeklődés; az éjfél utáni zsolnáreklés; a böllérek megtréfálása szármába csavart élő verébbel, hurkába

töltött bicskával, kolbászba töltött fadarabbal stb.) Annak ellenére, hogy mindezek a részletek jól ismertek a közösségben, minden alkalommal nagy nevetésre fakasztják a jelenlevőket. Mint olvasható: „Hangos nevetés tör ki kivált az asszonyok révén, a tréfáért.”⁵⁵

A délvidéki Bácskában még fél évszázad múlva is számos adat szól a disznótori kántálás hagyományáról, melynek adománygyűjtő célzata mellett más szerepe is volt, mint egyik zentai adatközlő mondta 1973-ban: „Valamiké régen, ez nagy divat vót, ez a kántálás. Ez olyan nevetető vót inkább. Megnevetetni a disznóvágáson részvevőket.”⁵⁶ A disznótorban tehát a nagy évés-ívás, tréfálkozás és jókedv folyományaként, de a kántálók éneklése, alakoskodása és főleg beszécn szövegei és énekei következtében, domináns szerepe van (volt) a hangos nevetésnek.

Kiss Lajos, mint utaltam rá, úgy véli, hogy a disznótor a halotti tor paródiájának fogható fel. De vajon a disznótori szertartás valóban paródiája-e a virrasztásnak és a halotti tornak? Adatok szólnak arról, hogy a halottvirrasztás és a tor során de még mennyire hogy előfordultak olyan események, amelyek a disznótoros események analógiájának tekinthetőek. A dominánsnak vélt komolyság mellett azt olvashatjuk például, hogy a legények a koporsóból kivett halottat az ajtónak támasztották, s az ráesett a szobába belépőre, s más, szinte botránys eseteket is emlegetnek. Volt tehát nevetés, hahotázás bőven. Mint a gombosi adatközlő elmondta: „Amijen kedves vót régen mindenkinek a saját halottja, hogy az megvirrasztotta reggelig . . . Imádkoznak, énekűnek, mesének, mindent előhoznak . . . elbeszélgetnek, van, hogy néha röhögés, nevetgélés is van. Vicceket kitalál az egyik, hogy ne sírjanak állandóan; a másik szobában van bor, kifli, sonka és ott terittének, esznek, mert aki nem eszik a halottná, annak nem lesz szép hizója odahaza.”⁵⁷ Ugyancsak a gombosiakat jellemzi a több mint százéves adat: „. . . a kaszást vérasztó szokta követni, mely utóbbinál a jáaszt néha jókedvök elűzte, mikor még boruk bőven termett.”⁵⁸ A virrasztóban és halotti torban nem ritka nevetésről, röhögésről más adatok is szólnak. Ezeket is egyszer össze kellene gyűjteni.

Vajon a disznótorra jellemző jókedv, vidámság, hangos nevetés, valamint a halottvirrasztás és halotti tor során adatokkal bizonyítható nevetés az első esetben csupán a jól végzett munka utáni örömet és elégedettséget, a másik esetben pedig valamiféle rendhagyó kilengést és duhajkodást, esetleg az italozás következményét jelenti-e? V. Ja. Propp adatai alapján nem lehetetlen, hogy – akárcsak a szalonnahasításkor (kötelezően) elhangzó nevetés esetében – az idézett szituációkban adatokkal dokumentálható nevetés ennél archaikusabb funkciójára is gyanakodni lehet.

Ha a halált, halottat, túlvilágot a nevetéstabu jellemezte az archaikus társadalmakban és a népi kultúrában, akkor a virrasztás és halotti tor is komoly,

nevetés nélküli szertartás. Nem lehet természetesen arra gondolni, hogy a mégis előforduló nevetés mögött a halott életre keltésének mágikus célzata húzódná meg, tehát az az egyetemes etnológiai univerzálé, hogy a rituális nevetés legyőzi a halált; inkább talán az, hogy a halott jelenlétében felhangzó nevetés, illetve ennek tolerálása a közösségben, halvány csökevénye lehet a távoli múltban egyetemes hiedelemnek. (Érdemes lenne a magyar halál-halott-temetés összefüggő hagyománysort ebből a szempontból alapos vizsgálat alá vonni.)

Úgy tűnik, a disznóbontási-disznótóri nevetés adatsora több bizonyossággal iktatható be a proppi nevetésteória igazoló példatárába. A szándékos, művi nevetés szalonnagyarapító funkcióját az előbbieken során e nevetéselmélet alapján bizonyítani lehetett. Hogy a tor során felhangzó nevetés többnek tekinthető pusztá jókedvűnél, azt az alábbi gondolatmenet kísérel meg igazolni.

Az archaikus vadász kultúrákban a vadászok mágikus és rituális eszközökkel is előmozdítani igyekeztek a sikeres vadászsákmányt. Propp adatokat idéz például a jakut hagyományból – melyben a rituális nevetés kultúrája egyébként is jól bizonyítható volt –, hogy a vadászok az elejtett vad teteme fölött hahotáztak, ugráltak. Más adatok alapján is megállapítja: „A néprajzi irodalomban meglehetősen közismert, hogy a megölt állatot rendszerint különféle módszerekkel próbálták új életre keltetni újbóli vadászat érdekében. Ennek a teremtésnek és újjáteremtésnek egyik módja a nevetés.”⁵⁹

Mint láthattuk: a kukoricát nevetve szórták az ólba, hogy a disznó „széles” legyen; szalonnahasítás előtt nevettek, hogy vastag legyen a szalonna; a fiúgyereket kacagva lökték a leölt disznóra, hogy „búgja meg”, hogy a jövőben is legyen mit vágni. Mindennek fényében nem képtelenség feltenni, hogy a disznótóri szertartásos jellege, a tor során domináló nevetés, kacagás is archaikus jelentést hordoz(hat), mint a főtebb tárgyalt többi adat. Ma és az elmúlt évszázadban (korábról nem ismerek adatokat) természetesen nem archaikus vadásztársadalomról van szó, hanem (még) tradicionális állattartó kultúráról (is), ám a sertés kiemelt szerepe a magyar népi táplálkozásban azt is eredményezhette, hogy az elmúlt századokban hozzá kapcsolódó archaikus hiedelmek sokkal jobban megőrződhettek a magyar folklórban. Ennek alapján kínálkozik a következtetés: a magyar disznótóri hagyományban lehetséges, hogy az egykori archaikus vadászmágia rituális cselekményeinek egyik ránk maradt kései reliktumát tisztelhetjük.

JEGYZETEK

- 1 SZENDREY-SZENDREY 1943. 219.
- 2 KISBÁN-PÓCS 1977. 591.
- 3 PÓCS 1990. 673.
- 4 FAZEKAS-SZÉKELY 1990. 161.
- 5 A kézirat mű címe: Néphit és népszokás lexikon. A kutatók általában Babonaszótár címen emlegetik. Két kézirat példánya ismeretes; az 1940-es években a műből több részlet megjelent, ezek pontos adatai: *Artes Populares* 8. Budapest, 1982. 256. Ugyanitt közzétéve további néhány szócikk. Magam a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára EA 6186 jelzetű kéziratának megfelelő részeit használtam. Ezen a helyen is megköszönöm Forrai Ibolya szíves segítségét.
- 6 EA 6186. 276.
- 7 NÉMETHY 1939. 64.
- 8 A szócikk hivatkozásai pontatlanok: a rábagyarmati adat (MOÓR 1933. 61.) és a muraszemenyei (lásd az előző jegyzetben) visszakereshető, ezzel szemben kétszer is hivatkoznak egy kiadványra, melyben csak az egyik megadott helyen található valóban változat: TAMÁS 1940. 22. E könyv másik hivatkozott helyén nincs ide tartozó adat. Ily módon tehát csak *három* hivatkozott adatuk használható, a negyedik eredete talányos.
- 9 A parasztbölléértől, akit e tanulmány írásakor telefonon megkerestem, ellenőriztem az emlékezetemben fennmaradt adatot. Ennek kapcsán lásd a 30. jegyzetet.
- 10 A második világháború előttről kevés irodalma van a disznóvágás és -feldolgozás kérdésének. Utána szinte nincs is vonatkozó tanulmány, majd csak a hatvanas években nő meg ezeknek száma. Vö. T. BERECZKI 1997. 105. A kérdésnek ma sincs áttekintő bibliográfiája. Magam több tucatnyi magyar és délvidéki magyar vonatkozó dolgozatot és közlést kutattam fel és olvastam át, de azokban a szalonnahasítással összefüggő nevetés nem szerepel.
- 11 MOÓR 1933. 61. A Babonaszótár hivatkozása alapján.
- 12 NÉMETHY 1939. 64.
- 13 TAMÁS 1940. 22. A Babonaszótár hivatkozásai alapján.
- 14 KARDOS 1943. 76.
- 15 BALOGH 1964. 37–38.
- 16 HAJDU 1965. 235.
- 17 BECK 1965. 254. Ugyanaz: BECK 1974. 93.
- 18 NAGY 1975. 292.
- 19 BURÁNY 2000. 215.
- 20 BURÁNY 2000. 231. Szerémségi adat.
- 21 BURÁNY 2000. 214.
- 22 BURÁNY 2000. 213.
- 23 BORUS 1981. 98.
- 24 SOLYMOŚNĚ 1984. 949. Az adatot Csorba Bélának köszönöm.
- 25 KARSAI 1987. 157. Az adatot Csorba Bélának köszönöm.
- 26 CSORBA 1988. 78.
- 27 BURJÁN 1990. 3. Az adat valószínűleg Szilágyihoz köthető.

- ²⁸ SILLING 1998. 112. A szerző szerint az 1980-as évekből.
- ²⁹ KOVÁCS 2001. 239. A bevezetés 1997-es keletű, tehát az adat korábbi állapotot tükröz.
- ³⁰ Saját gyűjtés, 2004. május 25. Elmondta: Puskás Máté, született Mozsoron (Mošorin) 1926-ban, de gyermekkorát és egész életét Temerinben élte le. Az adatközlő a szíjjártó mesterséget tanulta ki, de később földműves volt, a parasztböllérséget mellékesen művelte. A böllérséget temerini öregapjától tanulta, aki szintén paraszt és parasztböllér volt. Az idézett hiedelmet is tőle tanulta. Az adatközlő szerint, aki a beszélgetés során többször úgy fogalmazott, hogy „azt köllött mondani”, s a verbális formulát mindig pontosan ugyanazokkal a szavakkal mondta, ezt azért mondta (mondták), mert régen a szalonna nagyon fontos volt, nem úgy, mint ma. Fia s veje is megtanulta tőle a böllérséget, de azok már nem mondják (a formulát), mert ma már (ét)olajat használ mindenki, s a szalonának és a töpörtyűnek nincs becsülete. Az adatközlő kapcsán lásd még a 9. jegyzetet és a hozzá tartozó szövegrészt. Csorba Béla temerini néprajzi gyűjtő, akivel a kérdésről többször beszélgettem, kérésemre rövid tájékozódó célú gyűjtést végzett a szalonnával kapcsolatos nevetés témája kapcsán. Az általa feljegyzett változatok azt bizonyítják, hogy Temerinben a hiedelem, illetve emléke, ma is él. Szövegeit e tanulmány Függelékében közlöm. Ezen a helyen is megköszönöm, hogy gyűjtését közlésre átengedte.
- ³¹ KISBÁN 1997. 478.
- ³² Ezt jól alátámasztja egy nádudvari összefoglalás: BALÁZS 1968. E dolgozat példatára és Függeléke is ezt húzza alá. Olyan elképzelés is olvasható, hogy a nagy szalonna-fogyasztás a századfordulón országosan „nem lehetett jellemző”: T. BERECZKI 1997. 103.
- ³³ PÓCS 1990. 673. Nem világos, hogy a forrás a hiedelmet miért tekinti „analógiás eljárás”-nak.
- ³⁴ HORVÁTH 1971. 58.
- ³⁵ A magam néhány dolgozatára hivatkozhatok: JUNG 1993a; JUNG 2003; JUNG 2004.
- ³⁶ Magyar fordítása: PROPP 1988.
- ³⁷ Lásd a 35. jegyzet adatait.
- ³⁸ A kérdést gazdag magyar és komparatív anyagon tárgyalja: SOLYMOSSY 1917. Nála természetesen a rituális nevetés kérdése nem merül fel, következtetései Propp elmélete szempontjából használhatatlanok.
- ³⁹ PROPP 1988. 235.
- ⁴⁰ PROPP 1988. 227.
- ⁴¹ Ugyanott.
- ⁴² Vö. PROP 1984. 146.
- ⁴³ PROPP 1988. 235.
- ⁴⁴ Az apa szexuális közreműködése nélküli (szűzen) szülésről szóló elképzelést terjedelmes etnológiai példatár és irodalom alapján kétségbe vonja: LEACH 1997. Propp nevetésméleteire nem hivatkozik, tehát nem ismeri, ezért nem meglepő, hogy nem egy adata egészen más jelentést hordoz számára, mint hordozna a rituális nevetésről szóló teória fényében.
- ⁴⁵ PROPP 1988. 235.

- ⁴⁶ A megneveztető a szövegváltozatokban Iambé, de Baubó is lehet. Baubó (Iambé) felemelte ruháját, lábát széttárta, tehát kitarja vulváját Démétér felé. Ez a *heraldikus nő gesztus*, ahogy Baubót – vadkanon ülve – antik szobrain ábrázolják. Ekkor nevette el magát az istennő (Démétér), s ekkor következett be a „szülés” a gesztus gyakorlójánál. Az eseményt Propp így kommentálja: „Iambé gesztusa a hívás, kihívás gesztusa . . . A homéroszi himnuszban azonban Iambé gesztusát nem a házastársak találkozása követi, hanem Démétér nevetése, azaz egy sokkal régebbi életet adó mágikus aktus mély végbe.” PROPP 1988. 242. Kerényi Károly, aki Propp nevetéselméletét nem ismeri, a mitikus ógörög történetet így foglalja össze: „Az istennő . . . nem akarta abbahagyni a bűntörlést. Ekkor Baubó másvalamit tett. Szétterpesztett lábakkal ült le a gyászoló Démétérrel szemben, ahogy kápolnáiban a szobrain is látni, s még ruháját is magasba emelve megmutatta elformátlanodott altestét; s íme, a gyermek Iakkhos nevetett ki Baubó méhéből. Erre az istennő is felnevetett, mosolygva elfogadta az italt. Iakkhosnak nevezték az eleusisi misztériumok isteni gyermekét, Persephoné fiát, akinek megszületését a celebráló pap kihirdette.” KERÉNYI 1977. 160. Robert Graves megfogalmazásában, ahol érthetetlen módon egyik nevetés sem nyer megörökítést, a történet így hangzik: „Sánta lányuk, Iambé, tréfás, pajzán versekkel próbálta megviasztalni Démétért, a szárazdajka, az öreg Baubó meg trükkel rávette, hogy igyon árpalevet: elkezdett nyögni, mintha vajúdna, aztán egyszerre csak elővárszolta szoknyája elől Démétér fiát, Iakkhoszt, aki anyja karjába vetette magát és megcsókolta.” GRAVES 1970. I. 137. Georges Devereux, aki Baubóval a „mitikus vulva” témája kapcsán foglalkozott, a történetet, Alexandriai Kelemen alapján, akit Propp is említ Démétér kapcsán, így foglalja össze: „Így szólván Baubó felemelte peploszát, és testén megmutatta az összes szemérmetlen helyet. Iakkhosz gyerek pedig, aki ott volt, nevetett, s odacsapott Baubó öle alá. És ekkor az istennő elnevette magát.” DEVEREUX 1990. 31. Mint látható, a három forrás elég változatosan interpretálja az ógörög mitikus történetet. A perdöntő nyilván a homéroszi himnusz pontos fordítású szövege lenne. Propp elméletét sem Graves, sem pedig Devereux természetesen nem ismeri.
- ⁴⁷ JANKÓ 1892. 133. A „fogantatáskor nevető asszony” néhány példáját ismerteti: PROPP 1988. 232–233. Itt csak megemlítem, hogy az 1930-as években bizonyos ausztráliai bennszülöttek körében még azt lehetett hallani, hogy „a közösülés szükséges, noha nem elégséges feltétele a terhességnek”. Lásd: LEACH 1997. 53.
- ⁴⁸ PÉNOVÁTZ 1979. 93.
- ⁴⁹ A gombosi adat: JUNG 1978. 19. A temerini adat Csorba Béla szóbeli közlése, 2004. A születés és csecsemőkor legfontosabb áttekintéseiben a hiedelmet nem emlegetik.
- ⁵⁰ SOLYMOSSY 1917. 233. Ugyanitt utalás indiai varázsmesére, melyben a nevető mepehősnő szájából drágakövek hullanak.
- ⁵¹ PROPP 1988. 237. A szerb bibliai történet tartalma: Amikor a zsidók megfeszítették Krisztust, anyja, Mária, nagyon gyászolta. Hosszú ideig se nem evett, se nem ivott, nem énekelt, de még csak nem is nevetett. Ez nem tetszett Istennek, s valamiképpen meg akarta Máriát nevetetni. Egyszer Mária valahová ment, s elfáradván leült egy eperfa alá pihenni az út mellett. Mária mellett ott ugrált egy béka, utána a kisbéka, jócskán lemaradva. Erre a béka hátrafordulva odaszólt: Gyerünk, lányom, siess! Hallotta ezt Mária, s mivel neveltségesnek találta, elnevette magát, s azt mondta

magában: Milyen az anyja, de még milyen a lánya, hála Istennek! Ahogy ezt Mária kimondta, abban a pillanatban szájából kihullott egy kukac, felvette, egy eperfalevéltre tette, megáldotta, és azt mondta: Adja Isten, hogy szádból olyan fonál jöjjön elő, amiből a legszebb kelmet fogják szőni! Így keletkezett a selyemhernyó. ČAJKANOVIC 1994. 307.

⁵² Lásd az első jegyzet adatát.

⁵³ Vö. KISS 1930.

⁵⁴ KISS 1930. II. 140.

⁵⁵ Ugyanott 141.

⁵⁶ BURÁNY 2000. 220.

⁵⁷ JUNG 1978. 142. Az adatvégi hiedelem párhuzamait nem ismerem. Talányos viszont, hogy miért éppen a hízdódisznál kapcsolatos.

⁵⁸ Ugyanott 264.

⁵⁹ PROPP 1988. 235.

IRODALOM

BALÁZS Lajos

1968 A szalonna és háj szerepe Nádudvaron a 19. században. *Ethnographia* 79(1968) 593–597.

BALOGH László

1964 Népi hiedelmek, kísértet- és boszorkánymesék Bajót környékén. (Kézirat) BBMNA No. 22. Esztergom

BECK Zoltán

1965 Disznótoros szokások Orosházán és környékén. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963/64. Orosháza, 1965. 249–262.

1974 *Népszokások Békés megyében*. Néprajzi cikkek, tanulmányok. Békéscsaba

T. BERECSKI Ibolya

1997 Változások a sertéshús feldolgozásában a 20. században. In: Romsics–Kisbán szerk.: *A táplálkozáskultúra változatai a 18–19. században*. Kalocsa, 1997. 105–116.

BORÚS Rózsa

1981 *Topolya népszokásai*. Újvidék

BURÁNY Béla

2000 *Ünnepek, szokások, babonák I*. Újvidék

BURJÁN István

1990 Disznótor. *Dunatáj* (a Magyar Szó melléklete) 21(1990) január 17. 3.

ČAJKANOVIC, Veselin

1994 Magični smej. In: *Studije iz srpske religije i folkloru 1910–1924*. Beograd, 1995. 292–314.

CSORBA Béla

1988 *Temerini néphagyományok*. Újvidék

DEVEREUX, Georges

1990 *Bauba, mitska vulva*. Zagreb

FAZEKAS István–SZÉKELY S. Magdolna

1990 *Igézet ne fogja* . . . Szendrey Zs. és Szendrey Á. „babonaszótára” nyomán írta
–. Budapest

GRAVES, Robert

1970 *A görög mítoszok I–II*. Budapest

HAJDU Mihály

1965 Disznóvágás Orosházán. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963/64.
Orosháza, 1965. 227–238.

HORVÁTH István

1971 *Magyarózdai toronyaljja*. Írói falurajz. Kolozsvár

JANKÓ János

1892 *Kalotaszeg magyar népe*. Néprajzi tanulmány. Budapest

JUNG Károly

1978 *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék

1993 *Az emlékezet útjain*. Ötvenöt olvasmány a néphagyományról. Újvidék

1993a A teremtő és varázscélú nevetésről. In: JUNG 1993. 14–17.

2003 Miért nevetnek a betlehemeseken? További magyar adatok V. Ja. Propp nevetéseméletéhez. *Hungarológiai Közlemények* (Újvidék) 35(2003) No. 3. 66–78.

2004 Vén Bankó „nagy fen hahottájáról”. További adatok Propp nevetéseméletéhez 2. *Híd* (Újvidék) 68(2004) No. 5–6. 757–774.

KARDOS László

1943 *Az Őrség népi táplálkozása*. Budapest

KARSAI Ferenc

1987 *Jánoshalma néprajza*. Kecskemét

KERÉNYI Károly

1977 *Görög mitológia*. Budapest

KISBÁN Eszter

1969 A sertéshús tartósítása a paraszti háztartásban. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* (Budapest) II–III. 1969. 103–116.

1997 Táplálkozáskultúra. In: Balassa Iván (főszerk.): *Életmód*. Magyar néprajz IV. Anyagi kultúra 3. Budapest, 417–583.

KISBÁN Eszter–PÓCS Éva

1977 Disznóölés. *Magyar Néprajzi Lexikon I*. Budapest, 1977. 590–591.

KISS Lajos

1930 A szegény ember malaca I–II. *Népünk és Nyelvünk* (Szeged) 2(1930) I. 61–69. és II. 135–143.

KOVÁCS Endre

2001 *Állattartás a vajdasági Doroszlón*. Tóthfalva

LEACH, Eduard

1997 Szűzen szülni. 2000 (Budapest) 9(1997) No. 3. 46–55.

MOÓR Elemér

1933 Az állattartással kapcsolatos szokások és babonák Rábagyarmaton. *Ethnographia* 44(1933) 57–64.

NAGY Gyula

1975 *Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán*. Békéscsaba

NÉMETHY Endre

1939 Népi hiedelmek és szokások Muraszemenyéről. *Néprajzi Értesítő* 31(1939), 62–64.

PÉNOVÁTZ Antal

1979 *Vajdasági magyar néprajzi kalauz*. Újvidék

PÓCS Éva

1990 Néphit. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Magyar Néprajz VII. Folklor 3. Budapest, 1990. 527–692.

PROP, Vladimir

1984 *Problemi komike i smeha*. Novi Sad

PROPP, Vlgyimir Ja.

1988

A rituális nevetés a folklórban. *Létünk* (Szabadka) 18(1988) 223–248.

SILLING István

1998 *Tegnap és ma*. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához. Újvidék

SOLYMOSNÉ GÖLDNER Márta

1984 A gazdasági élethez fűződő szokások. In.: Bárh János szerk.: *Kecel története és néprajza*. Kecel, 1984

SOLYMOSSY Sándor

1917 Mesehős, aki „gyöngyöt sír és rózsát nevet”. *Ethnographia* 28(1917) 223–237.

SZENDREY Zsigmond–SZENDREY Ákos

1943 Szokások. (Gazdasági élet) In: *A Magyarság néprajza IV*. Budapest, 1943. 209–239.

TAMÁS József

1940 *Életerős magyarságot*. Kaposvár

A JÁTÉK ÉS A JÁTÉKOS ATTITÚD KOSZTOLÁNYI LÍRÁJÁBAN

Részlet

BÚRÁNY ÁGOTA

*Én tudom, mint a kisgyerek,
csak az boldog, ki játszhat.
Én sok játékot ismerek,
hisz a valóság elpereg
és megmarad a látszat.*

József Attila

A JÁTÉK SZEREPE KOSZTOLÁNYI ÉLETÉBEN ÉS MŰVÉSZETÉBEN

Sokan sokféleképpen írtak már a játék szerepéről Kosztolányi kapcsán. Vannak, akik ellene szóltak, vannak, akik mellette. Dolgozatomban azt szeretném elsősorban megvizsgálni, hogy a játéknak mi volt a szerepe, és hogyan jelent meg Kosztolányi életében, költészetében.

2.1. KOSZTOLÁNYI ÉS A JÁTÉK

Kosztolányi Dezsőné Karinthyról írt könyvében a Karinthy és Kosztolányi című fejezetet a következő mondattal fejezi be: „Játszottak, örökösen játszottak, mert enélkül lehetetlen lett volna elviselniök az életet.” (Kosztolányi Dezsőné, 1990. 83.)

Mi volt az, ami elviselhetetlenné tette az életet? Íme néhány tényező.

A kor egyik reprezentáns képviselője Karinthy hőse, az Ideges Ember. Csáth Géza írja 1914-ben *A lelki egészség* című cikkében: „Az utolsó húsz-harminc esztendőben, párhuzamosan a modern civilizáció nagyszerű és lavinaszerűen haladó fejlődésével új gond, új baj nehezedett a kultúremberiségre

vállaira, az *idegesség*. Ideges emberek mindig voltak . . . a mai emberek idegessége azonban egészen más valami . . . nem is betegség, hanem életjelenség: egész nemzedékek reakciója, alkalmazkodása a modern élet folyton komplikálódó új viszonyaihoz, amelyekhez idegrendszerünk, egész szervezetünk mindeddig nem volt berendezve” (kiemelés az eredetiben). (Csáth, 1995. 323.) Kosztolányi Babitsnak írt levelében így panaszodik: „Szerettem volna többet és érdekesebben írni, de nem enged az idegesség, és hív az írásrobot. (. . .) Bocsásson meg a rendetlen, kusza írásért. Mostanában végtelenül sokat írok, s halálosan ideges vagyok.” (1906. márc. 25.) A XX. század felgyorsult élettempójának egyik velejárója az idegesség. A játék segített feloldani ezt a megfeszített idegállapotot, mint ahogy az *Ideges rímek* című vers is szemlélteti, amely verset a rímek ihlettek, a rímekkel való játék, amelyre azonban az idegesség nyomta rá a bélyegét.

IDEGES RÍMEK

Reménytelen,
ki él, az mind reménytelen,
csak könnye van, teménytelen.

Ezt dúdolom,
egy téli éjjel dúdolom
s szorítom ájult homlokom.

Mit sírjak én?
E vad kornak mit sírjak én?
Mit jajgassak, mit írjak én?

Száz év se kell,
még annyi se, száz év se kell,
sírunkon a szél énekel.

Ki könnyet ont,
bíbor vért, halvány könnyet ont,
egyforma lesz, mind görbe csont.

A katona,
vidám polgár, bús katona,
nem tudja, mért járt itt, soha.

A versíró,
cenzor, szedő és versíró
aludni fog, s aludni jó.

Menj, árva, zord,
szegény dalom, te árva, zord,
dalold a semmit és a port.

Reménytelen,
ki él, az mind reménytelen,
csak könnye van, teménytelen.

(1917)

Kosztolányiról tudjuk, hogy jegyzetfüzetébe nagyon sok rímpárt írt fel, amely rímpárok később verseket ihlettek. Számára a hangzás és a ritmus volt igazán fontos. Kappanyos András így ír erről: „Kosztolányinak a rím nemcsak munkaeszköz vagy nyersanyag, hanem szenvedélyes játék is és (. . .) számos esetben *ihletforrás*” (kiemelés az eredetiben). (Kappanyos, 2003. 213.) A tiszta rímek és asszonáncok, a kettes és négyes jambusok, a laza geminációk mind eszközei a játéknak.

Kosztolányi gyakran írja leveleiben, hogy mennyire leköti az újságírás, az „írásrobot”. Babitsnak írja a következő sorokat is: „Testemet, lelkemet megvették. A szerkesztőségben le vagyok kötve.” (1906. jún. 24. után)

„A szerkesztőségnek, a tollamnak, a színháznak, a hivatásomnak s a hivatalomnak rabja vagyok.” (1906. nov. 12.) A megfeszített munka is megkeserítette az életét, a játék ez ellen is jó orvosság volt.

Azután jött a háború. „Ők játszottak, közben jött a szörnyű világháború, amelyet elveszítettünk. Az élet egyre nehezebbé vált, egyre fenyegetőbb lett, nem lehetett másképpen elviselni, csak így. Mit is lehetett volna tenni ellene? Játszani, nevetni, röhögni.” (Kosztolányi Dezsőné, 1990. 75.) Egyszóval minden helyzetben, bármilyen nehézségük volt is, játszottak. „Sokszor, nagyon sokszor, órák hosszat, de félnapokon vagy féléjszakákon át vitatkoztak írásonkon, a világ komoly és ijesztő jelenségein, de a vége mindig csak játék és nevetés volt, talán mert belátták, hogy nekik a tollnál egyéb fegyverük amúgy sincs, amivel a világ baján segíthetnének. (. . .) Leültek egymással sakkozni, sakkhalandzsát, anarchista sakkot játszottak, minden figura úgy lépett, ahogyan kedve tartotta. A parasztnak mondtak sakkot, a király lett a paraszt, a királyné lóugrás szerint illegett. Nagyon jó mulatság volt. Jelképezte a bolond világot, akár az ugyancsak teljesen értelmetlen kverentesz kártyajáték.” (Kosztolányi Dezsőné, i. m. 75.)¹

2.2. IRODALMI JÁTÉKOK

Tudjuk azonban, hogy az ilyen jellegű játékok mellett Kosztolányi körében fontos szerepe volt az irodalmi játékoknak is. Karinthy paródiáival kapcsolatban a következőt írta: „(. . .) nem véletlen, hogy ez a fiatal humorista éppen akkor jelentkezett, amikor az irodalomban egy komoly és bátor csoport átértékelte a régi értékeket, és egy mélységesen új művészetről kezdett beszélni. Karinthy Frigyes mellettük és velük harcolt ezekkel a karikatúrákkal, melyek látszólag ellenük irányulnak” (idézi Szalay, 1987. 101.). Ez a csoport, amely mélységesen új művészetről kezdett beszélni, természetesen Kosztolányiék csoportja volt. Hogy mik voltak ezek az új értékek, azt megtudhatjuk Babitsnak írt leveléből: „Emlékezik még azokra a napokra, mikor együtt álmodoztunk a mi irodalmunk újjáalkotásáról, s modern s új szellemet, igaz ihletet és tudományos képzettséget követeltünk minden új költőtől?” (Levele Babits Mihálynak, 1906. febr. 19.) A „komoly” és „bátor” csoport ezzel a céllal kívánta megreformálni az irodalmat. Csak azt a költőt értékelték és fogadták el, aki megfelelt kritériumaiknak, a többieket mélységesen lenézték.² Ennek a megfelelésnek egyik mércéje volt a(z irodalmi) játék: „A pesti kávéházak íróasztalai körül azonban a játék szellemi erőpróba is volt, a fiatal titánok fölkészültségének a fitogtatása, tájékozottságuk, szakmai, mesterségbeli tudásuk manifesztációja” (Szalay, 1987. 102.) A játékok e kategóriájába tartozott a barokchba, szópóker, intarzia, kecskerím-faragás, eszperente, „kicsoda-micsoda” stb. Nemcsak erőpróba volt számára a játék, hanem ars poetica is. Szintén Babitsnak írta: „(. . .) a poézis nem a smokkoknak műkedvelő filozófálása, hanem igenis az érett elméknek üdülő játéka. A vers *mögött* keressük a tartalmat, magában az emberben. A versben csak dalnak, játéknak, édességnek, rímnek kell lenni.

Látja, az említett verse ezért kedves nekem. Ez a bájos, érdekel nélküli – nem érdektelen – fecsegés, ez a játszi ide-oda lengés édes illúzióba himbálja a lelkemet!” (1906. márc. 25.)

2.3. A VERS MINT JÁTÉK

*A szegény kisgyermek panasza*i című kötetben megjelent Lánc, lánc, eszterlanc kezdetű versre is jellemző ez a „játszi ide-oda lengés”, amit Babits versében oly kellemesnek talál.

- 1 Lánc, lánc, eszterlanc,
eszterlanci cérna,
1 kisleányok bús körében
kergetőzöm én ma.

- 5 Nincs semmi aranyom,
 jobbra-balra löknek,
 2 körbe-körbe, egyre körbe,
láncán kis kezöknek.
 Merre menjek, szóljatok,
 3 10 hátra vagy előre?
 Az erdőbe megbotoltam,
egy nagy, csúnya kőbe.
 Voltam én is jófiú,
 4 Istenem, de régen,
 15 csigabigát én is hívtam
künn a régi réten.
 Verset mondtam én is ám
 5 gilicemadárra,
 magyar gyerek gyógyította,
 20 török gyerek vágta.
 Jártam az erdőben is
 6 csillagot keresve,
 aranykapun én is bújtam,
és aludtam este.
-
- 25 Nézzetek rám, hűgaim,
 éjjel most nem alszom,
 7 (6) bámulom a holdvilágot,
véres már az arcom.
 Nézzetek rám, lelkeim,
 8 (5) 30 a cipóm levásott,
 körmeimmel, kárörömmel
csúnya gödröt ások.
 Szánjatok meg, szíveim,
 9 (4) rongyos a kabátom,
 35 szédül a lánc, szédül a tánc,
már utam se látom.
 Szeretem a láncot én,
 10 (3) de úgy fáj e sok lánc,
 szeretem a táncot is én,
 40 csak hogy ez pokoltánc.
 Engedjétek innen el,
 11 (2) hagyjatok magamra,
 este szépen süt a lámpám,
este jó a kamra.

45 Hagyjatok szaladni még,
tündérekbe hinni,
12 (1) fehér csészéből szelíden
fehér tejet inni.
(1913)

A vers felosztható 12x4 soros strófára és két értelmi egységre, amelyek határa a 24. sor után van, pontosan a vers felénél (amit a rímelés is megerősít – de erről a ritmikájánál fogok szólni.) Ha a 24. és 25. sor között húzunk egy választóvonalat, tükörképszerű szimmetriát fedezhetünk föl. A két egység között ellentét feszül: az ártatlan, tiszta, a jövőre reményteljes várakozással néző gyerekkor (első szerkezeti egység) és a romlott, már nem remélő felnőttkor (második szerkezeti egység). Így az első „versszak” tükörképe és ellentéte a tizenkettediknek, a második a tizenegyediknek, a harmadik a tizediknek, a negyedik a kilencediknek, az ötödik a nyolcadiknak, és a hatodik a hetediknek. A 21–24. sorig terjedő rész „csillagot keresve” sorának felel a 25–28. sorig terjedő szakasz „bámulom a holdvilágot” sora, és az alvás-nem alvás képe. A 14–17. sorig terjedő egységben idézett gyerekmondókában a magyar gyerek gyógyító, pozitív szerepével szemben áll a 29–32. sorban negatív képben feltűnő felnőtt, aki körmeivel, kárörömmel csúnya gödröt ás. A 9–10. sorban az egész vers szempontjából meghatározó kérdés jelenik meg: „Merre menjek, szóljak, / hátra vagy előre?” Már a vers első szerkezeti egységében – a felidézett gyermekkorban – jelentkezik az elveszettség érzése, ami az 5–8. sorig terjedő szakaszban leírt körbe-körbe lökdösés következménye. Ennek a jelenetnek a hatása idéződik vissza a 35–36. sorban: „szédül a lánc, szédül a tánc, / Már utam se látom”. Az elveszettség motívuma mindkét egységben megjelenik, mindkét életkorban: a gyermekkorban és a felnőttkorban is. A harmadik „versszak” utolsó két sora, a 11–12. sor („Az erdőbe megbotoltam, / egy nagy, csúnya kőbe”) előrevetíti a tizedik „versszak” utolsó sorát, a kulcsfontosságú 40. sort: „csakhogy ez pokoltánc”. A mindennapos gyermekjáték fokozatosan átváltozik haláljátékká, „pokoltánccá”.

A Babitsnak említett „játszi ide-oda lengés” tematikusan is benne van ebben a versben, de a ritmikája is ezt idézi. Ritmusát elsősorban az erős trocheikus lejtés határozza meg és a szimultaneitás. A gyermekjáték körkörösségét érzékelteti a vers tagolatlansága és a már említett ritmusa. Szótagjainak száma az első hat sorban a következő: 4, 6, 8, 6, 6, 6. A hetedik sortól a szótagok száma szabályosan váltakozik: 8, 6, 7, 6; 8, 6, 7, 6 . . . A hetedik sor így hangzik: „körbe-körbe, egyre körbe”. Nem véletlen tehát, hogy ettől a sortól válik a vers szabályos szótagszámúvá, hiszen ez a szabályos ismétlődés is a körkörös-

séget érzékelteti. A rímelés kettéosztja a verset. Az első egység (1–12. sor) rímei félrímek, a második egységé (13–48. sor) visszatérő rímek.

A *Naplójegyzet egy havas reggelen* című verset szintén 1913-ban írta, és a játékoság is ugyanúgy meghatározza, mint a Lánc, lánc, eszterlánc kezdetűt.

NAPLÓJEGYZET EGY HAVAS REGGELEN

Láttad, ki járkált itt az éjjel?
Mint egy átváltozó művész,
mint egy fehér festőművész,
mint orfeumi csepürágó,
ki szappanhabbal fest tükörre,
úgy jött a hó, ez a kiváló,
öreg varázsló tündökölve.
Előtte minden út kinyílt,
festett mesét, havas idillt,
besurrant ide és oda,
akkor történt meg a csoda.
Elaggott a föld s perc alatt
megőszült százezer kalap,
úgy hogy a száraz és poros
elpetyhüdt város oroszos.
Amerre nézel, tiszta hó,
nyugodt és fényes takaró.
Rózsálló arcfesték a nőnek,
szépitőszer, gyöngy, puha szőnyeg,
a fájó földön téli vatta,
langyos meleg serked alatta,
bebáronyozza az ereszt,
kabátunkon gyémántkereszt,
száll és csengettyüz lebegőn
az éles kristály-levegőn.
Az utcasárnak tiszta krém,
a kolduscondrán drága prém,
az égből bőkezűn lehint
boát, marabut, hermelint,
most mint nyolcsarku csillag ég,
most karperec, ezüst nyakék,
most egy csiklandó picit rost,
a tél fehér rózsája most,

nappal sportpálya, éjjel édes
 fehéren égő, enyhe mécses,
 nyugodt derengés. Ropogó
 fehérség. Édes rokokó.
 Kegyes és finom, néha mókás,
 a kocsis is – allonge-parókás.
 A kültelek most egy nagy asztal
 terítve hófehér damasztal
 s az éj cukrozza kényeként
 a sárt, mint cukrászsüteményt,
 hideg, fehér törött cukorral,
 úgy önti a cukrot csuporral
 és minden édes és fehér,
 ameddig csak a szem elér,
 cukros a rét, az út, a ház,
 cukros a lámpavas, a gáz,
 cukros a házak teteje,
 a göröngy cukros gesztenye,
 a sár is mézzel van sodorva,
 s a szemétdomb hódítva, halkan,
 rokokó fehérben, aranyban,
 úgy állt, mint lakodalmi torta.

(1913)

Bár a vers a *Tinta* című kötetben jelent meg, mégis úgy érezzük, hogy a szegény kisgyermek nézőpontjából mutatja be az első hóesést, a gyermeki fantázia „mintha”-világában. Egy apró, hétköznapi esemény beindítja a gyermek képzelőerejét, és csak sorjázna, szinte zúdulnak a hasonlatok, metaforák, amelyek egymásba fonódva, hosszú, többsoros mondatokat alkotva érzékeltetik a kisgyermek világra való rácsodálkozását, a lélegzetvétel nélkül elmondott sok-sok játékos képet, amit gyermeki szemével belelát ebbe a tulajdonképpen sáros, piszkos, nyomorúságos világba. A játék, ami megszépíti a gyermek számára ezt a rút világot, megszépíti azt – gyermeki képzelete által – Kosztolányi számára (és verse által számunkra) is.

Közismert, hogy Kosztolányi milyen nagy hangsúlyt fektetett a rímekre. Sz szenvedélye volt a rímek gyűjtése. *Rímjátékok, csacsi rímek* cím alatt olvashatjuk ezeket a derűs, meglepő, frappáns játékokat.³

A játék nemcsak mint játékoság – a rímekkel, szavakkal, ritmussal – van jelen ebben a költészetben, hanem témaként is. Vannak olyan versek, ame-

lyekben általában a játékról ír, és olyanok, amelyekben konkrétan bizonyos játékokról.

Sakk iránti vonzalma már fiatal korában kialakult, ismertek a Csáthtal folytatott sakkjátszmái. A másik fontos játék a kártya. Kosztolányi Dezsőné írja: „Még a kártyára is rávetették magukat, mindenre, ami csak játék.” (Kosztolányi Dezsőné, 1990. 65.)⁴ A konkrét játékon túl is megjelenik a kártya versciklusba írva. Bori Imre „szimbolista sorsvers”-nek nevezi, és azt mondja, hogy „itt a kártya a kihívás eszköze, és a »végzet rejtélyes jelképe« (Szegzárdy-Csengery József) is.” (Bori, 1986. 94.) Poszler György hasonló megállapítást tesz: „Kártya, azaz kockázat. (. . .) Őszinte szenvedély – és furcsa módon – őszinte manír. Változás a címszava. Az élettelenséget jelentő unalom tagadása. A jelképes ördögbiblia roppant riadója. Meg az élet három párkája: nő, kártya, halál.” (Poszler, 1987. 170.) Majd lejjebb így folytatja: „(. . .) kiszínezni akarja az életét. (. . .) Itt kezdődik a létet megváltó nagy varázslat. Az egyénileg megtalált egyéni csodaszer, amivel egyénileg opponálja a világot. Az életet mentő, kultúrát teremtő, értéket védő játék” (uo.). Lengyel András Kosztolányi pózai kapcsán is az élet kiszínezéséről beszél. Azt mondja, hogy a póz „funkciója az egyéni-esetleges élet »színezése«, gazdagítása s egyben elrejtése, védelme.” (Lengyel, 2000. 78.) Az *Akarsz-e játszani* című versben a játék motívumaként megjelenik ez a gondolat.

AKARSZ-E JÁTSZANI

- A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni,
 Akarsz-e mindig, mindig játszani,
 Akarsz-e együtt a sötétbe menni,
 gyerekszívvél fontosnak látszani,
 5 nagykomolyan az asztalfőre ülni,
 borból-vízből mértékkel tölteni,
 gyöngyöt dobálni, semminek örülni,
 sóhajtva rossz ruhákat öltetni?
 Akarsz-e játszani mindent, mi élet,
 10 havas telet és hosszú-hosszu őszt,
 lehet-e némán teát inni véled,
 rubin-teát és sárga páragózt?
 Akarsz-e teljes, tiszta szívvel élni,
 hallgatni hosszan, néha-néha félni,
 15 hogy a körúton járjál a november,
 az utcaseprő, szegény, beteg ember,
 ki füttyűrész az ablakunk alatt?

- Akarsz játszani kígyót, madarat,
 hosszú utazást, vonatot, hajót,
 20 karácsonyt, álmot, mindenféle jót?
 Akarsz játszani boldog szeretőt,
 színlelni sírást, cifra temetőt?
 Akarsz-e élni, élni mindörökkön,
 játékban élni, mely valóra vált?
 25 Virágok közt feküdni lenn a földön,
 s akarsz, akarsz-e játszani halált?
 (1912)

Kosztolányi az életfilozófiáját fogalmazta meg ebben a 26 sorban. A vers felütésében elmondja már, hogy „mindig, mindig játszani” akar, később az élet, majd a halál eljátszásáról ír – és valóban az élet apró és nagy eseményei, képei jelennek meg játék formájában: az élet és a halál: játék.

A 3–8. sorig terjedő részben a gyermek számára fontos gondolatok, az ÉLET-re felkészítő játékok, a folytatásban pedig (az utolsó sor kivételével) a felnőtt életében hétköznapi és nem hétköznapi események jelennek meg. A vers rímképe azonban más felosztást ad. Az első tizenkettő és az utolsó négy sor keresztírmezésű (abab cdcd efef, lmlm), a köztük lévő tíz sor (13–22.) pedig párrímekre (gg hh ii jj kk) épül. Ebben a közbeeső tíz sorban megjelenik – kimondatlanul – a halál. Először a 13–17. sorig terjedő részben a füttyülő november metaforájában, aminek halált hozó jelentését a 14. sor végén megjelenő félelem adja.⁵ Másodszor pedig a 22. sorban, a temető képében.⁶ Az első 12 sorban azokról a „semmiségekről” ír, amelyek meghatározták költészetét, életét. „Semminek örülni” – Kosztolányi életében (mint tudjuk pl. *Esti Kornél énekéből* is) a semmi a minden, és a semmi a vers is (l.: *Negyven pillanatkép* című versciklus első darabja). A játék az élet semmiségeivel és a halállal pedig biztosítja az öröklétet a halál bizonyosságának tudatával együtt:

Akarsz-e élni, élni mindörökkön,
 játékban élni, mely valóra vált?
 Virágok közt feküdni lenn a földön,
 s akarsz, akarsz-e játszani halált?

Hasonló jellegű vers *A játék* című, mely *A szegény kisgyermek panaszai* című kötetben jelent meg. Témája maga a játék, az egész vers pedig játék a szavakkal, ritmussal. Azonban itt is elhangzik az a gondolat, amiről az *Akarsz-e játszani* című versben írt:

„Játszom ennen- életemmel,
(. . .)
játszom játzó önmagammal”.

2.4. HALÁLJÁTÉK

„(. . .)Ők azt hiszik, hogy csaló vagyok, és hogy nem *minden* betűm a halál mélységéből sarjad. Ők nem tudják, hogy az én virágaim a gyökerükkel a sírokba nyúlnak.

Engem igazán mindig csak egy dolog érdekelt: a halál. Más nem. Azóta vagyok ember, mióta a nagyapámat láttam holtan, kilencéves koromban, azt az embert, akit talán legjobban szerettem akkor.

Költő, művész, gondolkodó is csak azóta vagyok. Az a roppant különbség, mely élő és halott közt van, a halál hallgatása megértette velem, hogy valamit tennem kell. És verseket kezdtem írni.

Ha nem lenne halál, művészet sem lenne.

Talán azért nem értenek engem teljesen a magyar földön, hol a »nagyok« mindig politikusok is (Petőfi, Ady stb.). Nekem az egyetlen mondanivalóm, bármily kis tárgyat sikerül is megragadnom, az, hogy meghalok.” (Kosztolányi, 1996. 822–823.) A haláltéma átszövi Kosztolányi egész életművét. Szalay Károly, Karinthy monográfusa a következőt állapítja meg: „A halálprobléma évezredes filozófiai és valláserkölcsei megközelítése után a modern kor gondolkodói az eddigi sémákat kikerülve, új választ akarnak adni e legkínzóbb dilemmára.” (Szalay, 1987. 38.) Kosztolányiéék, mint mindennel, a halállal is játszottak. Ez volt az ő válaszuk a legkínzóbb dilemmára.

Az *Akarsz-e játszani* című vers záró sorában tematizálódik is a haláljáték. Ha nem is egyértelműen, de prozódiaja és retorikája játékosá teszi a *Délutáni elmélkedés* című verset is, ezáltal a versben megjelenített halálgondolat, -kérdés is játékosá válik.

DÉLUTÁNI ELMÉLKEDÉS

- 1 Milyen lesz a halál,
vajon rossz lesz-e, jó,
ez a végső, komoly
nagy-nagy szenzáció?
- 5 Lehet, hogy semmi lesz,
egy sárga délután
elalszik szivarom
s kinyílik néma szám.

- Lehet, hogy furcsa lesz,
 10 reámtör rémesen,
 hogy belekancsulok
 s kocsonyává esem.
 Lehet, hogy enyhe lesz,
 úgy, ahogy áhitom
 15 s átzúgok rajta, mint
 a vasuti hidon,
 mint mély vizek felett,
 hogy a testem pihen
 a hálófülke lágy,
 20 párnázott mélyiben.
 Lehet, hogy egyszerű,
 csöndeskés és sivár. .
 Azt mondják: *ez nem ő.*
 Azt mondják: *ez a sár.*
 25 Lehet, hogy szörnyű lesz,
 mint puskadurranás,
 fülembé lárma zúg
 s nem hallja senki más.
 Nagy dinamit-robaj,
 30 velőkig felható,
 állkapcát tépdeső,
 babonás puskaszó.
 Csodás, iszonytató,
 iszonytató csodás,
 35 vörös és fekete
 utolsó felvonás.
 Oly messze még e zaj
 s előre reszketek,
 mint vad szcéna előtt
 40 színházban a gyerek.
 Oly távol még e zaj
 oly messze, kívülem,
 szeretném hirtelen
 befogni a fülem.

(1914)

Az első, ami feltűnik a versben, a szabályos ritmusa. Végig szabályos, felező hatásokból épül fel a vers. Szepes–Szerdahelyi verstana a következőt írja erről a versformáról: „Rendkívül dallamos, ám rendkívüli verselőkészséget igénylő forma ez, éppen ezért többnyire más sorfajokkal kevert strófaszerkezetekben használták, s meglehetősen ritka, hogy több szakaszos, egysorfajú versben álljon elénk (. . .)” (Szepes–Szerdahelyi, 1981. 423.) A szabályos ütemhangsúlyok mellett fokozzák a ritmust az 5., 9., 13., 21., 25. sorok anaphorái, a középső szerkezeti egységet lezáró jelző- és melléknévi igenév halmozás (29–36. sorig.), az utolsó szerkezeti egység epiboléja (37., 41. sorok) és a vers zárlatában a ráütő rím (j n n n). Játékossá teszi még a verset szintaktikai szinten a 33–34. sor epanodosza, szemantikai szinten pedig a vers felütésében a „komoly” és a „szenzáció” fogalmak közti kissé parodisztikus kapcsolat, és a szintén parodisztikus hatású „belekancsulok” és „kocsonyává esem” igék a 11–12. sorban. Egységében tekintve a verset, érezhető a halál gondolatával, az ezt a gondolatot realizáló szavakkal való játék. Ehhez a vershez hasonló a *Sötét, nehéz tavaszi ég* című is.

SÖTÉT, NEHÉZ TAVASZI ÉG

Sötét, nehéz tavaszi ég,
viharba járó, tintakék,

én néked viszek koszorút,
te mindenneknél szomorúbb

bús gerjedés, bús temetés,
oly fullatag, olyan nehéz,

hogy lehull érett koponyám
a gyászod lila vánkosán,

és én is a tavasz vagyok,
fiatal, búskomor papod.

A sírban elrohad a hús,
de te azt mondod, nyílni bús,

bús küzdeni, bús kezdeni,
időt és lelket veszteni.

A lelkem még oly fiatal,
de látja, hol a ravatal,

s bár gerjedő és bár merő
súlyos-bús, mint te, szent erő,

és hallgatag és tiszta-új,
a kincse roppant mázsasúly,

roskadtan a jövőbe néz,
s mint a tavasz, sötét, nehéz.

(1913)

Ugyanúgy a vers témája a halál, az elmúlás, hangulata rezignált, legalábbis a szavak ezt idézik, népdalra emlékeztető ritmusa viszont mást mond. A kétsoros strófákat ősi nyolcasok alkotják, a vers lejtése jambikus. Ritmikáját még könnyedebbé teszi a gyakori pirrichius.

2.5. HALÁL- ÉS SZEREPJÁTÉK A SZÁMADÁS CÍMŰ KÖTETBEN

2.5.1. Haláljáték

Kosztolányi költészetében a *Meztelenül* című kötet megjelenésétől formaváltásról beszél az irodalomtörténet-írás. Füst Milán 1928-ban a *Nyugatban* megjelent kritikájában így ír: „Kosztolányi lerázta magáról mindazt, amibe belefáradt, amit várnak tőle, összes nyűgeit, eddigi formáit, rímeit, a kikerekítés kötelességét, (. . .) igyekezett teljesen szabaddá lenni” (Füst, 1928. 150.). Költészetében egyszerűsödést, letisztulást látunk, de a szavakkal, rímekkel való játékról nem mondott le teljesen, még a *Számadás* című kötetben sem. Bárdos László azonban az *Őszi reggeli* című vers kapcsán a következőt írja: „Itt ebben a hat sorban érzékletes és színes a nyelv, sokasodnak a benyomások, olyannyira, hogy ez a részlet mintha visszahajolna az ifjú Kosztolányi szecessziós, dekoratív nyelvhasználatához. Csakhogy ugyanazt tapasztaljuk, amit kései költészetében nem egyszer: fölhasználja, megidézi ugyan saját túlhaladott stílus eszközeit, de egy új sűrűbb közegben áthangolja, lényegibb funkcióval látja el őket.” (Bárdos, 1987. 133.) A *Számadás* című kötet *Negyven pillanatkép* című versciklusa apró ötleteket, emlékeket, rímjátékokat tartalmaz. Ennek 25. darabja a következő:

25. DÉLUTÁNI SZUNDÍTÁS

Egy könyvvel elaludtam, elfeledtem
 kitenni a kezemből, nyomta mellem,
 fölébredtem reá és elvettem.
 Ó, nemsokára csöndesen, meredten
 nyugszom a földbe és föld lesz felettem.
 Azt el fogom majd bírni? Lehetetlen.

(1913)

Játék az eszperente játékokra emlékeztető rímekkel a halál témájára. A *Számadás* című kötet versei közt több játékosat is találhatunk, és néhány olyat is, ami a halál témájára íródott. Ezekre azonban Bori Imre megállapítása érvényes, amit még a *Meztelenül* című kötetrel kapcsolatban írt: „Nem játék ez már a halálgondolattal, hanem haláltudat” (Bori, 1986. 193.). Ez az, ami megkülönbözteti ezeknek a verseknek a hangját, hangulatát a fentebb idézett, 1914-ben írt *Délutáni elmélkedés* címűtől.

1934-ben írta a búcsúversét, a *Könyörgés az ittmaradókhöz* címűt.

KÖNYÖRGÉS AZ ITTMARADÓKHOZ

1 Ha meghalok majd, mélyre ássatok,
 gyarló valómban meg ne lássatok,
 ködként inogjon eltűnt társatok,
 s nekem, szegénynek, megbocsássatok.

5 Ne nézzétek karomat-térdemet,
 csak szándokom és ne az érdemet,
 mi vérzik és fáj most mellem megett,
 azon lehet akkor megmérnetek.

Önváddal és mérgekkel olykoron
 10 vertem magam füstös-boros toron,
 mindig a kín volt ólmos ostorom,
 mindig magány a mély monostorom.

Vétkeztem itt s vétkeztek ellenem,
 bár senki úgy, mint lázadt szellemem,
 15 az sarkantyúzott szünös-szüntelen,
 s ezért vagyok én bűnös-büntelen.

De a komor szemet el nem birom,
 örök gyeheña lesz attól sirom,
 nézd, fél a lelkem, mint hulló szirom,
 20 legyen az irgalom az én biróm.

Azzal, mi biztos és szilárd-igaz,
 holtomban új halálba taszítasz,
 aki halandó, folyvást botlik az,
 számomra csak a kétes a vigasz.

25 A kancsal emlék szépítsen tovább,
 mint hold, mely a felhőkön oszon át,
 s széthordva megboocsátó mosolyát,
 ezüstté büvöl minden pocsolját.

Ez a vers is szabályos ütemhangsúlyos, ősi tízesekben íródott. A 28 sorból csak 9 nem 5+5-ös osztatú. Fokozza a vers ritmusát a sok alliteráció (1., 7–8., 12. sorok), a különleges mozaikrímek, a tisztarímek és az asszonáncok. A 17–18. sorban pedig kimondja, hogy még a halál küszöbén sem változott életszemlélete, az élethez való viszonyulása:

De a komor szemet el nem birom,
 örök gyeheña lesz attól sirom.

Ismét Szalay Károlyt idézem: „(. . .) a halál komolysága is csak akkor nem üres póz, ha groteszk játékká oldjuk”. Poszler György pedig ezt írja: „(. . .) fél a póz pátoszától. Ebben is segít a játék. Iróniává oldani a komolyat, könnyűvé lebbenteni a nehezét, nyájas fénybe emelni a sötétben gomolygót. Így játszhatja el az életet, és esélye van, hogy a halált is. Nem lehet elkerülni az idézetet:

Akarsz-e élni, élni mindörökkön
 játékban élni, mely valóra vált?
 Virágok közt feküdni lenn a földön,
 s akarsz, akarsz-e játszani halált?”
 (Poszler, 1987. 176.)

2.5.2. Szerepjáték

Utolsó kötetében nemcsak a haláljáték, de a szerepjáték is jelen van. Megjelenik az utcalány, a tébolyult, a beteg, a vénlány, a forradalmár. Németh G. Béla a szerep jelentőségét vizsgálva a *Számadás* című kötetben így ír: „Kosztolányi nagy utolsó kötete (. . .) a számára lehetséges szerepek megalakítása, fősorakoztatása, számbavétele abból a célból, hogy általuk és rajtuk szembenézzon a létezés egyik legnehezebben »elgondolható« alanyi, egyedi, egyszeri tényével, a halállal, illetőleg a halottsággal. S hogy megformálja reá bennük és általuk önmagát. (. . .) talán egyetlen metaforikus-szenikus képi-es-jelképies jelentésű elem sem fordul elő annyiszor e kötetben, mint az *álarc*, a *maszkos játék*, *fölköltött vendéghuza*, a *színház*, a *mímelt jókedv*, a festett mosoly, a színlelt közöny, s a szerep megannyi más szinonimája.” (Németh G., 1987. 210.)

Életében és műveiben állandóan ott lebegett a halál gondolata, később annak tudata. Halálával kapcsolatban egy hosszabb gondolatmenetet idézek Horkay Hörcher Ferenctől: „(. . .) halálát éppúgy szerepnek – blaszfémia, tudom – játéknak fogta föl, mint Esti sugallatára annyi minden mást. És itt most nem is elsősorban azokra a sokat idézett nyelvi játékaira gondolok, melyekben a költői alkotás, a megformálás révén próbált úrrá lenni a bajon, mint a Mehr Luft Goethe-parafrázisa, a »gézcsókom«, »levert volt – kért egy kevert port« féle szójátékok. Sokkal inkább a meghalás egészének művé változtatására. Mert efféle szándékra utal Kosztolányinak az a feleségéhez és barátaihoz szóló, többször is elismételt kérése, hogy írják meg a szenvedéseit. Az, hogy feleségétől gyakran megkérdezte, mit írtak – írnak az újságok a betegségéről. Azok a pózok, művészeti túlzások, melyek a költő halálát olyan emlékezetessé, egyedülállóvá tették. Végül ott van a megnémulása után kényszerűen készült jegyzeteinek mozaikossága ellenére is, vagy épp azért olyan drámai szövege. »Ezek a cédulák feldolgozásra várnak. Etikai jelentőségük, irodalmi értékük perdöntő. Ez a halál feldolgozásra vár.« Abody Béla pontosan fogalmaz. Mert e szövegeknek valóban irodalmi értékük van. A Nyugat ezért hozott le közülük néhányat facsimilében. Erre világított rá Ascher Oszkár emlékezése is, aki a haldoklót a következőképp jellemezte: » . . . így, kényszerű némaságban, valósággal az ujjai közé nőtt ceruzával szeizmográf volt, amely minden moccanását, rezdülését a mélynek és felszínnek *automatikus*an jegyzi, rajzolja . . .« (kiemelés az eredetiben). Ez a szeizmográf, az író, akinek utolsó műve a megírt halál. Vesztes létére így lesz győztes Kosztolányi a valósággal vívott csatájában, és ez ezeknek a szövegeknek az etikai vonatkozása. Mert, félreértés ne essék, nem kritikaként neveztem Kosztolányi haldoklását is Esti egyik szerepének. Ellenkezőleg. A leghitelesebb példának tartom művészi

következetességre éppúgy, mint erkölcsi tartásra. A színész legnagyobb érdeme az, ha végigjátssza a szerepét. Esti Kornélnak bejött utolsó nagy ötlete is, sikerült nyelvet öltenie a legkomorabb és ezért látszólag legkikezdetlenebb közhelyre, a halálra is.

Persze a játék úgy szép, ha komoly, és ha nagy a tétje. Ha elég nagy a kockázat, ha a sakkjátékos hajlandó a vezéráldozatra is. Kosztolányi halála a művész ilyen vezéráldozata volt, aki – ha nem lenne patetikus, azt írnam – művészetéért fölládozta az életét. Kegyetlen játék ez a halálmű: a fájdalom eleven ereje megcsapja a kívülállót is, nem hagyja érintetlenül egyetlen olvasóját sem. Harctéri riport, hiperrealista stílusban, mintha valaki ágyúk torkollattüzében virágcsendéletet festene. Haldoklás – belülről nézve. Nem kímél meg semmitől, úgy vigasztal. Esti Kornél őszinte szívjátékkal búcsúzik.” (Hor-kay, 1992. 115.)

A játékosztón az ember lényegi részét alkotja. Szerepe jelentős a művészetekben – ezen belül az irodalomban is. Talán elmondható, hogy a magyar irodalomban ezt legerőteljesebben Kosztolányi életműve képviseli. A játék fontosságát hangoztatta teóriáiban és verseiben, prózájában. Témáiban és alkotásának módjában is. A későbbi írónemzedékek játék kérdésében leginkább rá hivatkoznak, az ő példáját próbálják követni, az ő módszereit dicsérik. Ha csak ezt nézzük, már akkor is igazzá váltak ezek a sorok:

Akarsz-e élni, élni mindörökkön,
játékban élni, mely valóra vált?

JEGYZETEK

- ¹ Poszler György Kosztolányi lázadásáról ír *A homo ludens hősiessége* című tanulmányában. Azt írja, hogy a költő lázadt a világ ellen, lázadt a megalázott szenvedőkért, a megmerevedett élet ellen, az unalom ellen, a megromlott emberi kapcsolatok és a halál ellen. „A lázadásból játékot csinál, de főképpen a játékból lázadást.” (Poszler, 1987. 169.)
- ² Ugyanebben a levélben írja Babitsnak: „Sok hasonlót írhatnak az émelyítő Adyról s az üres Mohácsiról is. E tanulatlan és gyenge legénykék valami rendkívül különöset keresnek, s maguk sem tudják, mit.” (I. m. 96.)
- ³ Kappanyos András: *Rím és értelem* című tanulmányában vizsgálja Kosztolányi rímeit – rímjátékait, különös tekintettel az *Emlékezet* című versre és az erre a szóra, a *Csacsi rímekben* és a *Badarokban* megjelent rímjátékaira. (Kappanyos, 2003. 213–222.)
- ⁴ „Igazi, komoly” játék a sakk és a kártya. Kosztolányiné fentebb idézett szavaiban (anarchista sakk, kverentesz kártyajáték) azonban megjelenik a játék a játékkal is.
- ⁵ Még inkább erre asszociálunk, tudva, hogy Kosztolányi novemberben halt meg.

⁶ Kosztolányinétől tudjuk, hogy Kosztolányiék gyakran nevettek a temetéseken, mégpedig azért, hogy visszatartsák a sírást. Itt azonban a „színlelni sírást” gondolat a játékra, mégpedig a halál játékára utal.

IRODALOM

- Bárdos László: Változatok a búcsúzásra. In: *A rejtőző Kosztolányi/Mész Lászlóné*, Tankönyvkiadó, Bp., 1987
- Bori Imre: *Kosztolányi Dezső*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986
- Csáth Géza: *Rejtelmek labirintusában*. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, újságcikkek. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1995
- Füst Milán: Kosztolányi Dezső: Meztelenül = *Nyugat*, 1928. 2. 150–153.
- Horkay Hörcher Ferenc: „Ószinte szívjátékkal” Esti Kornél játékbölcsületéről = *Orpheus*, 1992. 2–3.
- Kappanyos András: Rím és értelem = *Üzenet*, 2003. nyár
- Kosztolányi Dezső: *Levelek, naplók*. Osiris Kiadó, Bp., 1996
- Kosztolányi Dezsőné: *Karinthy Frigyes*. Holnap Kiadó, Bp., 1990
- Lengyel András: *Játék és valóság közt*. Tiszatáj könyvek, Szeged, 2000
- Lengyel András: Maszk és (költő)szerep = *Tiszatáj*, 2000. okt.
- Németh G. Béla: *Hosszmetszetek és keresztmetszetek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1987
- Poszler György: A homo ludens hősiessége In: *A rejtőző Kosztolányi/Mész Lászlóné*, Tankönyvkiadó, Bp., 1987
- Szalay Károly: „*Elmondom hát mindenkinek*” Kossuth Kiadó, Bp., 1987
- Szepes Erika–Szerdahelyi István: *Verstan*. Gondolat Kiadó, Bp., 1981

JEGYZETFÜZETEMBŐL

GOBBY FEHÉR GYULA

ÉRTÉKEK ÉS CÉLOK ZŰRZAVARÁBAN

Sokan panaszkodnak mostanában, hogy nem értik saját gyermekeiket, nem képesek követni gondolatmenetüket, főleg nem tudnak rájuk hatni, mert azok egész más értékrendszerben gondolkodnak, mint ők. Azt is gondolhatnánk, hogy egyszerű generációs félreértésről van szó, hiszen az öregek sohasem „értették meg” a fiatalokat. Ha alaposabban utánanéznünk a dolognak, megdöbbentő az eredmény. A mi társadalmunkban egyszerűen nem létezik kialakult értékrendszer. Zűrzavar, összevisszaság, tudatlanság van az emberek fejében. Nem véletlenül.

Közvetlen környezetünk az utóbbi száz évben folyamatosan viharos változásoknak volt kitéve. Itt sokan élnek még, akiknek nevelésében az osztrák-magyar iskolarendszer alapelvein felnőtt tanítók vettek részt. Másokat a délszláv királyság iskolái oktattak. A középnemzedék minden régi elvet, tanítást és értéket kötelezően elvetett, előbb a sztálinista-kommunista erkölcsöt, majd a helyére lépett szocialista öngazgatási értékrendszert tanulta. Meg sem kíséreltem elemezni, hogy az milyen volt, de megállapítható, hogy annak még volt valamiféle rendszerezett struktúrája, viszont helyére maga a káosz lépett. Sem az iskolák, sem a közintézmények nem szakítottak nyilvánosan a régi renddel, hanem ki-ki a saját kívánsága, saját feje szerint válogatott a propagálandó értékek között. Látható ennek nyoma az egymás után következő, mind pusztítóbb hatású iskolareformokban, látható ez a közvélemény teljes anarchiájában, látható a törvények összevisszaságában, az igazságügy rendezetlenségében, a sok száz párt zavaros kapkodásában, a mindennapi élet szinte minden vonatkozásában.

Nincs vége a zűr okozati felsorolásának: ugyanis a médián keresztül begyűrűzik hozzánk a világban is válságban levő értékrendszerek kuszasága. Még az annyira tisztelt és vágyott nyugaton is értékválság van, a fogyasztói civilizáció most küzdi le a hagyományos gondolkodásmód végvárait. Szóval mindenütt folyik a küzdelem az emberi életnek és együttélésnek olyan szabályozórendszereiért, amelyek lehetővé tennék az emberi közösség tartós fennmaradását, hiszen bizonyos önkorlátozás és rend nélkül az nem elképzelhető. Ehhez a világválsághoz tettük mi hozzá saját balkáni történelmünkéből és jelenünkéből adódó káoszunkat. Csoda-e, ha szinte azt volna kedvünk megkérdezni: nevezhetjük-e egyáltalán civilizációnak azt, ami nálunk uralkodik? Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, milyen válaszokat képes adni az ember örökös dilemmáira a ma intézményrendszere, a család, az iskola, a nyilvánosság. Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, miért nem fogadják el a mai gyerekek e válaszokat, miért nem tartják hiteleseknek vagy igazaknak azokat.

A legegyszerűbb megérteni a dolgot, ha áttekintjük, hogyan viszonyul a társadalmunk néhány örökösnek tekintett emberi értékhez. Vegyük például a mindennapi tevékenységünket, a munkát. Valaha azt tanultuk, alapvető értéke életünknek a munka. Ezt verte fejünkbe hittanórán a tiszteletes úr, aki a Bibliát meg Luther Mártont idézte bőven, s ezt verte fejünkbe a tanár, aki Marxot meg Engelst idézte, hiszen szerintük a munka tette emberré az embert. Ma milyen értéke van gyermekeink szemében annak a parancsnak, hogy: Dolgozz? A gyerekek nagyon éles szeműek, pontosan látják, mennyit ér, ha valaki látástól vakulásig dolgozik. Vajon nálunk az boldogul, aki szorgalmas? Az érvényesül, aki önfeláldozóan és becsületesen munkálkodik? Mondhatunk mi a gyermeknek, amit akarunk, ha saját szemével látja, hogy itt az vitte legtöbbre, aki csalt és lopott, aki becsapta embertársait, vagy aki halomra gyilkoltatott másokat. Mit ér az örök emberi parancs, ha nincs semmi fogantja? Nem tűnünk kissé nevelésesnek saját szemünkben, mikor dolgozni tanítjuk a gyereket, ahelyett, hogy arra tanítanánk: Élvezd az életet, gyorsan elmúlik? Mert ezt az utóbbi parancsot harsogja feléje szinte minden médium. Nemcsak a környezet gyakorlata, hanem a fogyasztói társadalom mindenünnen áradó reklámáradata is. A munkaképes felnőtt lakosság mindössze egyharmada van állásban. Az állásban levőknek csak valamivel több mint a fele dolgozik valóban, a többiek csupán a társadalombiztosítás miatt tartják fenn a munkaviszonyt. Aki dolgozik, keservesen számolgatja a keresetét, a kínai boltokban vásárolja a ruháit, gyerekeit nyaralni nem viszi, örül, ha elsejéig kihúzza valahogy. Az meg, aki luxuskocsiban rohangál, aki mindenkinek italt rendel a vendéglőben, aki kastélyt építtet a szomszéd utcában, az nem ilyenfajta munkából szerezte pénzét. A következtetést könnyen levonja minden gyermek.

Még egy példát felhozok. Valamikor mindenki tudta, hogy örök emberi parancs: Szeresd felebarátodat! Gondolom, ma is ezt tanítja minden becsület

ember a gyerekeivel, erre oktatja a diákot minden rendes tanár az iskolában. Ezt tanítja minden világvallás, erről beszél az emberi nem nagy gondolkodóinak sok-sok műve, erről szól a művészet. Csakhogy a társadalom gyakorlata nálunk többféle módon tagadja ezt a parancsot. Tagadja akkor, mikor a munkakéresőknek nem ad munkát. Tagadja akkor, mikor a rászorulóknak olyan segílyt ad, amelyből nem lehet megélni. Tagadja akkor, mikor a beteget csak akkor műtik a kórházakban, ha az külön kifizeti a költségeket. Tagadja akkor, mikor túri a másság gyalázását. A folyamat kezdete egzakt módon meghatározható, időben rögzíthető. Akkor kezdődött, mikor Milošević kimondta híres mondatát Kosovo Poljében: „Benneteket senki sem bántalmazhat.” Azt jelentette: Benneteket nem, másokat igen. Attól kezdve ahányszor szerb hivatásos politikus kimondta: ezt akarja a nép, csupán a szerb népet értette alatta, a többiek nem léteztek számukra. Odáig jutottunk, hogy ma országos szinten törvényekkel védelmeznék tömeggyilkosokat. Népi hőssé váltak olyan bűnözők és közönséges rablók, mint amilyen a lelőtt Arkan volt. Tüntetnek olyan gyilkosok bíróság elé állítása ellen, mint amilyen a hírhedt Legija, aki pénzért irtotta a főnöke politikai ellenfeleit. A választásokon képviselőnek jelölnek Hágában ülő háborús bűnösöket, akik nyilvánosan arra biztatták a népet, hogy rozsdás kanállal vágják el a nyakát más népeknek. Sehoh a hajdani alapparancs az önkorlátozásról és önmegtartóztatásról. Sehoh a felebarát szeretete. Végletesen teljesül a reklámpiar alaptétele: Szeresd önmagadat! Mintha szerethetné az ember csupasz önmagát, mások jelenléte, tudomásulvétele, elismerése és megbecsülése nélkül.

Talán elég ez a két példa rá, hogy megértsük, nagy bajban van a társadalunk, mert értékek és célok zűrzavarában élünk. A törvénytelenység, pontosabban szólva minden regula, szabályozás és rend hiánya kiterjed az élet minden területére. A szociológia ezt a jelenséget anómiának hívja. Az emberi viszonyokban sehoh nem lehet rendszert építeni, mert szétzüllöttek az alapvető kapcsolatok. És még nagyobb baj lesz a jövőben, hiszen nem tanítjuk gyermekeinkkel az emberi élet igazi céljait. Hogyan tiszteljük apjukat és anyjukat, ha azok zűrzavart teremtettek körülöttük? Hogyan tartás be a Ne lopj! parancsát, ha megélni sem képesek? Hogyan tartás be a Ne ölj! parancsát, ha itt a gyilkosok a hősök? Nehéz idők járnak, és nem lesz könnyebb a jövőnk sem, ha gyorsan nem sikerül megteremteni azt az egyensúlyt, amely emberi keretek közé szorítja az önzés, a mohóság és a féktelen önmegvalósítás megnyilvánulásait. Megfigyelhető, hogy a legtöbb gyerek számára az élet értelmetlen és céltalan. Képtelenek felfedezni saját helyüket a világban. Belátható és igazolható értékrendszer híján az ember kiesik a civilizációból. Céltalanul hanyódik ide-oda, mint szélfúttá kóró. Hány élet megy tönkre a szemünk előtt, mire gyerekeink érdekében végre valamit teszünk?

TOLMÁCSOK BIRODALMA

Május elsejétől huszonöt ország tagja az Európai Uniónak. Nekünk is fontos ez, hiszen anyaországunk is belépett az Unióba. Az EU hivatalos honlapja, joganyaga és dokumentációja magyarul is elérhető számunkra.

Nem olcsó dolog ez az Unió számára. A hivatalos nyelvek száma elsejétől tizenegyről húszra nőtt. Vagyis a többnyelvűséget biztosító döntés alapján a fordítandó nyelvek száma nyolcvankét százalékkal nőtt. Az Európai Bizottságnál a lefordítandó oldalak mennyisége várhatóan negyven százalékkal emelkedik. Tavaly 1 480 000 oldalt fordítottak a tolmácsok, az idén 2 065 000 oldal a várható mennyiség. Az Európai Unió a tolmácsok birodalma. A fordítási költségek tavaly 550 millió eurót tettek ki, az idei terv 800 milliót fordít erre a célra. A brüsszeli bizottság egyelőre minden új nyelvhez hatvan fordítót kíván alkalmazni. Mondom egyelőre, mert minden kiszámítotttság ellenére még nem tudják megállapítani, hogy ez az állomány fedí-e majd a szükségleteket. Arról viszont hoztak elvi határozatot, hogy az idén külsősökkel, nem állandó munkaviszonyban levő emberekkel készítetik a nem sürgős munkákat, hogy ezáltal is féken tartsák a folyton-folyvást növekvő adminisztráció létszámát.

Nekünk a Vajdaságban volt a tolmácsokkal tapasztalatunk. Másfél évtizede több fordítószolgálat működött környezetünkben, a nyelvi egyenrangúságot biztosították. Azt hiszem, jogosan állapítom meg, hogy munkájuk megérte a rájuk fordított pénzösszeget. Minden jogszabály és minden hivatalos közlemény, minden dokumentum kapható volt az itt élő népek nyelvén, és a legtöbb képviselő-testületben is felszólalhattak az emberek anyanyelvükön. Az emberi méltóságot, az emberek megbecsülését biztosították a tolmácsok. Nem takarított meg a társadalom semmit azáltal, hogy megsemmisítették ezeket a szolgálatokat. Az emberek értéke devalválódott vele, civilizációs értékrendszerünk ment tönkre, mindnyájan kárát látjuk. De térjünk vissza az Európai Unió helyzetéhez.

Jelenleg Brüsszelben hetvenöt magyar tolmács dolgozik. Többségük a pesti ELTE Fordító és Tolmácsképző Központjában végzett, de van köztük néhány, akik külföldön tanultak. A brüsszeli bizottság legnagyobb gondja nem velük van, kiderült, hogy lett és máltai tolmácsból egyszerűen nincs elég a világon. Ők még az eddig megszokott rend alapján fontosnak tartott plenáris ülések tolmácsolására sem elegendők. Először történik meg, hogy a kiemelt célzatú egyenrangúság nem valósul majd meg a plenáris üléseken, mert egyelőre nincsen, aki erről a két nyelvről más hivatalos nyelvekre közvetít.

Az alkotmányügyi bizottság most javasolta, hogy át kell gondolni, mely anyagokat kell kötelezően milyen nyelvre fordítani, félnek, hogy belefulladás

a sok fordításba, sok bába közt elveszik a gyerek. Attól félnek, hogy a formalitások veszik el a bizottságok idejét, s a lényegi munkára kevesebb energia jut. A tolmácsolással foglalkozó főbizottság igazgatója, Brian Fox ismételten javasolta a közös nyelv bevezetésének az átgondolását, ő az eszperantót javasolja, mert tudja, hogy a nemzeti érzelmek heves hullámmzésát váltaná ki, akár az angol, akár a francia előtérbe helyezése.

Nem hiszem, hogy javaslatát bárki komolyan venné. A többnyelvűség nem valamiféle doktrína, hanem nagyon is gyakorlatias kérdés. Bármilyen jól beszél valaki egy idegen nyelvet, legszabatosabban mégis az anyanyelvén tud fogalmazni. A nyelv a kultúra hordozója is, ha a képviselők lemondának anyanyelvükről valamiféle gyakorlatiasság érdekében, jelképesen lemondának képviseleti jogukról is. Ismétlem, láttuk mi ezt már saját gyakorlatunkban, kicsiben ugyan, hiszen tizenöt évvel ezelőtt csak öt nyelv volt hivatalos használatban a Vajdaságban, de bebizonyosodott, hogy a nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, vannak emellett más funkciói is. Gondolom, hogy szakkérdésekben, ahol fontosak a részletek, ahol meg kell egyezni nemcsak úgynevezett tartalmi kérdésekben, hanem a kompromisszumokat olykor a nyelvi megformálás biztosítja, elengedhetetlen minőségi tolmácsok alkalmazása.

Az Európai Unió minden adófizetője jelenleg évi 28 eurót fizet a brüsszeli fordítók számlájára. A főigazgatóságon 441 állandó alkalmazott és 1500 szabadúszó dolgozik, számuk az idén ugrásszerűen megnő. Véleményem szerint szükség is van rájuk, addig jó, amíg a nyelvek egyenrangúságát nem vonja kétségbe senki, tartok tőle, ha ezt kikezdi, a baj csőstül jön, akárcsak nálunk.

Úgy gondolom, a többnyelvűség megvalósítását minden ország iskolarendszerében, tehát otthon kell kezdeni a tagállamoknak. Szerintem erre leggyorsabban és leghatásosabban a gazdasági érdekek vezetnek majd rá a lakosságot, hiszen minden ötletet, minden árut, minden újítást úgy lehet optimálisan eladni, ha a kommunikáció megfelelő nyelven történik. A kereskedőknek, a más nyelvekkel érintkező szakembereknek, üzemi vezetőknek, polgármestereknek, képviselőknek, közlekedési dolgozóknak, rendőröknek alapvető érdekük lesz, hogy több nyelven tudjanak. A nyelvek tanulásának és a többnyelvűségnek nagy jövőt jósolok Európa-szerte.

Talán egyszer még nálunk is rájönnek az emberek, hogy mások megbecsülésével, más nyelvek használatával, más népek ismeretével többre lehet menni, mint mások gyalázásával, lebecsülésével vagy megalázásával. Lehet, hogy erre az időre nem is kell olyan túl sokat várni. A tolmácsok birodalma a szomszédunk lesz.

HULL A FEJÜNKRE A SZEMÉT

Sétálni indulok az unokáimmal, a változó tavaszi időben kisütött a nap, levegőzni viszem a szobában lármázó gyerekeket. Alig lépünk néhányat a tömbház közös udvarának friss fűvén, hirtelen valami a fejemre száll, hajamba kapaszkodik, csapkodni kezdek. A gyerekek nevetnek. Nevetséges lehetek, ahogy hadonászok a levegőben, valami könnyű, de ragadós anyag csimpszakodik belém, selymesen simul az ujjaimra, amikor végre elérem egyik végét. Hirtelenjében arra gondolok, valami hatalmas ökörnnyál, valamiféle pókháló ereszkedett rám, de nem az. Mikor szemem elé rántom, akkor látom csak, eltépett műanyag zacskó része került hozzám. Rózsaszínben játszó, átlátszó vacak, amit a tegnapi szél rántott a fákra, és most onnan hullott le rám, képtelen balettre kényszerítve az unokák előtt, akik kacagva szemlélik az esetet.

Hullik a fejünkre a szemét, amit mi magunk hintünk szerteszét az utcákon. Milyen szomorú látvány a Duna-part mostanában. Nem tudom, szoktak-e sétálni a Kövesben vagy a Horgászszigeten, a fűvesek, a fák telis-tele vannak ezekkel a habkőnyű műanyag zacskókkal. Gondatlanságunk időtlen ideig maradandó bizonyítékai. Az emberi mocsok öröksége a földön. A fűzfák szomorúan lógó ágai úgy meg vannak tűzdelve e színes rongyokkal, mint a karácsonyfa díszekkel. Csakhogy a karácsonyfa alkalomra készül, díszei a család örömét fejezik ki, a szerencsétlen fűzfák meg akaratauk ellenére kapják águkra a sok cifraságot, az emberi önzés és a trehányság ékes nyomait. Védekezni nem tudnak ellene, következményeit szótlán viselik.

Az egész természet nyögi az ember szemétkötő tehetségének eredményét. Akármerre járunk, látjuk e cifra nyomorúságot. Még az ezerkilencszáznolcvanas években jártunk, amikor életemben először röptem az Atlanti-óceán fölött. Izlandra utaztam, az északi országok tartották Reykjavíkban évi tévéfesztiváljukat. Alig hagytuk el Írország partjait, furcsa, színes, csillogó hullámok látszottak a repülőgép ablakából, olyan volt, mintha elváltozott volna az óceán mélykék színe. Kérdeztem az utaskísérő kisasszonytól, mi lehet az oka a jelenségnek. Ő, az csak a sok szemét, uralom – világozott fel, kissé mosolyogva tudatlanságomon. Az Anglia és Franciaország szemete, ami néha szigetekké válik, és örökké úszik a vízen. Mivel nem kértem semmiféle italt tőle, a kisasszony ellibeggett más utasok felé, én meg egészen más szemmel bámultam lefelé, a végtelen szemétsziget megtévesztő csillogása irányában.

Most olvasom, hogy Kalifornia és a Hawaii-szigetek között kialakult egy akkora szeméttömb, amely nagyobb, mint Közép-Európa. Az amerikai meg a japán környezetszennyeződés termelte kontinens hárommillió tonna súlyú, főleg háztartási hulladékból áll, leginkább műanyag flakonok, igazi üvegek, műanyag zacskók és több millió öngyújtó alkotja anyagát. A tudomány szerint,

ha sorsára bízzák, az efféle műanyag hatszáz, hétszáz év alatt kezd elbomlani. A madarak le-leszállnak az imbolygó alkotmányra, időnként megteveszti őket csillogása, bekapnak és lenyelnek egy-egy fényes műanyag darabkát, néha egyet a szép reklámöngyűjtők közül. Amelyik ilyet lenyel, az halálra ítéli magát. Teste az eső és a szél prédájává válik, beleragad az ember teremtette új kontinensbe.

Nem kell az Atlanti-óceánig utaznunk, hogy hasonló dolgot lássunk. Elég kísétálni a Dunáig. A Horgász-szigeten alig tudom visszaszerezni az unokáim kezéből, amit a vízparton fölszednek. Mire észbe kapok, már halásszák darabszámra a sörös- és üdítősfakonokat, van ott szárnyasbetét, csomagolásra használt színes fólia, WC-papírguriga, műanyag zsák és italosdoboz is, amennyit akarsz. Bár csak annyi lenne, amennyit én akarok! De bizony több van. Annyi van, hogy Dunát lehet rekeszteni vele.

Hetente írok a kultúráról, hetente javasolok valamit, miképpen lehetne fejleszteni kulturális életünket, többet tanulni, többet olvasni, fejlődni, de a fejünkre hulló szemétáradat bizonyítja, hogy valami alapvető baj van a mi kultúránkkal. Nemcsak a miénkel, hanem a legfejlettebb országok és népek kultúrájával is. Ott van a Kalifornia partjaihoz érő szemétkontinens, amit éppen maguk az amerikaiak meg a híres japánok alkottak meg. Mit mondjak az emberi kultúráról, mikor a kulturálatlanság uralkodik. Saját érdekeink ellen teszünk, saját jövőnket semmisítjük meg tudatosan. Az unokáink életét tesszük pokollá akarattal. És nem fognak össze a világ urai, nem tesznek az emberiség öngyilkossága ellen semmit az értelmiségiek, sem a politikusok, sem a leggazdagabbak, sem a mérnöki kamara, senki. Zöld pártok alakulnak világszerte, sokan látják a veszélyt, de még többen vesznek el a helyi uralomért folyó harcokban, többet ér nekik egy-egy nekik vetett hatalmi konc, mint az egész föld sorsa. Tulajdonképpen nem tesznek a jövőért semmi fontosat.

Az UNESCO szerint minden ember a bolygón évente több mint háromszáz kiló szemetet produkál. A papír eltűnik egy hónap alatt, a fadaraboknak öt-tíz év, az alumíniumdobozoknak két-háromszáz év kell a lebomláshoz. A műanyag örök életű. Ha eső éri, nap süti, szél cibálja, egymillió év múlva esik szét. Ezt az egymillió évet bízzuk mi, mai emberek, másokra. Ezt hagyjuk itt örökségül. Ennyit ér a tudásunk meg a jóakaratumk meg a műveltségünk. Ennyire szeretjük unokáinkat. Az a műanyag vacak, ami a hajamba ragadt valamelyik nap, amellyel bohóc módra küzdöttem az unokáim nagy derűtsége közepette, az éppen egymillió év múlva tűnik majd el a földről. Ha az emberi kultúra meg nem semmisíti addigra a földet is.

A SZENTELEKY-KULTUSZ REGÉNYBELI LENYOMATA

*Még egyszer az Eszter című regényről és az irodalmi kezdet
bódulatáról*

Börcsök Erzsébet születésének 100. évfordulóján

H Ó Z S A É V A

„ . . . és az király kinyújtá Eszterre az aranyvesszőt,
kit kezében tart vala. Akkor odaméne Eszter,
és megilleté az aranyvesszőnek végét.”

Eszter könyve. V.

„Az első világháború vulkánhomokját országgra,
városra, lakosságra szórta a történelem . . .”

Szabó Magda: Für Elise (2002. 32.)

„Pár lépést teszek
s Börcsök Erzsébetnél is
tiszteleghetek.”

Pap József: Írók parcellája

„Az asszonyok néha nagyon tudnak hallgatni.” (281.). Ez a kulcsmondat Tecivel kapcsolatban hangzik el narrátori reflexióként Börcsök Erzsébet *Eszter* (1939, I–II.:1968) című regényének második részében. Maga Eszter figyel meg férjzett barátnőjét, akiből soha nem kívánczik ki vallomás vagy panaszféle, noha az élettől sokkal többet érdemelt volna, mint egy öregedő, a haszon kedvéért örökké bohóckodó Takaró Sanyi típusú férjet.

Eszterből lánsága idején sem tör fel igazán a hangos beszédvágy, inkább a belső dialogizálás bénítja meg, gyakran a befelé szorított kételyek, majd a bánáti környezetre jellemző fátumtisztelet teszik őt mozdulatlaná. Ezért emelkedik ki a regénynek az a beszédshituációja, amikor a kommunikációs partner határozott döntésre, megszólalásra ösztönzi. Olyan ez, mintha az irodalmi vezér a bibliai aranyvesszőt nyújtana felé, hogy Eszter feltehesse

felcsigázó kérdését. A becsei kimondott/kimondható szó nemcsak Eszter, hanem az ott végre találkozó vajdasági írók számára is idegen. A folydogáló társalgás során merül fel Eszter kérdése (Második rész, XVI.):

„– Mi foglalkoztatja legjobban mostanában?

– A vajdasági regény.

A lány csodálkozóan és várákozva nézte az író.

– Ez nagy-nagy tennivalónk. Dédelgetett témám. Álmom. Csak még azt nem tudom, ki fogja megírni.” (310.)

Eszter később magabiztosan – látszólag teljes nyugalommal – mondja ki nagy ígéretét, az „*Én*”-t.

A tekintélyes, beteges beszélgetőtárs, a Kazinczy-féle vezér neve nem került be az epizód szövegébe, ám az olvasói felismerést megkönnyítik a rá (ti. a modellre, Szentelekyre) vonatkozó (mára már) irodalomtörténeti, életrajzi adatok, illetve a hagyományozott recepcióban és idézési modalitásban ugyancsak meglévő mozzanatok.

Szenteleky Kornél nevének kimondása nyilván a regény olvasásának nézőpontját, valóság és fikció viszonyát is kibillentené, viszont a regénybeli figuráról sem könnyű leválasztani, vagyis nem könnyű nem ráruházni mindazt, ami Szentelekyre/a Szenteleky-jelenségre vonatkozik. Maga a *jelenség* befolyásolja Esztert, tehát az is, ami túllép az irodalmi kereteken. Nem igazán szólnak mostanában arról, hogy például Majtényi Mihály emlékiratai, illetve az újabb regénybeli feltárások mellett (Juhász Erzsébet) egy fontos, *tanúként valló* regényszöveggel is rendelkezünk, amely éppen az első világháborút és a határmegegyezést követő irodalmi *kezdet* lehetőségeit vizsgálja, ám (Majtényi Mihállal ellentétben) ez a kritikátlan, határtalan *vezér-hívő* szempontjának narratívája.

Eszter a viharos télidő ellenére átkel Bánátból, elmegy a becsei írótalálkozóra. A felhasznált retorikai készlet, az irodalmi vezér felfokozott dicsérete, a kultikus beszéd Eszter írói kibontakozásának kezdetével, a nyitás igényével, az önként vállalt alkalmazkodás, a mozgás helyzetével függ össze, hiszen eddig mindenki másnál sorompókra talált. A „rákérdező retorika” például (Eszter várákozó nézőpontjából) a vajdasági magyar vezéregyéniség regénybeli bemutatására, az emberfeletti révület bizonyítására alkalmas. Hasonló erényeket emel ki, mint Szenteleky Kazinczy kapcsán: „Elindul valamerre, aminek nem látja a végét. Annyit tud, hogy ott messze van valaki, aki az ő számára is van. Ha messze is, gondol rá, és törődik vele. Anélkül, hogy tudná, mit tesz, megkezdődik csodálatos lepketánca egy ember körül. Mi vonzotta? Mi volt egyéniségének a varázsa, hogy annyi embert magához tudott kapcsolni? Hogy annyi ember szót fogadott neki? Konok bácskai fejek, akik senki előtt nem hajolnak meg. Hogyan tudott annyi embert munkára lelkesíteni? Hogyan

lehetett, főleg hogyan maradhatott vezér? Az örök emberi tülekedésben mi mentette meg, hogy emberi fenevadak szét ne marcangolják?

Az ő számára szent volt, aki minden reményességét föltámasztotta, amiről valaha álmódott.” (308.)

Eszter (az író és a nő) úgy érzi, azzal találkozott, aki vágyainak megfelel, ennél fogva a sorssal szemben is vállalja az eszeveszett harcot, nőként viszont észre kell vennie a kolléganői féltékenységét, a vezér testi közelségéből való kacér és erőszakos kiszorítást. A narráció később az Ezüst tulipán-díj kapcsán ismét az irodalmi vezér földöntúli dimenzióját, *a képet* hangsúlyozza: „Moso-lyog a halvány ember. Szívéhez szorítja az ezüst virágot. Illik hozzá. Szinte már nem is földi ember . . .” (314.)

Az elragadtatás hangja ezen a szöveghelyen a legerősebb.

Az olvasó szempontjából viszont az időjáték is lelepleződik, hiszen *a vajdasági regény fejezetének* jelene és jövője retrospektív nézőpontból kerül bemutatásra. A kezdő, a nőt rabul ejtő helyzet a főszereplő aspektusából válik újraírhatóvá, ez tehát mindenképpen utólagosság. Mintegy másfél év adatik meg Eszternek arra, hogy a vonzalmat és magát a vezér-kultusz jelenvalóságát átélje, megtapasztalja, illetve, hogy átlépjen egy másik időbe, egy másik térbe.

*

A regény befejezése mégsem a művészlét távlatait, hanem a konvencionális női sorsot, a nőies jellemvonásokat, a házasság csapdáját és/vagy menekülés-lehetőségét mutatja be. Az *Eszter* esetében, mint a női életrajzok többségében, szintén fennáll az említett kettősség, vagyis a kétféle út dilemmája. A kilencéves Eszter valamiképpen a hagyomány ellenképét testesítette meg, az idő múlását figyelő, öninterpretáló felnőtt viszont a konvencionális feleség- és anya-szerep mellett dönt. Gördülnek a kerekék, sokkal simábban és gyorsabban, mint eddig, *a sors megolajozta őket*.

A regény esszészerű expozíciója (a toposzok ellenére) modern regényt ígér. A kert látványa és a palántametafora Eszter átültetésére, a Trianont követő történelmi váltásra, a szegediből a meghúzott határvonalon túli bánáti földbe való átkerülésre utal. Ugyanakkor a nevelési kérdésekre, az anya–gyermek kapcsolatra és az emberi életutak hasonlóságára vonatkozó allúziók is megjelennek. A zárlat Schopenhauert idézi, valamint a hagyományos templomi félhomályt, az esküvői szertartás orgonahangját. Az expozícióhoz hasonlóan a külső elbeszélő lép előtérbe. Eszter a szokásostól eltérő, sötét esküvői ruhát visel, a kutya betörése pedig megzavarja az ünnepélyt. A regény záró mondata a kutyára vonatkozik. Kafka regényének (*A per*) közismert utolsó mondata a sokat idézett önértelmező kutyás hasonlat. Az *Eszter* záró mondata ellenben

arra mutat rá, hogy ezen a lehangoló, lehúzó esküvőn egyedül csak a – figuratív állati és hívatlan mivoltában elkülönülő – *tiszta*, rácsai közül kirontott kutya lehet önfeledten vidám és törleszkedő. Ő az egyetlen, *aki* a menyasszonyt testi jelenvalóságában is akaratos kedveskedéssel megközelítheti. A befogadóban felötlik, hogy Eszter igazi köteléke, az irodalmi vezér iránti kritikátlan vonzalma már rejtett emlékezet. A fikción túli kutatás a *Szeressük azt, ami a miénk* című Szenteleky-írásban (Reggeli Újság, 1933. augusztus 27.) Szenteleky Börscsök Erzsébethez való viszonyára deríthet fényt. A vezér kiáll védence és a kritika más mértékegysége, értékszemplélete mellett, amikor a fitymáló kritikuskok leszólják, valamint az erdélyi regényhez viszonyítják az író nő szerintük silányabb könyveit.

Pályi András *Megérkezés* című regényének kritikai recepciója újabban több nézőpontból vetette fel a megértés, valamint a férfi és női princípium diskurzusát. A narratív látásmód az *Eszter* esetében sem más. A férfi a mozgásban lévő, a nő a befogadó princípium. Megérkezésük és megértésük viszont eltérő módon értelmezhető, pontosabban csak a vőlegény esetében beszélhetünk megérkezésről, aki a konvencionális esküvői szituációban komoly, az elvárásnak megfelelően foglalkozik a násznéppel, a helyzet magaslatán áll, karja feleségének nyújt támaszt. Eszter egyelőre ellenáll a mozgásnak; a művészi kiteljesedésről való lemondás szituációjába kerül. Ugyanerre a szituációra például a *Sári* című Börscsök-regény a nőiség és a kor aspektusából polemikusan reagál.

KIADÁSOK

Börscsök Erzsébet: *Eszter*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1968
 Erzebet Berček: *Ester*. Lidija Dmitrijev ford. Forum/Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 2002

HIVATKOZÁSOK

Barthes, Roland: *Beszédtröredékek a szerelemről*. Albert Sándor ford. Atlantisz, Budapest, 1997
 Berne, Eric: *Szex a szerelemben*. Fordította: Boross Ottilia. Osiris Kiadó, Budapest, 2002, 18–21.
 Bori Imre: *Szenteleky Kornél*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994
 Borsodi Lajos: Az első ezüst tulipán. Szenteleky Kornél ünneplése. *Kalangya*, 1932, 3.
 Gerold László: *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001
 Jung Károly: Egy posztumusz regény. *Magyar Szó*, 1972. február 26.
 Kalla Zsuzsa szerk.: *Kegyelet és irodalom*. Kultusz történeti tanulmányok. Budapest, 1997

- Karssen, Gien: *Nők a Bibliában*. Doreas AID International – Hungary, Debrecen, 1993, 95–102.
- Majtényi Mihály: *A magunk nyomában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1961
- Szenteleky Kornél: *Új életformák felé*. Szerk., utószó, bibl.: Bori Imre. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999
- Szenteleky Kornél: *Új lehetőségek – új kötelességek*. Szerk., utószó, bibl. Bori Imre. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2000, 206–209.
- Takáts József szerk.: *Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2003
- Thomka Beáta: *Prózatörténeti vázlatok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1992
- Utasi Csaba: *Irodalmunk és a Kalangya*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1984
- Utasi Csaba: *Vér és sebek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994
- Vajda Gábor: *Kázmér Ernő*. Forum / A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1980

IRODALMI MÚZEUM

PÁRBAJHISTÓRIA

GAZDA ÁRPÁD

1886. augusztus elsején egy Versecen zajlott, halálos kimenetelű kardpárbajról számoltak be a pesti és vidéki lapok. Az újsághírekben jobbára iniciáléval jelölt Sipos László honvéd tiszthelyettes és Herzog Ferenc jogászhallgató négy nappal korábban a Magyar Nyelvterjesztő Liga mulatságán egy kisasszony miatt szólalkozott össze, s kölcsönös sértegetések vezettek a Sipos számára végzetes párbajhoz. A fiatal tiszthelyettest évtizedeken át gyászolta a háromszéki család. A győztes „párbajvétség” miatt három hónapig vezekelt a váci államfogházban. Unalmában írni kezdett, s Herczeg Ferenc néven a század első felének legünnepeltebb magyar írója lett. A párbajhistóriát eddig kizárólag az ő leírása alapján ismerte az irodalomtörténet. Egy családi levelesládából azonban nemrég olyan levelek kerültek elő, melyek a történetet a másik fél szemszögéből tálalják.

A párbajhistória abban a korban nem számított rendkívülinek. 1886 augusztusában Liszt Ferenc halála foglalkoztatta leginkább a sajtót. A párbaj csak akkor számított igazán nagy szenzációnak, ha neves emberek vívták. A névtelen, vagy alig ismert ifjak pisztoly- vagy kardpárbajaira az újságszerkesztők általában nem is szántak több teret három-négy mondatnál. Herczeg Ferenc pedig, az ekkor alig huszonhárom éves fiatalember csak később szerzett hírnevet magának. Noha a törvény büntette a „párbajvétséget”, a párbajozás hozzátartozott a társadalom szokásaihoz, elvárásaihoz. A kor polgárai inkább vállalták a fizikai megsemmisülést, minthogy a párbajkihívás elmulasztása vagy elutasítása miatt megsegyenüljenek, erkölcsi nullákká váljanak.

AHOGY SIPOS NAGYBÁTYJA LÁTTA

Részlet Barabás Antal Deák Alajoshoz írott leveléből

(. . .) *Ami Herczog ama brutális gyilkos büntetését illeti, nem vagyok hajlandó ügyvédet fogadni. Nem ér az már ügyse semmit; sőt, ha már nincs törvény arra, hogy az ilyen gyilkost felakasszák, inkább kérném a bíróságtól annak teljes fölmentését. Nem méltó, nem érdemes az az ember arra, hogy őt földi bíróság 1 vagy 2 évre elítélje. Ítéljen fölötte az igazságos Isten.*

Az én nézetem szerint Herczog megvetésre méltó, aljas ember, mert midőn néhai öcsém ama szemtelen s valóban arcátlan nő kosara miatt hozzá fordult, s tőle illedelmesen kérte annak rendreutasítását, Herczognak az lett volna a kötelessége, hogy az ügyet illedelmesen igazítsa el, a nőt vagy tovább ne táncolásra, vagy elsősorban szegény öcsémmei táncolásra figyelmeztette volna. De mit tett ehelyett a vadember; azt, hogy ő táncolt ama nővel, s midőn látta, hogy Laci is táncol, a zenét beszüntette. Kit sértett meg akkor az ildomtalan ember? Az én hitem és meggyőződésem szerint nem Lacit, hanem az egész társaságot. Nem volt elég ennyi, midőn szegény Laci egy nővel táncolt, Herczog vad szenvedélyének nem tudva parancsolni, a táncoló nőt kiszakította Laci karjából s félrelökte, Lacit pedig tettelesen bántalmazni akarta. Hogy betetézze vadságát, tetteles bántalmazásra készítette magához hasonló elvtársait, de a művelt, higgadt gondolkodásúak visszatartották, sőt Herczogat s ama kificamodott gondolkodású nőt a társaságból kiutasították.

Már most kérdem, meg lehetett-e lovagiasan vívni egy oly emberrel, aki kényszerítve volt egy díszes társaságból eltávozni, mert az keblében meg nem tűrte.

Természetesen nem. Nem, mert Herczog Ferenc, mint olyan ember, aki egy társaság nyugalalmát s békéjét kvalifikálhatatlan gorombaságaival megsértette, párbajra képtelen volt. A segédeknek az lett volna a teendője, hogy állítsák az ügyet egy becsületbíróság elé, mely megfontolva minden körülményt, döntötte volna el, hogy Herczoggal lehet-e verekedni vagy nem.

A végzetes párbaj során is elárulták a segédek tapintatlanságukat. Laci a párbaj során állást változtatott, s így oly helyzetbe jutott, hogy ellenfele tetszése szerint véghatott. Ezt a segédeknek nem lett volna szabad engedniük, hanem azonnal állásba visszakényszeríteni a párbajt vívót, s úgy engedni tovább a vívást. Ha ezt teszik, meg vagyok győződve, hogy súlyos sebet kaphatott volna Laci, de halálos vágást semmi esetre sem.

Én tehát nem a gyilkost, de annak és a szerencsétlen elhúnytának a segédeit kérném szigorúan megbüntetni. De hadd büntesse őket is az igazságos isten és saját lelkiismeretük.

Nagyborosnyó, 1886. szeptember 2-án

Barabás Antal magyar királyi postamester

AHOGY HERCZEG LÁTTA

Részlet Herczeg Ferenc *A Várhegy* című önéletrajzi regényéből

A tánchelyen nagy por volt, és Annát a kísérelője, aki egyáltalán bolondságnak tartotta az éhomra való ugrálást, eltiltotta a táncról. Ebben a pillanatban lépett hozzá Sipos László, és táncra kérte. A leány, aki egészen kifulladt, a fejével és a kezével intett, hogy nem táncol. Ez a tagadó fejrázás egy embernek az életébe került, egy másikkal a pályáját szegte ketté, a harmadikat pedig fogházba juttatta. (. . .) Ebéd után újból kezdték a táncot. Sipos hozzám lépett, hogy beszélni akar velem, és együtt elvonultunk a tánchelyet környező fák alá. Miközben még beszélgettünk, a tiszthelyettes a táncolókat figyelte. Egyszerre felragyogott az arca, és felkiáltott:

– Megbosszult engem a bajtársam!

Időközben ugyanis az történt, hogy F. F. hadnagy táncra kérte Annát, és miután táncolva megkerülte vele a fél tánchelyet, egy helyen (. . .) kilendítette a bábészcseledek közé. Faképnél hagyta, de előbb azt mondta neki:

– Maga nem úri társaságba, hanem ide való! (. . .)

Jelen lévő barátaim, akikkel az esetet megbeszéltem, velem együtt úgy vélekedtek, a történet után a két úr nem maradhat a társaságunkban. Én pedig vállalkoztam, hogy ezt tudomásukra fogom adni. Szórol szóra ezt mondtam:

– Mikor a mai mulatságra meghívtuk ezt a két urat, abból a föltevésből indultunk ki, hogy minden katonatiszt úriember. Sajnálattal láttuk, hogy vannak kivételek is. A rendezőség a tévedésért bocsánatot kér a tisztelt közönségtől, a tiszt urakat pedig felszólítom, hogy hagyják el a társaságot.

A két fiatal katona láthatóan nem tudta, hogyan viselkedjék. Mikor a zene újból megszólalt, Sipos megint táncolni kezdett. Én elhallgattattam a cigányt, de a tiszthelyettes zene nélkül is folytatta még a keringőt. (. . .) Mikor harmadszor is beszünttettem a zenét, Sipos azt mondta:

– Ha nem hagynak engem békén, akkor ma itt pofozkodás lesz!

Ezt azonban már nem akartam bevárni, tudtam, mind a két tiszttel meg kell verekednem, mert ha az ezredük holnap tudomást szerez az esetről, akkor a legkevesebb, amit tőlük elvár, az, hogy fegyveres elégtételt szerezzenek a nyilvános kiutasításért. Kétfelé osztottuk tehát a cigánybandát, elláttuk magunkat kellő mennyiségű itallal, azt mondtuk a társaságnak: aki velünk jön, azt szívesen látjuk, aki itt marad, annak jó mulatást kívánunk, és elvonultunk az erdőbe. (. . .)

Másnap reggel két honvédtiszt elhozta nekem Sipos kihívását. Én arra kértem a barátaimat, hogy mielőtt még szóba állanának Sipos segédeivel, a nevemben hívják ki F. F. hadnagyot. (. . .)

Két nappal később karddal a kezünkben néztünk farkasszemet Sipos Lászlóval. Meztelen felsőtestén keményre sportolt izmok feszültek. Mindvégig bátran és hidegvérően viselkedett. (. . .) Mindjárt az első összecsapásnál éreztem, hogy a

kard puhát ért. Sipos jobb hóna alól ömlött a vér. Megtántorodott, orvosok és szekundánsok körülfogták. (. . .) Elmentem, és rengeteg sok vér és egy sápadtan mosolygó fiatalember emlékét vittem magammal. (. . .) Délután lett volna a másik párbaj, de a hadnagy nem állott ki. Kijelentette, lemond a tiszti rangjáról. Ezt meg is tette. Évek múlva a temesvári vármegyeházán láttam viszont mint kishivatalnokot.

MEGKÖVÜLT GYÁSZ

Olosz Katalin néprajzkutató, a Sipos család leszármazottja azután kezdett tüzetesebben foglalkozni a történettel, hogy a levelek előkerültek. Amint elmondja, a Versecről Háromszékre küldött levelek lennének igazán izgalmasak. Ezek nem kerültek elő. Sok érdekes megállapítást tartalmaz azonban Barabás Antal postamesternek (a megboldogult nagybátyjának) a verseci beszámolóra küldött válasza is. Ebben a levélíró tulajdonképpen eltöpreng a törtéteken, elemzi azokat a Versecről kapott híradás alapján. Olosz Katalin a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban a kor sajtóját is áttanulmányozta. Sajnálattal jegyzi meg, hogy a verseci magyar nyelvű hetilap, a *Délvidéki Nemzetőr* kollekciónak éppen az a két szám hiányzik, melyben a párbajról is beszámolhattak. Nem tartja kizártnak, hogy e számoknak azért kellett eltűnniük, hogy ne cáfolhassák Herczeg igazát.

– Sajnos, nagyon szűkszavú történetet őrzött meg a család. Magát a pusztáténynt, hogy Herczeg Ferenc megölte párbajban nagyanyám testvérét. A részletekről nem hallottam soha. Nagyanyám tizenkét éves volt, amikor Sipos László meghalt.

– Herczeg Ferenc neve viszont megpecsételt név maradt a családban . . .

– Nem is igen emlegették, és a nagyanyámék házában Herczeg Ferenc-könyv soha nem fordult elő. A családi szájhagyomány azt is megőrizte, hogy Herczeg Ferenc talán épp e párbaj következtében magyarosodott el, magyarosította Herzogról Herczegre a nevét mondván, hogy: megöltem egy magyar fiút, most magyarnak kell lennem helyette is . . . Ezt édesanyámtól hallottam, és őszintén szólva nagyon megütköztem rajta. Szó sincs tudniillik ilyesmiről az emlékiratokban, még csak halvány utalás sincs arra, hogy Herczegnek ilyen gondolat megfordult volna a fejében.

– Herczeg életútját számon tartotta az irodalomtörténet. Mit lehet Sipos Lászlóról tudni? Mit őrzött meg róla emlékezetében a család?

– Háromszéki, márkosfalvi kisbirtokos család sarja, akit kisgyerekként az enyedi kollégiumba vittek tanulni. Ott végezte el a harmadik gimnáziumi osztályt. A családi hagyomány úgy tartja, hogy tanító lett, és a tanítóságból

öltözött be a katonai egyenruhába. Az enyedi kollégium évkönyveiben viszont semmi nyoma nincs annak, hogy tanítóképzőt végzett volna.

– Elnézem a fényképét, inkább néz ki tanítónak mint daliás katonatisztnak. Herczeg Ferenc ezzel szemben a katonai laktanya egyik legjobb vívójának, izmos, jól megtermett fiatalembernek mutatja be.

– Amíg a fényképét nem láttam, fogalmam sem volt arról, hogy hogyan nézhetett ki.

– Amikor elolvastam a leveleket, és Herczeg Ferenc emlékiratait is, úgy éreztem, az igazság valahol a kettő között lehet. Mindkét fél szinte romantikusan próbálta a saját álláspontja mellé felsorakoztatni az érveket.

– Ahogy Herczeg nem tesz szóvá bizonyos vonatkozásokat, melyek rá nézve terhelőek lennének, bizonyos dolgok a levelekben is elsikkadnak. A levelek szerint Herczeget megbotráncoztató viselkedése miatt kiutasították a társaságból, Herczeg viszont úgy írja le, hogy ő maga látta jobbnak elmenni. A levélíró viszont szóvá sem teszi, hogy Gettmann Anna kisasszonyt Sipos bajtársa, Fodor Ferenc hadnagy kitáncoltatta a cselédek közé.

– Herczeg az emlékiratait az 1930-as években vetette papírra, a párbaj viszont 1886-ban történt . . .

– Herczeg Ferencnek nyilván a kezében voltak a törvényszéki végzések. Egyebekben viszont ő is az emlékezetére támaszkodhatott. S ne feledjük, akkor ő már a pályája csúcán volt, ünnepezt író, a nemzet írójának, az úri középosztály bálványának tartják. Nyilván nem illett volna be ebbe az írói portréba egy olyan párbajhistória, amiben mákszemnyi hibája Herczegnek is lehet. Amit a párbajról tud az irodalomtörténet, művelődéstörténet, az kizárólag Herczeg Ferenc emlékirataira támaszkodott. Eddig Sipos nem védekezhetett, nem mondhatott ellent annak, amit Herczeg Ferenc leírt vagy elmondott . . . A halott nem tud megszólalni. A korabeli újságok némelyike azt írja, hogy a verseci párbajt egy kisasszony szeszélye okozta, aki visszautasította Sipos László táncrakérését, mondván, hogy gyászt visel, de amikor Herczeg Ferenc, majd Fodor Ferenc kérte táncra, felfüggesztette a gyászt. Igazából nem tudom, hogy ott mi történt . . .

– A levelekben többször is előfordul, hogy a lesújtott édesanya nem biztos, hogy túléli a fia halálának tragédiáját . . .

– A család számára a történet azért is tragikus volt, mert Sipos László halálával nem maradt már fiú, aki a nevet továbbvigye. Furcsa fintora a sorsnak, hogy az édesanya, aki a párbaj idején ötven körül járt, még ötvenkét évet élt. Százkét éves korában halt meg 1936-ban. Ő tulajdonképpen megérte Herczeg Ferenc emlékiratainak a megjelenését is, de azt hiszem, nem tudott róla. A fia halálától soha nem vetette le a gyászruhát.

SIPOS FERENC LEVELE DEÁK ALAJOSHOZ

Szeretve tisztelt rokon, igaz jó barátunk!

Köszönetet szeretnék mondani nemes, kegyeletes eljárásukért. Nehéz nagyságukhoz méltó szavakat találnom.

Önök a rokonságnak föl sem vehető csekély kötelékét elégnak tartották arra, hogy néhai balvégzetű, szerencsétlen gyermekünkre nézve a szülék helyét pótolják.

Midőn messzi távolban, hazánkban bár, de előtte ismeretlen, idegen földre lépett, a nép között, melynek nyelvét sem értette, Ön és mélyen tisztelt családja kegyes volt számára otthont teremteni. Ott a szívélyes család körében gyermekünk boldog volt. Jött a végső csapás. Önök elébb, mint mi hírét is vettük volna, a lesújtott szülők feladatára vállalkoztak. Szegény gyermekünk végtisztességét pompassá tették.

Mit szólhatunk, mit adhatunk mi e, szavakban ki sem fejezhető, nemes tettért!

A jó Isten, ki erőt ad, vigasztalást nyújt a lesújtó csapások nyomása alatt, kinek áldása kiapadhatatlan a jókra, a nemesekre, az a jó Isten jutalmazza meg Önöknek mindazt, amit vele, velünk tettek.

Jó Istenünk áldása legyen Önön és családján nemes rokon, igaz barátunk.

Nagy jószágoknak emlékezetét megőrizzük. Önök immár nincsenek távol tőlünk. Közöttünk vannak, míg élünk.

Szegény jó gyermekünk emléke mellett minket is tartsanak megjóindulatukban, barátságukban.

Magam, nőm s gyermekeim mély hálóját, tiszteletét ismételten kifejezve vagyok szerencsétlen rokona.

Márkosfalva, 1886. augusztus 17-én

Iffj. Sipos Ferenc

CSALÁDI TILALMAK

Az irodalomtörténeti értékű leveleket Telegdy Gyöngyvér nyugalmazott tanárnő, a Sipos Lászlót eltemető Deák Alajos unokája őrizte meg.

– A családban mesélték, hogy Sipos László fiatal tiszt a nagyszüleimnél lakott mint távoli erdélyi rokon. Herczeg Ferenc úgy ejtette a halálos sebet, hogy a vívás közben Sipos Lászlónak a szemébe sütött a nap, és megvakította.

– Ez nem valószínű, hiszen egy kaszárnyateremben vívtak, ahová a júliusi délelőttön nem süthetett be a nap . . .

– Én nem tudom . . . Nálunk így mesélték mindig . . . Az biztos, hogy a nagyapámnál volt felravatalozva. Ma is megvan a gyászjelentés és a háromszéki rokonoktól kapott három levél.

– Mikor kerültek elő?

– Mindig megvoltak apámnál. Csak azt tudom, hogy már nagyobbacska voltam, amikor a kezembe adták.

– Tehát foglalkozott ezzel az eseménnyel a család? A leveleket olykor elövelték, megnézték, visszatették?

– A családi iratok között voltak ezek a levelek apámnak az íróasztalába elzárva. Mikor már megfelelő korban voltunk, nekünk is megmutatták.

– Milyen hangnemben gondolkoztak a történekről? Hiszen akár szenzációként is fel lehet fogni, hogy lám, az a Herczeg Ferenc ölte meg Sipos Lászlót, aki aztán befutott író lett, Nobel-díjra is jelölték . . .

– Soha nem beszéltek arról, hogy Herczeg Ferenc nagy író lett. Mindig elítélően szóltak róla.

– Amint látom, elég nagy könyvtár van a házban. Ez arra utal, hogy könyvszerető emberek voltak már az előmenői is . . .

– Az egész család sokat olvasott, könyvek között nevelkedtem.

– Voltak-e Herczeg Ferenc-könyveik?

– Nálunk Herczeg indexen volt.

– Ez kijelentett tilalom volt, vagy csak egy hallgatóságos közmegegyezés?

– Mondjuk úgy, hogy tilalom is volt. Én kezdtem el később olvasni. A Színházi életben megjelent Herczeg Ferenc-színdarabokat, és később vettem is elég sok Herczeg Ferenc-könyvet, de úgy, hogy nem tudták a szüleim.

– Később sem szereztek erről tudomást?

– Akkor már külön könyvtáram volt, és nem érdekelte már őket, hogy mit olvasok.

AZ „ÍRÓFEJEDELEM”

Herczeg Ferenc emlékiratainak újonnan kiadott kötetéhez Németh G. Béla akadémikus irodalomtörténész, művelődéstörténész írt előszót. Ma őt tartják Herczeg Ferenc írásai, életútja legjobb ismerőjének.

– Mennyiben befolyásolta Herczeg Ferenc karrierjét, pályáját ez a párbaj?

– Anyiban, hogy emiatt elítélték, és a váci börtönben írta meg az első regényét, a *Fent és lentet*.

– Lehet ezt úgy is értelmezni, hogy lényegében ez tette őt íróvá?

– Annyiban igen, hogy ő maga mondja, soha nem gondolt arra, hogy író lesz. A nagybátyja indította el a jogi pályán, és ő gondoskodott volna arról, hogy Herczegből bíró, vagy valami hasonló legyen. A börtönben azonban nagyon unatkozott, és nekiállt írni. Nos, sikere volt a regénynek. A kornak a fő kritikusa Beóthy Zsolt nagyon megdicsérte. Herczeg belekóstolt a sikerbe, s a jogot sem fejezte be, író lett belőle. Abban az időben azt mondták, ő az írófejedelelem. Hát az végképp nem volt, de értett az íráshoz. Az elmúlt negyven

évben meglehetősen egysíkú és elmarasztaló képet festettek róla. Úgy tartották számon, hogy ő a dzsentrinek az írója. Ma jobb a megítélése. Kétségtelenül elsősorban úgynevezett lecture regényeket írt, társasági regényeket, szerelmi regényeket. Ezekben nagy lélektani titkokat nem főd fel, nagy társadalmi ellentéteket nem hoz felszínre, de a regényhez is és a színpadhoz is kitűnően értett. Herczeg erről a párbajról viszonylag keveset ír, egy kicsit önmagát mentve.

– A mai ember számára különben már az is eléggé nehezen érthető, hogy egy kisasszony, hogyha felkérték egy ilyen mulatságon táncolni, köteles volt elfogadni a felkérést?

– Azért az ma is sértés, ha valakit fölkérnek, és az illető nemet mond, miközben előtte már táncolt, és utána is táncol. Abban az időben ez egyértelműen sértésnek számított, mégpedig fiatal emberek esetében alapsértésnek. Azt jelentette, hogy te nem vagy rangbeli, nem vagy egyenlő, nem vagy abba a társaságba illő, ha veled elmegyek táncolni, ez kisebbiti az én társadalmi rangomat.

– Herczeg Ferenc az emlékirataiban azt írja, Versecen ez volt az első párbaj . . .

– Ez nagyon is érthető. Akkoriban úgy tekintették, nincs igazi rangja annak a városnak, ahol nem volt néhány párbaj, mert ott nem laknak igazi úriemberek. Versec elsősorban német polgár város volt viszonylag kevés szerb lakossággal, és még kevesebb román lakossággal. Ez a város erősen magyarosodott. A versecieket németnek tekintették, miközben a verseciek úgy vélték, ők már magyarok. És a katonai szokásokat is különösen érvényesíteni akarták.

– Gondolja, hogy ennek a párbajnak volt egy katonák–civiliek, vagy akár magyarok–németek közötti ellentét komponense is?

– Civiliek és katonák közötti mindenképpen, hiszen a katonatiszt egy kicsit felsőbbrendűnek tekintette önmagát, és ezt a társadalom el is fogadta. Magyar és német ellentét talán csak közvetve lehetett, tudniillik a Herczeg családja erősen hangoztatta, hogy ő immár magyar család. E lovagias megnyilvánulással Herczeg tulajdonképpen magyarabb akart lenni a magyarnál. A társadalomnak egy ilyen rangbeli mániája és babonája volt a párbaj. Elvárták az embertől, hogy megmutassa, hogy férfi is és úriember is, alkalmas férjnek, alkalmas különböző tisztségeket viselni. Különösen a jogvégezett fiatalembereknél volt ez így. A jogi végzettség számított a magyar társadalomban az igazinak, mert azzal főispán is lehet az ember, minden út nyitva van előtte. Ebbe a társadalmi körbe bejutni egy párbaj, egy híres párbaj kitűnően alkalmas volt.

ELNÉZŐ TÖRVÉNY

Dr. Závodka Zsolt ügyvéd 1992-ben a magyarországi párbajok jogi hátteréről írta diplomadolgozatát. Arról kérdeztük, mennyiben volt törvényes a Herczeg-Sipos-párbaj?

– 1878-at megelőzően, az első magyar BTK, a Csemegi-kódex hatálybalépését megelőzően a párbajcselekményeket az eredmény szerint ítélték meg. Hogyha haláleset történt, akkor emberölésnek minősült az ügy, hogyha rokkánás, a testi sértésnek a szabályait kellett alkalmazni. Viszont olyan erős volt az elvárás, hogy ezt önálló törvényi tényállásként kellett szabályozni.

– Ezekben a levelekben Sipos László rokonai azt állítják, hogy Herczeg Ferenc nem is lett volna párbajképes, hiszen ő megsértett egy úri társaságot. Ez azt jelenti, hogy a polgárnak meg kellett felelni valamilyen erkölcsi normáknak ahhoz, hogy egyáltalán párbajozhasson?

– A kódex szerint párbajt vívhatott mindenki, akit erkölcsi élete és az ellene vagy általa elkövetett sértés lovagias fegyverekkel való elégtételre minősített, illetőleg erre kötelezett. Csak a szabályos párbaj volt az, amelyik az enyhébb büntető megítélést eredményezte. Ugyanis a törvény kimondta azt is, hogy „azon párbajvívó, aki a párviadalnak szokásos, vagy kölcsönös egyetértéssel megállapított szabályait megszegte és annak következtében ellenfelét megölte, az szándékos emberölés, ha pedig megsebesítette, súlyos testi sértés büntetetté meghatározott büntetéssel büntetendő”.

– Herczeget, mint tudjuk, államfogház-büntetésre ítélték. Mit jelent ez? Különbséget tettek a párbajozók fogházbüntetése és a köztörvényes bűnözők büntetése között?

– Igen, az államfogház majdhogynem jelképes büntetése volt a párbajozásnak. Az államfogház szabályai jóval enyhébbek voltak a börtönre és fegyházra megállapított szabályoknál. Például az államfogyok nem voltak munkára kényszeríthetők, a saját ruházatukat viselték, önmagukat élelmezhatték, látogatókat is sokkal szabadabban fogadhattak. A Csemegi-kódexnek tulajdonképpen az a párbajszabályozásra vonatkozó filozófiája, hogy nem tiltani kell, hanem szabályozni. Végül is ezzel, hogy rákényszerítette a feleket arra, hogy ezeket a párbajszabályokat tartsák be, valójában sikerült azt elérnie, hogy ezek a véres párbajok fokozatosan úgy megszűntek, egyre komolytalanabbá váltak az idő előrehaladtával.

EGY ŐRÜLT DIVAT

Eszes Máté ezredes, a Zrínyi Könyvkiadó igazgatója évekkel ezelőtt nagyszerű könyvet írt *Híres bajvívások, hírhedt párbajok* címen. Ebben a Herczeg-Sipos-párbajt is részletesen leírta.

– Ez a kor a párbajdivat kora volt – kezdi a mesélést. – Párbajkódexekből több tucat készült ebben a korban. A legnépszerűbb Clair Vilmos párbajkódexe volt, amiben leírták, hogyan kell a párbajnak végbemennie. Úgy gondolták, ha ezeket a szabályokat betartják, eleget tesznek a törvényességnek. A furcsa csak az, hogy ez mégiscsak törvényen kívüli cselekedet volt. Megvoltak a törvényi tételei annak, hogy párbajvétségért milyen büntetést mérnek ki a párbajozókra. Ezek elég szigorú törvények voltak, de amikor a törvény maga is a törvény kijátszásában segítkezik, vagy a párbajozók államférfiak, országgyűlési képviselők, akkor nem lehetett a törvény szavának érvényt szerezni. Például Herczeg Ferenc és Sipos László megemlegetett párbaja . . . Azt kell mondanom, ennél sokkal csekélyebb okok miatt is párbajoztak. A Párbajkódexekben le volt írva, hogy ha két ember egymással szemben áll és beszélget, s az egyik megfeledkezve az úri modorról, a másiknak megfogja a kabátgombját, és csavargatni kezdi, ez párbajok. De ennél sokkal kisebb és nevetségesebb okokból is történtek párbajok.

– Mennyiben kellett megküzdeni, ha a párbajkihívás megtörtént? Volt-e kibúvó? Volt-e kitérő?

– Aki például köztisztviselői vagy társadalmi hivatalt akart vállalni, ilyen iskolákat végzett, vagy ne adj isten jogi fakultásra járt, úgy kezdte az egyetemi tanulmányait, hogy először beiratkozott egy jó párbajiskolába. Kvázi arra készülődött az úriember, hogy majdan az úri becsület védelmében hát ne legyen ügyetlen se kardforgatásban, se pisztolylövészetben. Készültek erre a bizonyos alkalomra. Ez volt a korszellem.

– Megszégyenült volna az az úr, akit kihívnak párbajra és nem vállalja a párbajt?

– Feltétlen. Ez nem is egyszerű megszégyenülést jelentett volna, hanem az a társaság, ahol ő korábban létezett, kinézte volna magából. Aki viszont egy úri társaságban egy esti összejövetelel megjelent fekete selyemmel felkötött karral, annak óriási sikere volt, mert tudták, hogy párbajozott és túlélte. Ilyen körülmények között érthető, hogy mindenki igyekezett eleget tenni ennek a szörnyű szokásnak. Mert nem tudom másnak nevezni. Hogyha ennek a bizonyos úri becsületnek a fogalmát egy kicsit megvizsgáljuk, kiderül, hogy szinte csak a társadalmi formákban megnyilvánuló becsületről van szó. Nem a valóságos, mélyebb értelméről a becsületnek. Divat volt. Egy örült divat.

– Herczeg és Sipos karddal vívott, ebben a korban viszont gyakoriak voltak a pisztolypárbajok is. Mi döntötte el azt, hogy milyen fegyvert használnak?

– Igaz ugyan, hogy Herczeg Ferenc a Magyar Atlétikai Klubban tanulta a vívást, a mestere pedig nem más volt, mint Szekrényesi Jenő kitűnő vívómester, de nem ez a nyitja annak, hogy a Sipos–Herczeg-párbaj karddal történt meg. Hanem az, hogy mindig a sértett fél választott fegyvernemet. Attól kezdve, hogy megtörtént a kihívás, szót nem válthattak egymással a párbajozók, a tolmácsaik a párbajsegédek voltak. Azok egyeztek meg a párbaj helyszínében, hogy karddal vagy pisztollyal stb. De a részletek aprósága is fontos volt. Hát például hegyes törrel vívni nyilván veszélyesebb, mint egy egyszerű karddal. Vagy, megengedik-e a szúrást, vagy csak vágni lehet? Vagy a pisztoly huzagolt csövű, vagy csak sima csövű fegyver. Ha sima csövű fegyverrel lőttek egymásra a párbajozó felek, ez a golyó, hála istennek, nem talált olyan gyakran célba, mert a huzagolás éppen a pontos célzást teszi lehetővé. Ezek nem lényegtelen apróságok voltak. Ezeken múlhatott a párbajozók életben maradása. Egy nagyon érdekes párbaj volt még az ötvenes években. Az egyik párbajozó felet az mentette meg, hogy februári nap volt, zimankó, hideg, és a párbaj vezető bírāja kimondta, föl kell tenni a csákót. Fejen találta az ellenfél golyója, de csak egy nagy ütést érzett, mert a sapkarózsa – ami fémből van – megoltalmazta, és életben maradt.

– Herczeg Ferenc és Sipos László párbajsegédei harcképtelenségig folyó bandázs nélküli kardpárbajban egyeztek meg. Ez mit jelentett?

– Ezek nagyon szigorú feltételek. A bandázzsal éppen azt a sérülést lehetett volna elkerülni, ami Sipos László halálát okozta. A bandázs azt jelentette, hogy a hasi ütőeret, a kar, a csukló és a nyak ütőereit körbevattázták, és fekete selyemmel körbekötötték. Sipos Lászlónak a hóna alatt az ütőerét érte a kard, és abban a korban a sebészet még eret varrni nem tudott. Le sem tudták szorítani a vérző ütőeret. Egyszerűen elvértett.

– Ezekben a levelekben az áll, hogy a vívás közben Sipos állást változtatott, és felrója a levélíró, hogy a segédek nem parancsolták vissza állásba a vívókat. Mit jelent ez?

– Én inkább arra gyanakodom, hogy nem rendelte vissza egy leállás után a megindulási helyre. Hiszen a megindulási helyek között olyan távolság van, hogy karddal nem lehet elérni egymást. Itt az történhetett, hogy közel álltak egymáshoz, és lehet, hogy elhangzott figyelmetlenségből a vezető segédnek a rajta vezényszava, és ezt kihasználva Herczeg vágott. De hát ez csak spekuláció, nem tudni pontosan, hogyan történt.

DOKUMENTUM

HETVENÉVES A HÍD

1934–2004

CSÁKY S. PIROSKA

Hetven év egy emberöltő. Ilyen idős korára már bizonyít az ember. Időszaki kiadványok életében is nagy idő, kevés folyóirat éri meg ezt a kort. Egy irodalmi folyóirat történetében különösen nagy idő, ha a történelmi és társadalmi változásokat szemléljük, azoknak a hatását egy lap arculatának a kialakítására és változására. Nemcsak a történelem és a politika terén történtek változások ez alatt a hetven év alatt, hanem a művelődés terén is, és kihatottak az ízlés változására, az olvasó befogadókészségére. Az indulástól kezdve a második világháború utáni időkben kifejtett tevékenységéig merőben más irodalmi szemléletek, stílusok váltották egymást. Egyik legnagyobb változást az ötvenes években bekövetkezett nemzedékváltás hozta a folyóirat életében. (Ma már – sajnos – csak néhányan élnek azok közül az akkor fiatal írók közül, akiknek írása nagy vitát váltott ki, és akik később meghatározó egyéniségei lettek jubiláló folyóiratunknak.) Később is voltak formabontó törekvések, amikor újabb fiatal nemzedék jelentkezett, s ezeknek az íróknak, szerkesztőknek a törekvését tükrözi a folyóirat külső – formai, és belső – tartalmi átalakulása.

A *Híd* irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. Első száma 1934 májusában jelent meg. Ezért ünnepeljük a hetvenéves jubileumot éppen most, egy kis időeltolódással, június elején. Ez a tárlat a jubileumi ünnepség kísérőrendezvénye, amely a folyóirat történetét szándékozik bemutatni a folyóiratban megjelent írások és a történetével kapcsolatos képdokumentumokon keresztül.

Minden tárlat készítése előtt néhány kérdést kell tisztázni: mit, miért és hogyan tárjak a szemlélők elé.

A hetven évet csak vázlatosan lehet bemutatni, de ahhoz, hogy arányosan felvillantsunk minden korszakból valami jellemzőt, ismerni kell a folyóirat

történetét, indulásának eszméjét, a kort, amelyben létrejött, és a kort, amely változtatta szemléletét.

Az indulással kellett tehát kezdeni.

A *Híd* 1934-től 1941-ig „a munkásmozgalom harcos szerve volt; ezt bizonyítja a folyóirat minden számának tartalma, ezt bizonyították életük feláldozásával a folyóirat szerkesztői és munkatársai, akik a tollat letéve elsőként álltak az ellenállók soraiba 1941-ben” – olvashatjuk a jellemzést a háború előtti *Híd* repertóriumának fűlszövegén.¹ A címének megfelelően a hídverés eszméjét hirdették „a keserű ma és az ígéretes holnap között”, a „régí és az új kultúra közé”, „a magyar és a délszláv nép kultúrája közé”, „korok, élet-felfogások, nemzetek – hidat ember és ember közé”.

Már a háború előtti *Híd* munkatársai is felismerték, hogy olvasó(k) nélkül nem lehet sem kultúrát, sem eszméket terjeszteni. Ezt érzékeltetjük az előfizetési felhívásokkal, a könyv népszerűsítő reklámszövegekkel. A második világháború utáni korszakban is jelentős szerepet kapott a Híd Könyvkiadó és általában a vajdasági magyar kiadványok népszerűsítése. Valójában máig sem szűnt meg ez a tevékenysége, csak más formában történik. Könyvkiadással nem foglalkozik a *Híd*, különkiadványai már csak mellékletekként jelentek meg a hatvanas évek végén (1968-ban, 1969-ben), vagy a Könyvkiadóval vállalt közös kiadványokat. A mellékletek formájában megjelent füzetek igen változatos szövegeket közölnek. Tolnai–Domonkos *Maojától*, Tóke István *Mosolygó Tisza mente* című anekdotagyűjteményéig. Vagy a Vuk-centenáriumra megjelentetett *Ovčar i devojka* című vers fordítása több jeles költőnk tolmácsolásában, és nem utolsósorban a Pétervárad-i vár ásatásai idején előbukkant régészeti leletek képes ismertetője, *A látható középkor*.

Minden főszerkesztő a maga módján alakította a folyóirat külső formáját és belső tartalmi tagolódását. Fedőlapok, tartalomjegyzékek másolatai tükrözik ezeket a változásokat. A második világháború után újraindított *Híd* történetét a főszerkesztők változásának sorrendjében tártuk fel. A kor jellemzőjéről írt szövegeket a nemrég elhunyt főszerkesztő, Bori Imre írta az ötvenéves *Híd* jubileumi számában, 1984-ben. Ezek a rövid idézetek tömören jellemzik a folyóirat alakulását. Bízom benne, hogy segítségünkkel sikerült áttekinthetőbbé tenni az anyagot, és egyben emléket állítani a nemrég elhunyt Bori Imrének. Ő sajnos nem érthette meg a *Híd* jubileumi ünnepeit, pedig nagyon készült rá. Életének nagy része egybeforrta a folyóirat életével, hiszen 1950 óta munkatársa volt, és az utóbbi húsz évben főszerkesztője is. Bori Imre emlékének adózva a legtöbb teret ennek a húsz évnek a kiadványai kapták. Teljességre

¹ Pató Imre: *A Híd repertórium* (1934–1941). Újvidék, Forum; Hungarológiai Intézet, 1976

nem törekedhettünk, de talán sikerült érzékeltetnünk, milyen sokrétű tartalommal gazdagodott a folyóirat ez alatt az idő alatt.

A tárlat anyaga időrendben kapott elhelyezést, de nem hagyhattuk ki a képzőművészeti alkotásokat, a különkiadványokat és a két jelentős díjat, amelyet a folyóirat alapított: a *Híd Irodalmi Díjat* és a *Forum Képzőművészeti Díjat*. Nem jeleníthettünk meg minden jegyzőkönyvet, minden megindoklást a díjak odaítéléséről, de a *Szabályzatot* és az első ízben odaítélt díj jegyzőkönyvét bemutatjuk néhány fotóval színesítve, amelyek a díjátadáson készültek. Összegeztük az eddigi díjazottak névsorát, s abból kiderül, kik, mikor, melyik művükkel érdemelték ki e rangos elismeréseket.

Az eredeti dokumentumokat nem volt módunkban bemutatni, de a kutatóknak figyelmébe ajánlom, hogy több közgyűjteményben megtalálhatók a *Híd* többé-kevésbé teljes évfolyamai. A teljesség igénye nélkül említtem meg hol: a Híd szerkesztőségében, a Magyar Tanszék Könyvtárában, a Szerb Matica könyvtárában stb.

A *Híd*ban megjelent szövegek műfaji változatosságát csak érzékeltetni sikerült. Fontosnak tartom elmondani, hogy készül a *Híd* repertóriuma az elmúlt húsz esztendő anyagából, s eredetileg azt hittük, hogy abból tájékozódhatnak az érdeklődők, kik voltak a *Híd* szerzői, és milyen műfajokban mérettettek meg. Mivel a kiadvány megjelenése kissé eltolódott, be kell érünk azzal, hogy egy későbbi időpontban mutassuk be. A háború előtti kor repertóriuma azonban látható a tárlaton.

A forrásirodalomnak ezúttal nem hagyunk teret. Nem akartuk a történeti áttekinthetőség rovására túlszűfölni az amúgy is szűknek bizonyult teret. Fájó szívvel hagyunk ki sok dokumentumot, attól való félelmünkben, hogy a sok néha kevesebbet mond. Azt tanácsolom az ifjú kutatóknak, hogy elsődleges forrásuk legyen maga a folyóirat, a benne megjelent szövegek, és csak utána támaszkodjanak mások véleményére.

A tárlaton elsősorban a folyóirat történetét, formai és tartalmi változásait szerettük volna érzékeltetni. Az idősebb nemzedék számára emlékeztető lehet az elmúlt időkre, a fiatalabb nemzedék számára viszont tanulságos lehet, hiszen olyan korszakokat ismerhetnek meg, amely számukra már történelem.

Végezetül Pap József húsz évvel ezelőtt írt versét idézném:

A VERS HATALMA

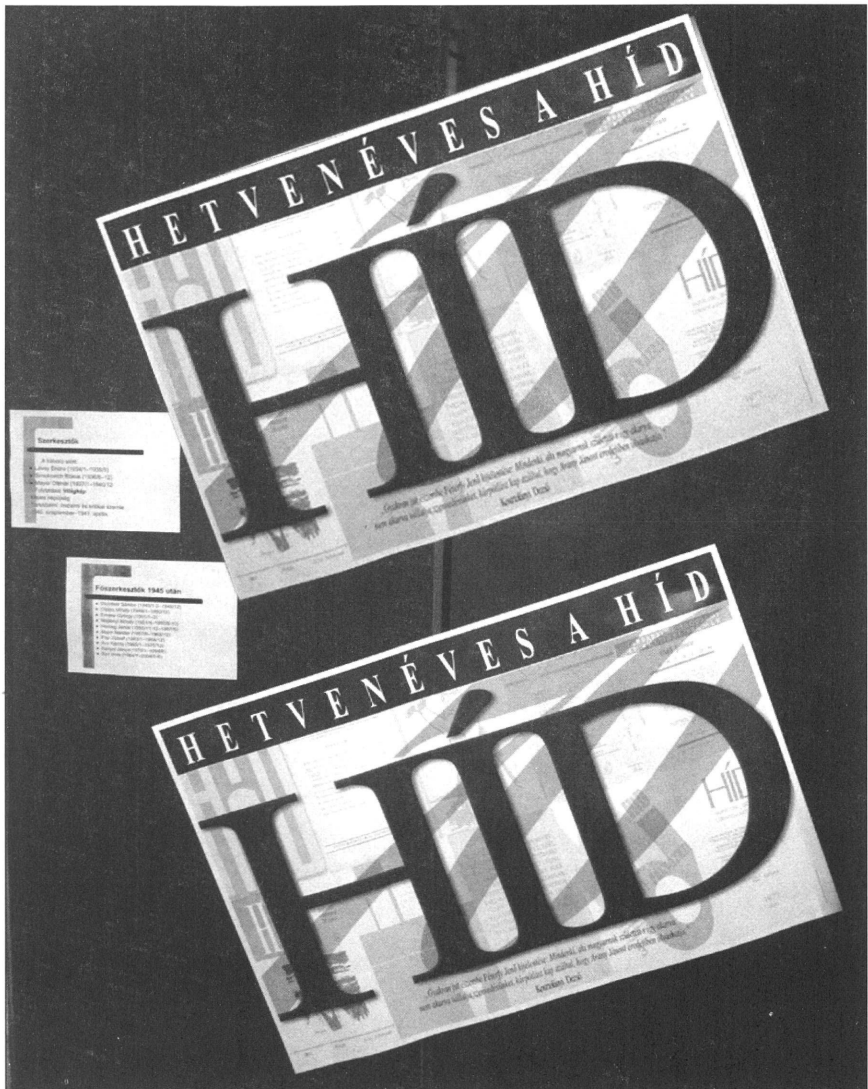
*50 évesen is fiatal,
harcos Hidat köszöntve*

Bánom is én
Hát rántson vagy lökjön
rajtam egyet
Csak ne
Álljon egy helyben
És meredjen egy pontra
Mire is
Mire is
A vers
És vele én is

A Híd szerkesztősége június 11-én ünnepelte megjelenésének 70. évfordulóját. Ebből az alkalomból az Újvidéki Színház előcsarnokában Csáky S. Piroška rendezésében megnyílt a folyóiratunk hét évtizedét bemutató kiállítás, majd Bunyik Zoltán tartományi oktatási és művelődési titkár, a Híd emlékbizottsága elnökének vezetésével díszülést tartottunk, amelyen megemlékeztünk a folyóirat múltjáról, és kegyelettel adóztunk Bori Imre nemrég elhunyt főszerkesztőnk emlékének. A díszülés keretében adtuk át a 2003. évi Híd Irodalmi és a Forum Képzőművészeti Díjat.

Képes összeállításunk a Híd-kiállítást és az ünnepség néhány mozzanatát prezentálja.

HÍD-KIÁLLÍTÁS ÉS -ÜNNEPSÉG

(Csernik Előd és Dávid Csilla felvételei)

A közönség érkezése és Csáky S. Piroska kiállításmegnyitója

HETVENÉVES A HÍD

Az anyag fe cse

Az anyag fe cse...
 A Híd hetvenéves évfordulójára emlékeztetőül...
 A Híd története...
 A Híd szerepe...
 A Híd jövője...

Híd könyvtár

- 1. Földi (1922) - regény
- 2. F. Árkai (1924) - regény
- 3. F. Árkai (1924) - regény
- 4. F. Árkai (1924) - regény
- 5. F. Árkai (1924) - regény
- 6. F. Árkai (1924) - regény
- 7. F. Árkai (1924) - regény
- 8. F. Árkai (1924) - regény
- 9. F. Árkai (1924) - regény
- 10. F. Árkai (1924) - regény

Szettemi életünk margoja

Szettemi életünk margoja...
 A Híd hetvenéves évfordulójára emlékeztetőül...
 A Híd története...
 A Híd szerepe...
 A Híd jövője...

HID KÖNYVTÁR

LEHÉRT ÖRÖK ÖLÖSSZÉSI

HID KÖNYVTÁR

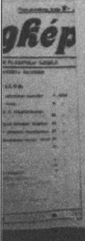
JÓZSEF ATTILA
 A HÍD KÖNYVTÁRÁNAK
 A HÍD KÖNYVTÁRÁNAK
 A HÍD KÖNYVTÁRÁNAK

A FALU

A FALU...
 A Híd hetvenéves évfordulójára emlékeztetőül...
 A Híd története...
 A Híd szerepe...
 A Híd jövője...

A FALU

A FALU...
 A Híd hetvenéves évfordulójára emlékeztetőül...
 A Híd története...
 A Híd szerepe...
 A Híd jövője...

HETVENÉVES A HÍD

HID

BUDAPEST, 1957. FEBRUÁR 20.

Két versetudó között

... a versetudó között...
... a versetudó között...
... a versetudó között...

«Uj élet a mai társadalomban»

... új élet a mai társadalomban...
... új élet a mai társadalomban...
... új élet a mai társadalomban...

FELHÍVÁS!

... felhívás!...
... felhívás!...
... felhívás!...

Sötétsg betveit nopsugar

... sötétsg betveit nopsugar...
... sötétsg betveit nopsugar...
... sötétsg betveit nopsugar...

HID

VII. ÉVFOLYAM
1960.

Nyelvapoás

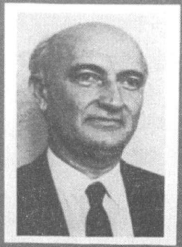
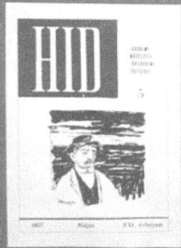
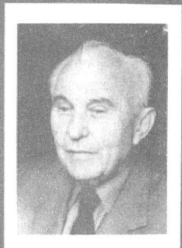
... nyelvapoás...
... nyelvapoás...
... nyelvapoás...

Világkép

... világkép...
... világkép...
... világkép...

HETVENÉVES A HÍD

HETVENÉ

ESSZAY NA HÍDON?

A...

Egy nagy Magyarországi Művészek

...

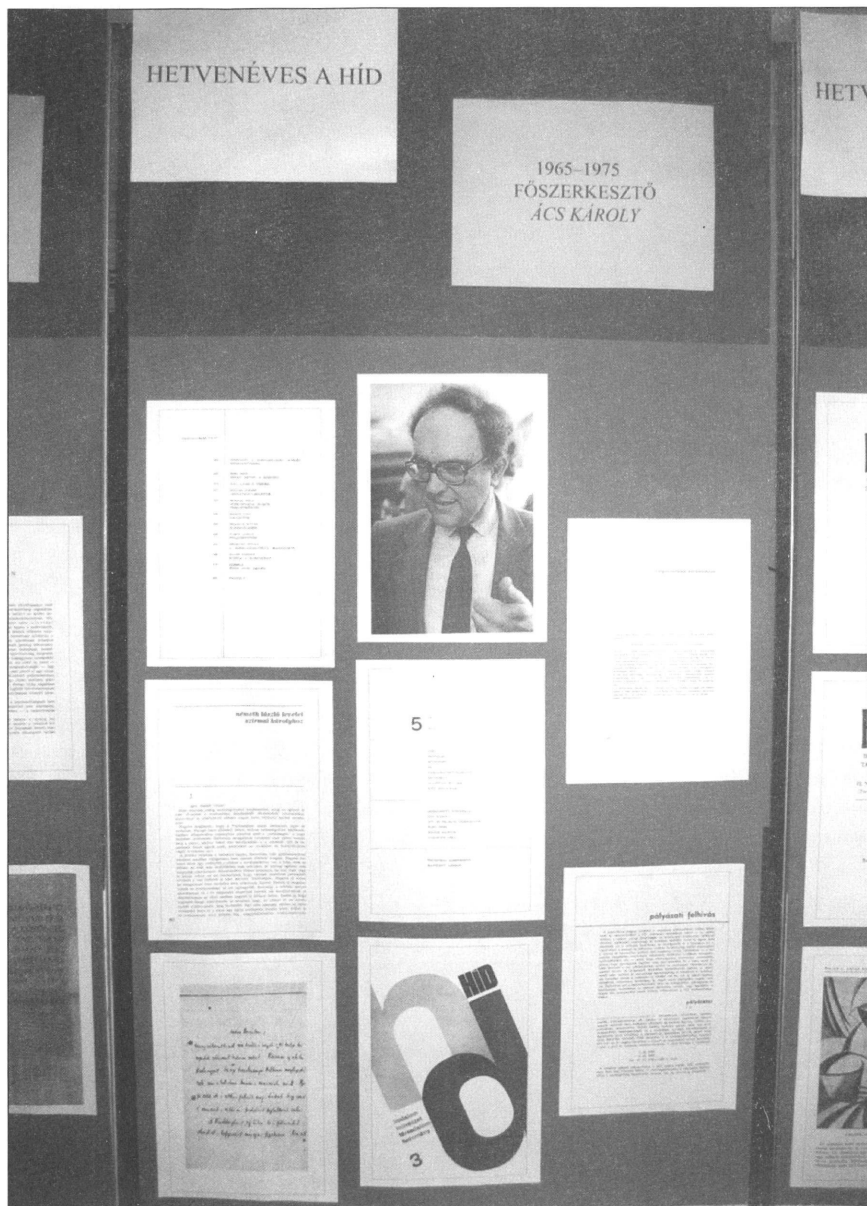
ME VAGYUNK KÖZÖS

...

...

...

...

HETVENÉVES A HÍD

HETVEN

1976-1984
FŐSZERKESZTŐ
BÁNYAI JÁNOS

HÍD
HETVENÉVES
TÖRÖKELTETŐKÖZLEMÉNY
VEK SEK EUC 76
1976
Tudós

HÍD
HETVENÉVES
TÖRÖKELTETŐKÖZLEMÉNY
1977
Tudós

1978

A hetvenéves Híd...
Tudós

1976. évi...
Tudós

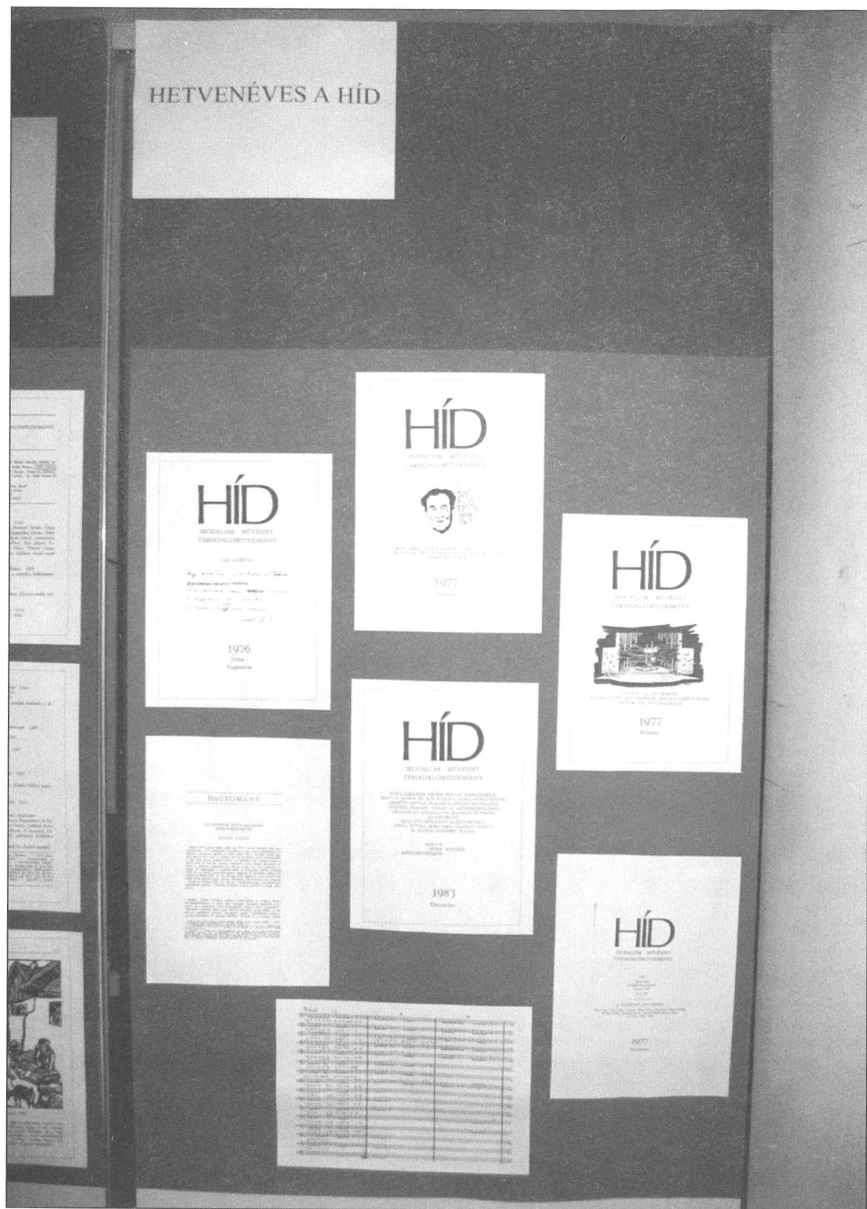
1977. évi...
Tudós

1978

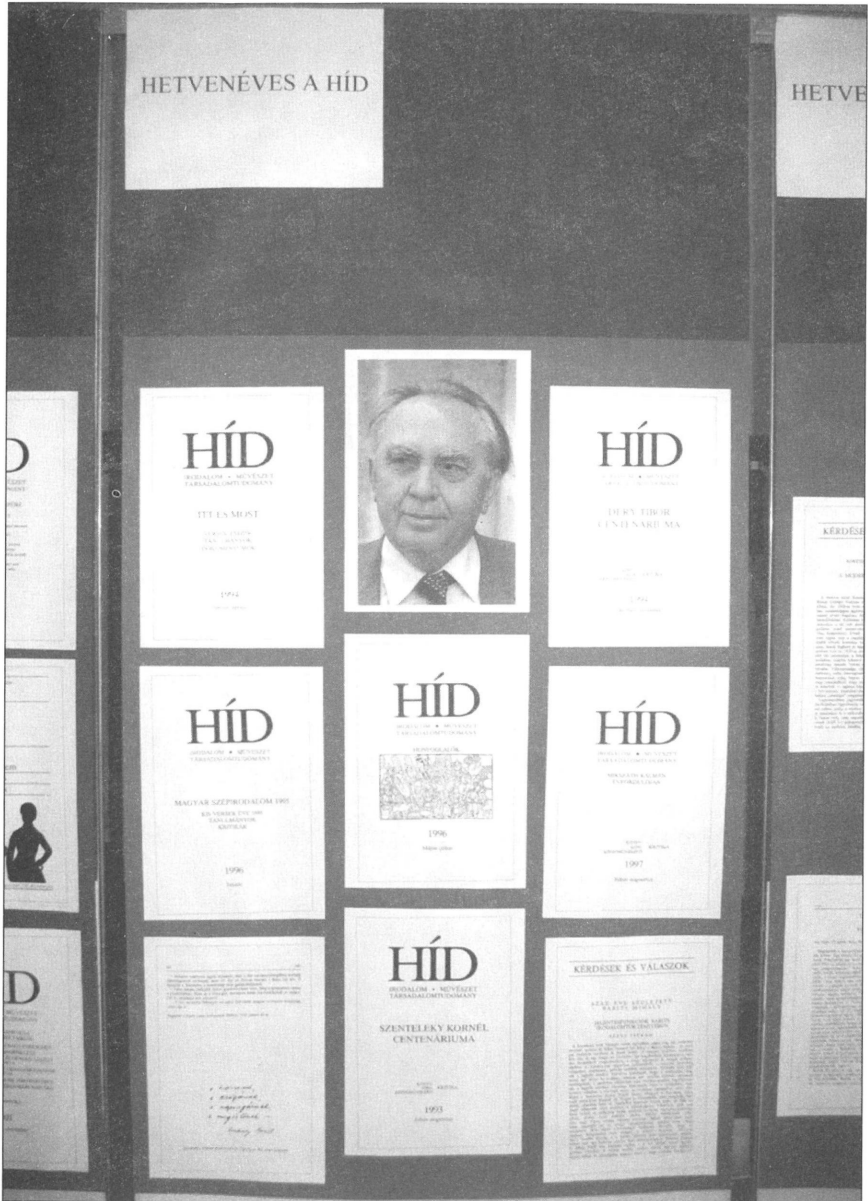
HÍD
HETVENÉVES
TÖRÖKELTETŐKÖZLEMÉNY
1976

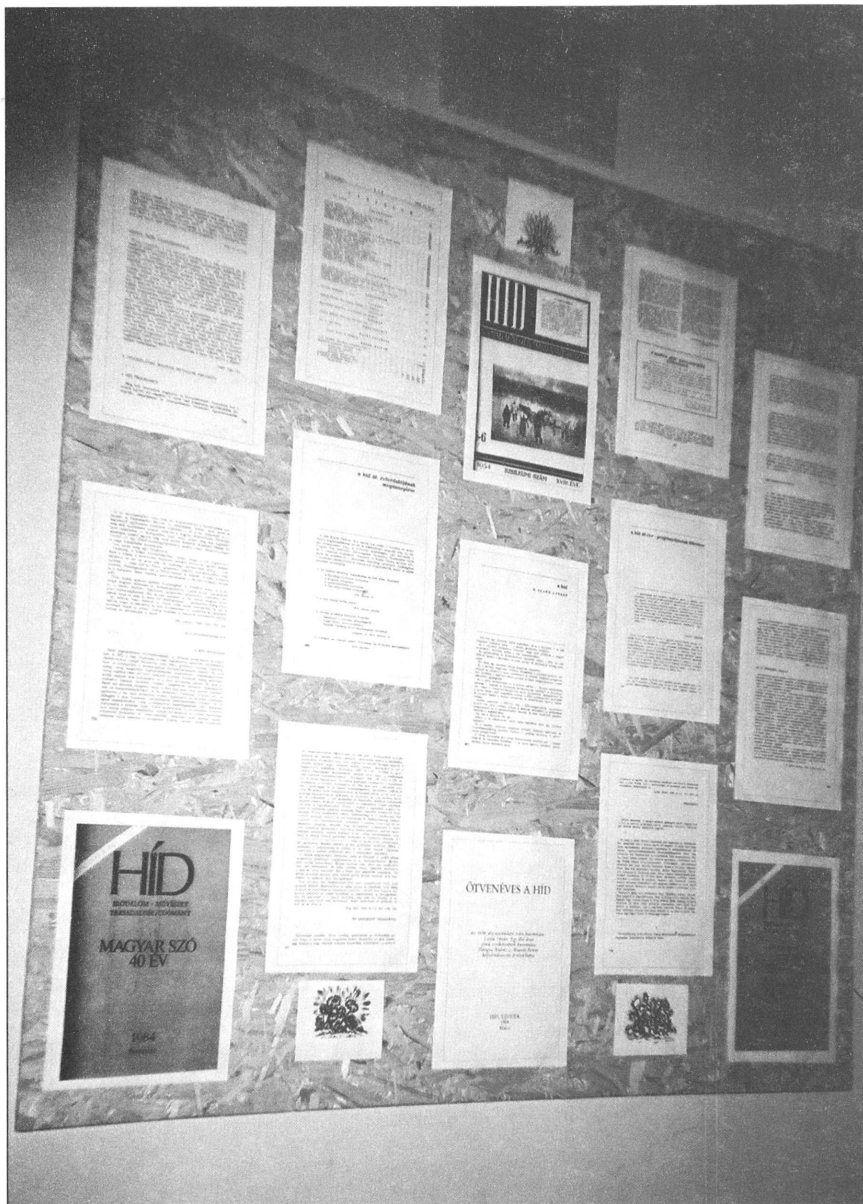
HÍD
HETVENÉVES
TÖRÖKELTETŐKÖZLEMÉNY
1977

Bunyik Zoltán ünnepi beszéde

Az óbecsei A Prima Vista együttes

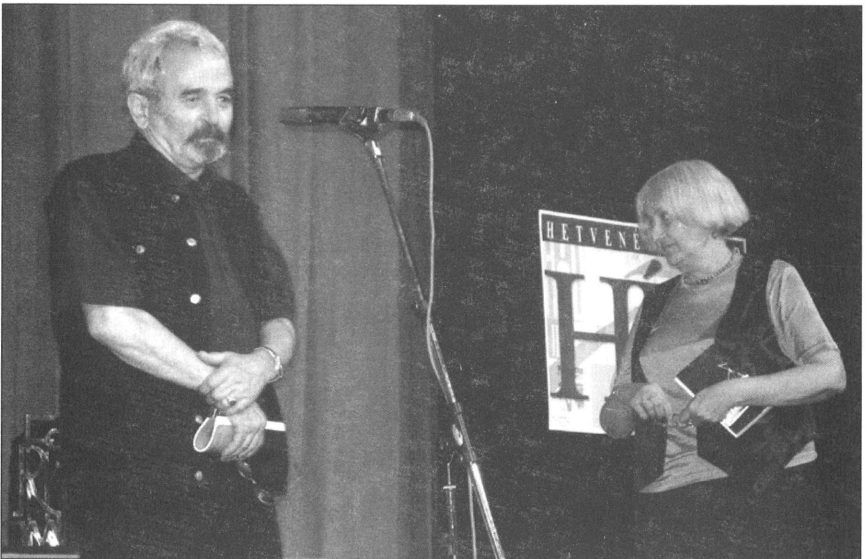
Péliné Bán Éva, az NKÖM főosztályvezetője

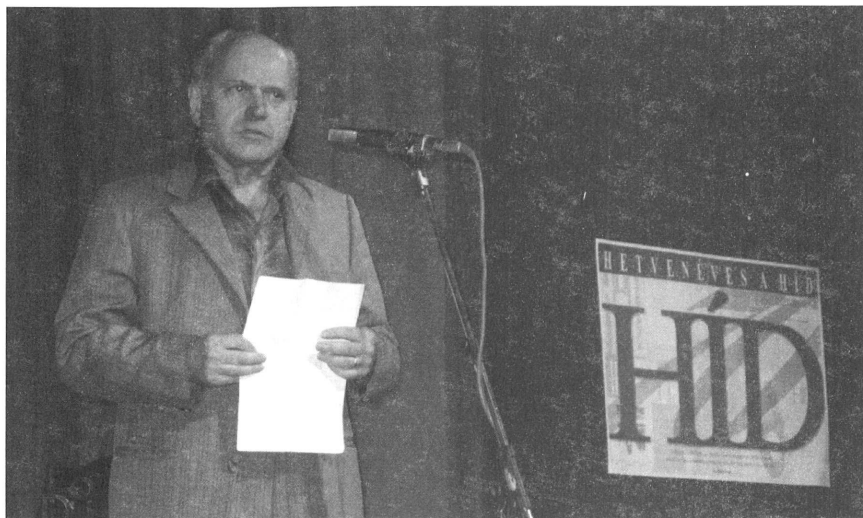
*Barth István, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülete Közgyűlésének elnöke*

H. Szabó Gyula, a Kriterion igazgatója

Király László és Katona Éva (kolozsvári Helikon)

Kántor Lajos, a kolozsvári Korunk főszerkesztője, Bori Imrére emlékezik

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐ

Hölgyeim és uraim, tisztelt jelenlévők!

Igen nagy megtiszteltetés számomra, hogy a *Híd* hetvenéves jubileumát szervező bizottság elnökeként köszönhetem önöket.

Szeretném felkérni a jelenlevőket, hogy egy perc néma felállással adózzunk a *Híd* elhunyt főszerkesztői és munkatársai emlékének.

A mai napon a hetvenedik évfordulóját ünneplő *Hídra* emlékezünk. Egy ember életében is szép kornak számít ennyi év, egy magyar irodalmi folyóirat esetében pedig egyedülálló. Különösen így van ez, ha a hetven év megpróbáltatásaira, viharaira gondolunk. Ezért lehetünk különösen büszkéek arra, hogy a *Híd* az egyetemes magyar nyelvterület legrégebben és folyamatosan megjelenő folyóirata. Az eltelt évek alatt szerkesztőinek számos nehézséggel kellett szembenézniük, s szinte csodával határos módon és néha csupán az emberfeletti akaratnak és odaadásnak köszönhetően lehetséges, hogy e rangos folyóirat átélte a történelem viharait. A folyóirat 1934-ben Szabadkán indult, de hét év után, 1940 végén betiltották, s csak 1945-től, a háború hányattatásainak elmúltával indulhatott újra. 1947-től jelentetik meg Újvidéken. Gyakran érték politikai jellegű támadások, sokszor anyagi gondok miatt vált bizonytalanná megjelenése, mégis hét évtizeden át sikerült pótolhatatlan szerepet betöltenie a jugoszláviai magyar irodalom életében.

Megjelenésekor a hídverés eszméjét hirdette: „híd a keserű ma és az ígéretes holnap közé”, „híd a régi és az új kultúra közé”, „híd a magyar és a délszláv nép kultúrája közé”, „híd ember és ember között, korok és életfelfogások között”.

A háborút követően a Vajdaságban a magyar irodalmi élet megindulását a *Híd* folyóirat kiadása jelentette. Majtényi Mihály szerkesztése minőségi változást hozott a kiadvány életébe, ideológiai eszméket hirdető periodikumából irodalmi folyóirattá alakult vissza. 1950-től fiatal írók egy csoportja (köztük Bori Imre, Fehér Ferenc, Juhász Géza, Major Nándor, Németh István, Tomán László) jelentkezett új hangon, új irodalmi eszményt hirdetve, amiért heves támadások érték a *Hídat* és a szerzőket, de a korszerű szemléletű szerkesztői politika ettől kezdve megállíthatatlanul teret kapott a folyóiratban. Az ekkor először fórumot kapott fiatalok ma már irodalmunk klasszikusai, akik munkásságuk során végig jelentettek meg írásokat a *Híd*ban. A folyóirat irodalmi életben betöltött szerepének megnövekedésével sor került a Híd Irodalmi Díj megalapítására is, amely jelentősége az évek folyamán egyre nőtt.

Nemcsak a jugoszláviai irodalomban töltött be fontos szerepet, hanem 1963-tól az új magyar irodalom peremre szorított alkotóinak nyújtott közlési lehetőséget. Weöres Sándor, Déry Tibor, Mátyás Iván, Hernádi Gyula, Mészöly Miklós, Tandori Dezső jelentették meg munkáikat lapjain. A *Híd* tehát hű maradt indulásakor vállalt eszméjéhez, közvetítő szerepet vállalt a jugoszláviai és az egyetemes magyar irodalom között.

Egy folyóirat nem csak amiatt fontos, amit megjelentet. Egy irodalmi folyóirat szellemi műhely is, alkotók közössége, amelyben fiatalok érlelődnek, esztétikai kritériumok élesednek, kapcsolatrendszerek teremődnek.

A *Hídat* évek, évtizedek folyamán olyan nagy íróegyéniségek vezették, akik személyiségükkel is hatni tudtak a folyóiraatra, gondoljunk csak Majtényi Mihályra, Herceg Jánosra, majd később Major Nándorra, Pap Józsefre, Ács Károlyra, Bányai Jánosra vagy a nemrégiben elhunyt Bori Imre akadémikusra, aki húsz évig volt a *Híd* főszerkesztője. Ilyen szerkesztők vezetése alatt a jugoszláviai magyar irodalom és a *Híd* szinte összeforrt. Egyfajta fogalom má vált a folyóirat, aki írónak, költőnek, irodalmárnak érezte magát, természetesen tartotta, hogy a *Híd*ban jelenteti meg írásait, innen tájékozódik a társak legfrissebb munkáiról.

Megjelenésének hetven éve alatt a *Híd* annak a folyamatnak a jelképévé vált, amelyet a kisebbségi kultúra vívott megmaradásáért.

A valós világ hídjainak építése nem veszélytelen dolog, de úgy látszik, a szellemi hidak építése sem az. Idejövet egy szerb ajkú telefonáló testi integritásomra vonatkozóan megfenyegetett, amennyiben eljövök az ünnepélyre. A rendőrséget értesítettük, s ők visszajelezték, hogy megtették a szükséges intézkedéseket.

A *Híd* nemes küldetéséhez az elkövetkező esztendőkből és évtizedekben sok sikert kívánok.

BUNYIK Zoltán

ÜDVÖZLŐ TÁVIRATOK A HÍDNAK

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA
MŰVÉSETEREM ÉS NEMZETKÖZI NAPCSOPORTOK IRODÁJÁNAK ELNÖKSÉGE

178/04/119

Fórum Kiadó
Bordás Győző
kiadóvezető úr részére

Üjvidék

Tisztelt Bordás Győző!

A 70. évfordulóját ünneplő **Híd folyóirat** kiadójaként a kulturális kormányzat nevében tisztelettel köszöntöm Önt, a lap jelenlegi és volt szerkesztőit, szerzőit.

Hetven év egy folyóirat életében jelentős időnek mondható, s ha hozzászámítjuk, hogy a magyar folyóirat kiadás történetéről, a határon túl megjelenő magyar lap sorsáról van szó, az évforduló jelentősége megerősödik. A Híd ebben a hetven esztendőben derekasán megállta a helyét, s betöltötte azt a szerepet, amit alapítói a folyóirat nevében is ki akartak fejezni: a lap híd a kultúrák között.

Az elmúlt évek munkáját megköszönve kívánok minden munkatársnak, szerzőnek és szerkesztőnek egyaránt sok sikert, jó egészséget és szerencsés újabb hetven esztendőt.

Budapest, 2004. június 10.

dr. Schneider Mária
dr. Schneider Mária

HATÁRON TÚLI MAGYAROK HIVATALA

ELNÖK

Iktatószám: 684/5/2004

*A Híd irodalmi, művészeti és társadalomtudományi
folyóirat szerkesztőbizottsága részére*

Újvidék

Szerbia és Montenegró

Tisztelt Szerkesztőség!

Már a megszólítás sem a megszokott, hisz immáron nincs közöttünk az a személy, aki a folyóirat fő- és felelős szerkesztőjeként húsz évig ápolta, gondozta annak megjelentetését. A szomorú pillanatok ellenére hisszük és reméljük, hogy Bori Imre akadémikus halálával maga a *Híd* folyóirat arculatában, annak viszonyulásában a modern magyar irodalomhoz, illetve a vajdasági, valamint a nemzetközi tudományosság folyamatainak bemutatását megcélzó irányzatok közvetítésében megmarad a régi lendület és elhivatottság.

Erre biztosítékul leginkább maga a *Híd* történetisége szolgálhat, hisz megjelenésének hetvenedik évfordulója egy meghatározó életkornak számít egy folyóirat létezésében. Különösen akkor, ha tudjuk, hogy a *Híd* mondanivalójával, üzenetével gyökeresen meghatározta egyrészt a felnövekvő vajdasági magyar értelmiség gondolkodásmódját, másodsorban pedig magát azt a szellemi közeget, amelyben a vajdasági magyar értelmiség tevékenykedett.

Bár átérzem annak súlyát, hogy a tisztelt egybegyűltek, a Kárpát-medence egyik leghosszabb időn át megjelenő folyóirat évfordulóját ünneplik, de sajnálattal kell közölnöm, hogy egyéb elfoglaltságom miatt nem tudok részt venni a *Híd* megjelenésének hetvenedik évfordulója alkalmából megrendezett ünnepségen.

Ugyanakkor engedjék meg, hogy ez alkalommal átadjam szívélyes üdvözetemet és jókívánságaimat mindazon személyeknek, akik munkájukkal, tevékenységükkel részt vettek a folyóirat megjelentetésében, és egyben hadd gratulálhassak a 2003. évi Híd Irodalmi Díj és a Forum Képzőművészeti Díj díjazottjainak, név szerint Bányai Jánosnak és Franzer Istvánnak.

Munkájukhoz kívánok további sok sikert és kitartást!

Budapest, 2004. június 9.

Tisztelettel
Bálint-Pataki József

MAGYAR FŐKONZULÁTUS

Bordás úr részére

Sok tisztelettel köszöntöm a hetvenéves *Híd* folyóiratot ünneplő közönséget, az alkotókat és az olvasókat egyaránt. Személyesen jelen lenni az ünnepségen elfoglaltságom miatt nem tudok, ezért ezúton kívánok további sikeres hetven éveket a *Híd* valamennyi jelenlegi és jövődöbeli munkatársának, további sikereket a díjazottaknak.

Lelkes olvasójuk, Magyarország szabadkai főkonzulja:

dr. Huszár János

HÍD IRODALMI DÍJ – 2003

Hölgyeim és Uraim, irodalmunk, a Forum Kiadó, a jubiláló *Híd* munkatársai, barátai, tisztelői, örömmel és tisztelettel köszöntök mindenkit a Híd Irodalmi Díj bírálóbizottsága és a magam nevében.

Amint ismeretes, a 2003. évi Híd Irodalmi Díjat a bírálóbizottság Faragó Kornélia, Gerold László – elnök –, Jung Károly, Szabó Palócz Attila és Tari István összetételben szavazattöbbséggel Bányai János *Egyre kevesebb talán* című, tanulmányokat, kritikákat, esszéket tartalmazó kötetének ítélte.

A kötetet a zsűri a vajdasági magyar irodalom 2003. évi termésének legkiemelkedőbb alkotásaként díjazta. A kötetben, amely a szerző esszé- és tanulmányírói munkásságának jelentős állomása, Bányai János „kiművelt esszéírói eszköztárral, magas nyelvi színvonalon szól irodalmunk és a teljes magyar irodalom jelenségeiről, eredményeiről, fontos műveiről. A díjazott kötet irodalmi életünk és kapcsolataink jelenéről és közelmúltjáról készült esszéi és műelemzésesei egyszerűs mind a vajdasági magyar kultúra egészéről és aktuális kérdéseiről formálnak alapos és felelősségteljes véleményt”.

Engedjék meg, hogy a díj átadása előtt szóljak a díjazott könyvről.

Bányai János, bár kezdetben novella-, regény- és hangjátékírással is kacérokodott, ahogy a szépelgő íróportrékban mondani szokták volt, alapfokon tanulmány-, esszéíró, kritikus, ahogy, ha jól számolom, ezt immár kilencedik kötete tanúsítja. A kilenc értekező prózát tartalmazó kötet időben két szakaszra, két féldőre osztható. Az elsőben, 1964 és 1977 között négy, az 1995-tel kezdődő másodikban pedig immár öt Bányai-kötetünk van. Ezek közül négy Híd-díjas, ami – ahogy mondani szokták – önmagáért beszél. Arról tanúskodik, hogy Bányai János könyveit rendre fontosnak tartják azok, akiket felkértek/megbízta azzal, hogy értékeljék egy-egy év könyvtermését. A zsűrijelen-

tések és a zsűrielnökök laudációi kivétel nélkül megemlítették Bányai János kivételes szakmai jártassága és eszköztára mellett azt, hogy írásai az irodalom megértését segítik, lévén hogy Bányai Jánost a megértés szándéka vezérli, amikor tanulmányt, esszét, kritikát ír. Írásai ebbe a folyamatba avatnak be bennünket, invitálnak csendes társnak vagy vitázó partnernek. Ezt a szellemi kalandot az teszi vonzóvá és hitelessé is egyszersmind, hogy tanulmányaiban, esszéiben, műelemzéseiben és kritikáiban Bányai János állandó önvizsgálatot tartva gondolkodik a számára releváns műfajokról, illetve az irodalom szerepéről, helyéről. Jelezve így azt is, hogy számára mi lehet az irodalomhoz való viszonyulás titka.

A megértés és a megértés segítése Bányai elsődleges szándéka, ahogy most díjazott kötetében fogalmaz: „az irodalom, az irodalmi mű léte múlik a megértésen. Nincs se irodalom, se irodalmi mű a megértésre épülő esztétikai tapasztalaton kívül”. Ebben segít/segíthet az a magas fokú szakmaiság, amelyet a zsűrik rendre kiemeltek, s amelyet Bányai János vezérfonálként választott és követ. A megértés szándéka számára természetesen nem a mindent megértő, elfogadó kritikus, esszé- és tanulmányírói attitűddel azonos, mint egykoron s ma is több kritikus véli és gyakorolja. De nem is merül ki a csalhatatlan ítékezésben, bár kétségtelen, hogy miközben Bányai János minden s legjobb tudása, szakmai/olvasói érzékenysége mozgósításával megértésre törekszik, véleményt is formál, fogalmaz meg. De ezt nem ítéletmondóként, hanem vizsgálóként teszi. Kérdez, szüntelenül kérdéseket tesz fel, elsősorban önmagának, miközben sohasem feledkezik meg arról az örökös interakcióról, amely a hagyomány és az ún. élő irodalom között van, kell hogy legyen. Ahogy kötetzáró, magyartanároknak tartott előadásában írja: „Ma már nem lehet úgy verset írni, ahogyan Vörösmarty írt a maga korában, de nem is lehet úgy érteni Vörösmarty versét, ahogyan az ő korában értették. Ebből következően Vörösmarty verse a megértésben egyidejű Pilinszky vagy Tandori vagy Petri György versével.”

Mint Bányai János előbbi köteteit, ezt is akárha az irodalom regénye vagy naplójaként olvashatjuk, ugyanakkor óhatatlanul is felmerül(het) bennünk a kérdés, miben különbözik a most díjazott könyv a szerző előbbi köteteitől. Alapfokon semmiben, ugyanakkor pedig abban, hogy a kötet írásait – kifejezettebben mint máskor – elsősorban a belső összefüggések, illetve a határhelyzetek iránti érdeklődés jellemzi. Bár az sem kizárt, hogy e két jellemzőnek látott momentumot kulcsszavakká a könyv szerkezete teszi. Nevezetesen az, hogy a kötetben több olyan írás kapott helyet, amelyek tárgyuk szerint kötődnek, mint az akár részmonográfiának is tekinthető négy Végel-esszé vagy a két-két Kertész-, illetve Esterházy-szöveg, valamint az a két tanulmány, amelyek közül az egyikben az *Új Symposion*-beli versbeszéd útját az avantgárdtól

a neoavantgárd és a posztmodern felé rajzolja meg, a másokban pedig a vajdasági novellairás történetét vázolja két antológia, a Szenteleky szerkesztette 1933-as *Ákácok alatt* és az 1975-ben megjelent *Különös ajándék* tükrében. Mindkettő akárha egy irodalomtörténeti áttekintés egy-egy fejezete is lehetne.

Hogy Bányai Jánost az ún. irodalmi határhelyzetek különösképpen vonzzák, az egyaránt bizonyítható a regény és esszé között helyét kereső Végel-opusról, Kosztolányi eleddig elhanyagolt kisprózájáról, a Kertész-művek műfaji eldönthetlenségéről vagy Petri lírai modernitásáról készült szövegekkel.

Külön érdeme Bányai kötetének, hogy az irodalomtörténeti és szerzői összefüggések mellett tartalmaz néhány olyan írást is, amelyek az irodalom aktuális mozzanataival foglalkoznak, mint a két Esterházy-írás, a *Harmonia caelestis*ről és a *Javított kiadás*ról, az érdeklődés középpontjába került Kertész-könyvekről, Závada Pál zajos sikerű regényéről, a *Milotár*ról, Darvasi László provokatív című *Szerezni egy nőt* „háborús novellákat” tartalmazó könyvéről, a Bodor Ádámmal készült könyvnyi interjúról (*A börtön szaga*), Vasagy Mária tavalyi Szirmai- és Híd-díjas kisregényéről, a *Silentium album*ról, illetve Faragó Kornélia regényelméleti munkájáról, amelyek kivétel nélkül jelentős és példamutató műelemzések is egyben. Ebben az utóbbiban található az a fontos észrevétel, amelyet nemcsak az elemzett műre, hanem a mű elemzőjére is meghatározó érvényűnek tekinthetünk: „A teória irányából úgy szólítja meg a regényeket (a *Téirányok, távolságok* c. könyv szerzője), hogy eközben maguk a regények szólalnak meg. Nem az elmélet ellenében értelmezi a művet, de nem is az elmélet nevében.”

Ez lehetne a Bányai-féle tanulmány-, esszé- és kritikaírást meghatározó, ars poetica-szerű jellemzés is, amint a most méltatott kötet is példázza. Ez alól műfaji jellegéből adódóan némi eltérést mutat a könyv két fejezete. A nekrológokat tartalmazó *Istenhozzád!* és a magyartanároknak tartott vallomásértékű előadás szövege. A négy nekrológ négy halotti maszk Mészöly Miklósról, Petri Györgyről, Gion Nándorról és Aleksandar Tišmárról. Közülük most csak a Gionról szólót emelem ki, amelyben Bányai úgy tekinti át az életművet, szinte egy Gion-monográfia vázlatát adva.

Hogy azonban ne gúnyos fejezzem be ezt az alkalmi ünnepi méltatást, bár Bori Imre közeli és fájdalmas elvesztése indokolná ezt, végezetül szólnék a kötet már többször említett utószaváról, a magyartanároknak tartott *Megértés és értelmezés. Az irodalomértés anomáliái* című előadásról. Ebben Bányai János „a kisebbségi magyartanítás jelenéről, múltjáról és nagyon óvatosan, majdnem szorongva meg félve [. . .], a jövőjéről” ad „helyzetjelentést”. Majd mintegy irányelvül veti fel azt a gondolatot, hogy a magyarórákon nem irodalmárokat kell képezni, hanem „az irodalmat értők táborát” kell szélesíteni. „Ebből következően – írja – a magyartanítás tárgya nem maga az irodalom (vagy a

nyelvtan), hanem az irodalomértés, ami viszont nem lehetséges a nyelv ismerete nélkül. A Márai Sándor után Esterházy Péteren át napjainkig érvényes bonmot, miszerint az író alanyban és állítmányban gondolkodik, tehát nem osztályban és nemzetben, se istenben, se hazában, hanem nyelvben, mégpedig a magyar író magyar nyelvben, amit tényleg nem lehet tőle elvitatni semmiféle ideológia nevében.”

Bányai János 2003. Híd Irodalmi Díjjal jutalmazott kötete teljes egészében, ahogy Bányai egész írói és tanári munkássága is, ennek az elvnek meggyőző, szakmailag és emberileg hiteles bizonyítéka.

Kérem Bányai Jánost, fogadja elismerésünket, és vegye át a díjat.

GEROLD László

KÖSZÖNŐBESZÉD

Tisztelt ünneplő közönség!

A mai nap a *Híd* folyóirat napja. Aki ma itt megszólal, csak a *Hídról* szólhat, ha nem akar ünneprontó lenni. Mert a *Híd* nemcsak része, hanem teremtóje és fenntartója is a vajdasági magyar kultúrának és irodalomnak. Hetven évvel ezelőtt született, és él azóta egy hosszan tartó háborús megszakítással a mai napig. Érdemes volna egyszer erről a megszakításról és a megszakítás áldozatairól is szólni. A *Hídnak* vannak mártírjai, nem kellene megfélemedezni róluk. Róluk sem kellene megfélemedezni.

Magam is ma, amikor átveszem a Híd Irodalmi Díjat, a szokásostól eltérően nem magamról vagy a kitüntetett könyvről kívánok szólni, hanem a folyóiratról meg annak húsz éven át szerkesztőjéről, aki nem élhette meg a mai napot.

Aki volt folyóirat-szerkesztő, jól tudja, mit jelent, mennyi nehézséggel, küzdelemmel, vesződséggel jár egy-egy számon túlmenően egyetlen évfolyam megszerkesztése. Bori Imre húsz évfolyamot szerkesztett meg az elmúlt hetvenből. És nem akármilyen, főként nem nyugalmas körülmények között. Gondoljuk csak meg, az elmúlt húsz év alatt mi minden történt mifelénk, megszűnt egy ország, amelynek polgárai voltunk, háborúk dúltak, új vagy újnak látszó államok születtek, és nem szűnő veszélyforrások fakadtak. Sokan elmentek, valamennyien maradtak is. Írók, költők, tanárok, tudósjelöltek vették a kalapjukat, és senki sem kérhet rajtuk semmit számon. Maradtak is valamennyien, nem merem azt mondani, hogy a kitaróbbak, inkább azt, hogy a kevésbé vállalkozó kedvűek. Velük kellett Bori Imrének az elmúlt tíz-tizenöt évben a *Híd* évfolyamait megszerkeszteni. És Bori Imre azt tette, amit a vajdasági magyar irodalom és kultúra tudós ismerője tehetett: olyan folyóiratot szerkesztett, amely ezt, éppen ezt a vajdaságit, irodalmát és kultúráját reprezentálta. Mert ez az elv következett a *Híd* hagyományából, abból az örökségből,

amit ma is tisztelettel vállalunk és a magunkénak tartunk, pedig részleteiben nem, vagy alig ismerünk. Bori Imre ismerte, többször meg is írta ezt az örökséget. Ennek jegyében szerkesztett, és azt hiszem, kulturális és irodalmi örökségünk tudója és kutatójaként mást nem is tehetett. Jól tette, hogy éppen ezt tette.

Mert a *Híd* nem egy a folyóirataink sorában. A mi irodalmunk, sőt a kultúránk is, folyóirat-irodalom, akár azt mondhatom, folyóirat-kultúrában élünk. A *Híd* hetven éve során elsőbbséget harcolt ki magának az egyenértékűek között. Mert méltó tudott lenni önmagához, örökségéhez és a szerephez, amit vállalt. Rajtunk múlik, hogy Bori Imre áldozatos munkája után meg tudjuk-e őrizni a folyóirat tiszteletét és megismerést érdemlő múltjából ezt a pontosan felismerhető és leírható irodalmi és kulturális méltóságot. Amelynek egyik sarkalatos pontja a kritikai gondolkodás. Mert csak az élet és az irodalom megfigyelésében, a szerkesztésben, a befogadásban és az elutasításban, a saját és az idegen párbeszédében, a hagyomány választásában, az újra való rátalálásban, az eredetiben és a fordításban, a gondolatok és az eszmék mozgásirányának éber követésében megnyilvánuló kritikai gondolkodás, amelynek csak egyik műfaja az irodalomkritika, védheti meg a kultúrát, a mi nem akármilyen, hanem kisebbségi kultúránkat is a mindig éber és mindig támadó kedvű banálistól és provinciálistól, a közhelyektől és szólamoktól, a mindenre elszánt udvariaskodástól, a szakma, a szakmák lesajnálásától.

Tudom, a Híd Irodalmi Díj nem a *Híd* folyóirat díja, csupán a nevét viseli. A folyóirat születésének ünnepén mégis a folyóiratról kellett szólnom, mert azok sorába tartozom, akik nem vagy nagyon ritkán beszélnek magukról. Most, amikor megköszönöm a bírálóbizottság jóindulatát és érdeklődését a könyvem iránt, a kiadónak meg, hogy kiadta a könyvemet, aligha mondhatok mást mint amit Gyulai Pál, példaképünk a kritikáírásban, a polémiában és a következetességben mondott volt a múlt-múlt században *A népszerűség* című versében, amit a róla szóló könyvben a másik példakép az irodalomtörténetben és az irodalmi gondolkodásban, Horváth János idéz:

*Füledbe súgnak s távolról se véled,
Hogy mennyi mindent elhítenek véled.*

Köszönöm a zsűrinek, hogy éppen az én könyvemet tartotta díjazásra méltónak az elmúlt év gazdag, sok jó könyvet hozó könyvterméséből, de hozzáteszem, a „talán” óvatosságra intő szkeptikus élettapasztalatának és filozófiájának jegyében, hogy azért *nem lehet mindent elhítenni vélem.*

BÁNYAI János

FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ – 2003

Hölgyeim és Uraim!

Irodalomközpontú kultúránkban a képnek általában az a feladat jutott, hogy egyfajta szünetjelként lehetővé tegye, hogy a mondatok között levegőt is vegyünk. Ma sincs ez másként.

Kérem, vegyenek levegőt, mintha képeket látnának, mert olyan képekről beszélek most, amelyek itt nem, de néhány függönyön és falon túl, a színház kistermének előcsarnokában láthatók, és kérem, tekintsek is meg azokat.

Nyolc kedves képét hozta el és mutatja be önöknek az az ember, aki tudtommal még nem fest, és folyóiratot sem szerkeszt, de egy *Horatiust* és *Vergiliust* önzetlenül támogató, bizonyos *Gaius Cilnius Maecenas* nevű római lovag neve és annak kétezer évvel ezelőtti cselekedetei nyomán bátran nevezhető művésznek, a mecénatúra szakavatott mesterének itt Szenteleky akácai és disznóólai között, ahol önmagunktól még a *couleur locale*-t sem látjuk.

Adjatok mecénásokat, akkor lesznek Vergiliusok is!

Nem hiszem, hogy *Franzer István* szabadkai képkeretező, mostani galerista, a Forum Képzőművészeti Díj idei nyertese *Martialis*nak, ennek a szép emlékü epigrammaköltőnek imént említett szavait tűzte volna műhelye falára, amikor úgy döntött, saját gyönyörűségére és valamennyiünk megalégedésére a művészet, pontosabban a képzőművészet pártfogója lesz. Az is lehetséges, hogy *Martialis* gondolatát megfordítva vallotta:

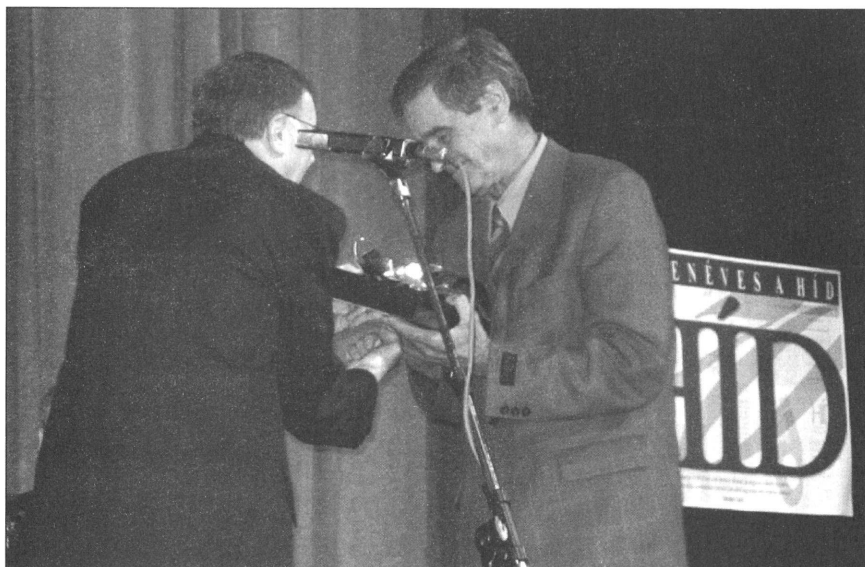
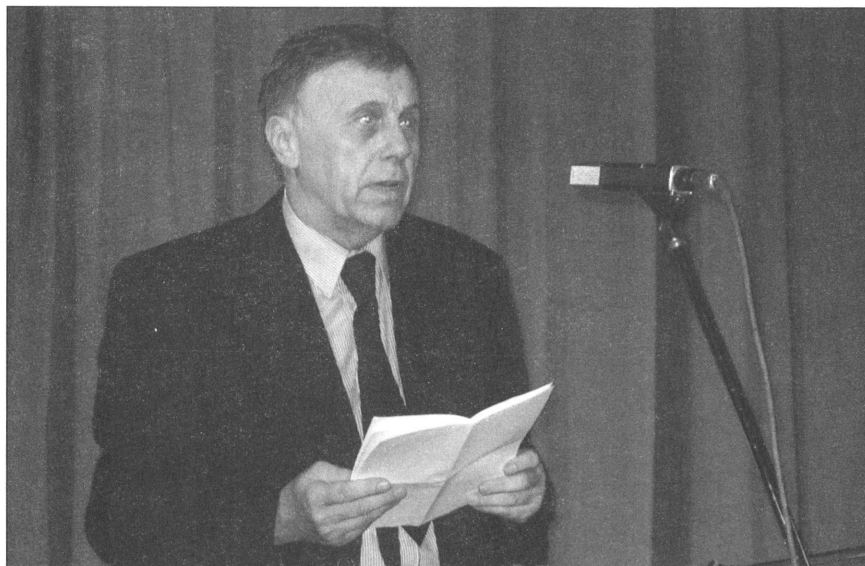
Adjatok Vergiliusokat, akkor lesznek mecénások is!

Franzer István a múzsák kegyeltje, mert olyan szerencsés, jó érzékkel és ízléssel tudja végezni a dolgát, hogy a teremtett világnak e megfoghatatlan

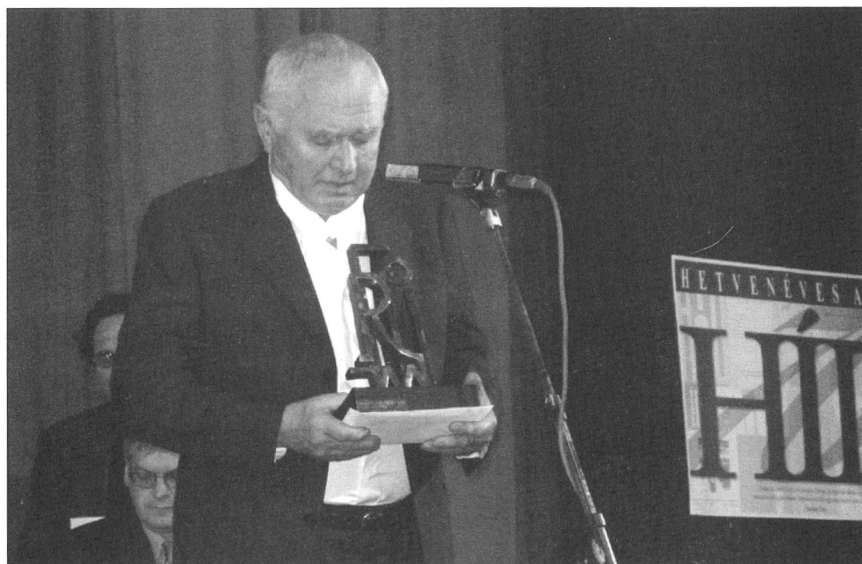
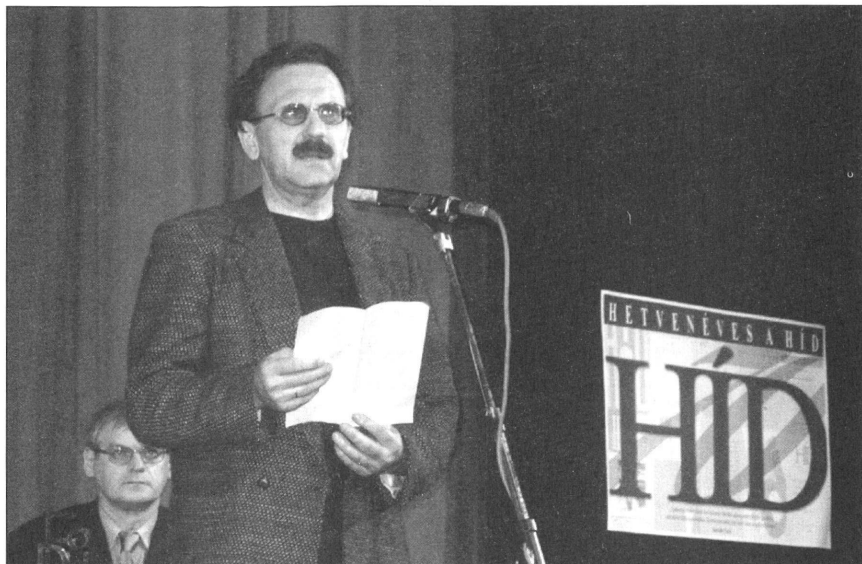
része, amelyet művészetnek nevezünk mégis, itt – hogy egyik bánáti barátunk szavaival éljek – *Mitteurópa párkányán* is teljes tud lenni.

Franzer Istvánról igyekeztem néhány szót mondani anélkül, hogy a *Mediciek*ről, *Mátyás király*ról vagy akár a *Széchenyek*ről szóltam volna. Más korban éltek ők. Ez most itt, fatornyos hazánkban, az ünnepi hangulatban talán fogalmazhatok így: *Franzer István kora*.

LÉPHAFT Pál

Gerold László zsűrielnök és Bányai János díjazott

Léphafti Pál zsürielnök és Franzer István díjazott

KRÓNIKA

DÍJAK

KRESZNERICS-DÍJ – A közelmúltban a magyarországi Celldömölkön Kresznerics Ferenc Országos Anyanyelvi Versenyt rendeztek, s ennek keretében a szervezők különdíját, a Kresznerics-díjat Hódi Éva, az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület elnöke és Szabó Szabados Ilona alelnök A haza és a nyelv szellemében Ada és Celldömölk kapcsolatának gondozásával érdemelték ki.

MEGJELENT

Ács Károly: *Megszólítások. Versek 1999–2003*. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, 2004

Czúszó Dezső: *Könyörgésünk színhelyei II. Életjel Könyvek 107, Szabadka, 2004*

Magyar László: *Továtűnő évszázadok*. Iratvállalat V. Életjel Könyvek 109, Szabadka, 2004

Molnár Tibor: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháborús hősi halottjai*. Dudás Gyula Múzem- és Levéltárbarátok Köre. Zenta, 2003

Szögi Csaba: *Drót*. 22-csem csapdája. Regény. zEtna–Képes Ifjúság, Zenta–Újvidék, 2004

RENDEZVÉNY

ÍRÓ-OLVASÓ TALÁLKOZÓ ÉS KIÁLLÍTÁS – Május 6-án a Zentai Alkotóházban bemutatták Tari István *Kiadó a keresztút* című verseket és képverseket tartalmazó kötetét, és megnyitották a költő/képzőművész legújabb grafikáinak kiállítását. A hagyományos író-olvasó találkozótól eltérően ez alkalommal nem a beszélgetésen volt a hangsúly, hanem a vers és a dal, valamint a hozzá kapcsolódó képi megfogalmazás került előtérbe. Jelen volt Bordás Győző, a kötet szerkesztője. A hagyományos formában írott verseket az óbecsei A Prima Vista együttes a muzsika hangján is megszólaltatta.

A 75. BUDAPESTI ÜNNEPI KÖNYVHÉTÉRŐL – Június 3-a és 7-e között rendezték meg Budapesten a hagyományos, immár 75. Ünnepi Könyvhetet, amelyen a kiadók több mint háromszáz új címszavat kínáltak. Műfaji besorolás szerint antológákat, szépirodalmi műveket, külföldi fordí-

tásirodalmat, gyermek- és ifjúsági könyveket, továbbá irodalmi esszét és publicisztikát, irodalomtörténetet, nyelvészetet, néprajzot, filozófiai, szociológiai és történelmi munkákat, kultúrtörténeti és művelődéstörténeti kiadványokat, néprajzi jellegű könyveket, művészeti albumokat, valamint olvasmányos, szórakoztató kiadványokat. A vajdasági magyar szerzők művei közül ott volt Sinkó Ervin életműsorozatának legújabb kötete, Bordás Győző *Katonaszökevény* című regénye, Tari István *Kiadó a keresztút* című verseskönyve, Jung Károly *Elbeszélés és éneklés* című folklórisztikai tanulmánykötete, a Hajnal Virág–Papp Richárd szerzőpáros *„Mint leveleket a vihar . . .”* című kulturális antropológiai és Németh Ferenc *A nagybecskereki sajtó története (1849–1918)* című tanulmánykötete, valamint folyóiratunk, a *Híd* május–júniusi ünnepi és a júliusi, Bori Imre-emlékszáma is. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése által szervezett rendezvény, amely ezúttal új színhelyen, a budapesti bazilika előtti Szent István téren zajlott, általános megítélés szerint a kedvezőtlen időjárás ellenére is igen sikeres volt.

ALEKSANDAR TIŠMA-KONFERENCIA – Június 10-én és 11-én a Matica srpskában nemzetközi konferenciát tartott Aleksandar Tišma munkásságáról. Az első nap délelőtti Tisza fő témáiról és íráskonceptiójáról volt szó, főképp a zsidósághoz fűződő viszonyáról, a társadalomról és a szerelemről alkotott képéről, a közép-európai látásmódról. Délután konkrét művekről szóló előadásokat hallgathattak az érdeklődők. Nem tekintettek el azonban a naplók és önéletrások elemzésétől sem. A második nap témája Tisza nemzetközi fogadtatása, prózájának idegen nyelven való megszólalása volt. Tišma különösen ápolta kapcsolatát a magyar kultúrával, sok köny-

ve olvasható magyarul, ugyanakkor ő fordította szerbre Kertész Imre *Sorstalanságát*. Erről tartott előadást Bányai János, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének vezetője. A magyar fordításokról Faragó Kornélia adott elő, és érkezett még Végel László. Konrád György nem tudott részt venni a konferencián, de frását elküldte, így az ő tanulmányának felolvasásával nyitották meg az előadások sorát.

MEGEMLEKEZÉS BÖRCŐK ERZSÉBETRŐL – A Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület május 12-én emlékezett meg Börcsök Erzsébetről az író születésének 100. évfordulóján. A temetőlátogatást követően a Vajdasági Írók Egyesületének dísztermében tartott megemlékező összejövetelt a Börcsök Erzsébet Emlékbizottság. Ezen Hózsa Éva egyetemi tanár olvasta fel értekezését, amit az író egyes műveiből vett részletek előadása követett. Végül Börcsök Erzsébet nagy formátumú fotóportréját – a Magyar Szó ajándékaként – az írók arcképcsarnokába helyezték el. (Hózsa Éva értekezése a Kérdések és válaszok rovatban olvasható.)

KÖNYVVÁSÁR SZABADKÁN – Május közepén több ezer szerb és magyar kiadvány közül válogathattak a szabadkaiak a város főterén megrendezett könyvvásáron. A vajdasági magyar könyvkiadók standján mintegy 700–800 címszót kínáltak. A Forum, az Agapé, a Logos és az Életjel korábbi és legújabb kiadványai mellett magyarországi behozatali könyvekkel is kedveskedett az olvasóknak a Pannon Média könyvterjesztő vállalat.

TALÁLKOZÁSOK BEZDÁNBAN – A Berta Ferenc Zsebszínház május közepén Bezdánban tartotta meg rendezvényét, melynek keretében Bence Erika *Ibolya utca* című legújabb novelláskötetének bemu-

tatójára került sor a Vén Diófa vendéglőben. A könyvbemutatót Nagy Emília festménykiállításának, illetve Zábó Illés fotókiállításának megnyitója előzte meg. A festőnőről Foki István, a helyi Petőfi Sándor ME elnöke beszélt, míg a fotóművészről a Találkozások vendége, Bence Erika. A Találkozások házigazdája Fekete J. József volt.

TARI ISTVÁN ZOMBORBAN – Május 25-én Tari István volt a Találkozások vendége a zombori Magyar Polgári Kaszinóban. A Berta Ferenc Zsebszínház sorrendben 28. hagyományos művelődési összejövetelén az író és grafikus grafikái voltak megtekinthetők a rendezvény képzőművészeti részében. Ezt követően Fekete J. József, az est házigazdája beszélgetett el a vendéggel, s ezúttal is föllépett a Zsebszínház kisegyüttese.

SZÍNHÁZ

KÉS A TYÚKBAN – David Harrover *Kés a tyúkban* című szövegéből állt össze – Kovács Frigyes, a magyar társulat igazgatója és Fekete Péter rendező munkájának, illetve Varró Dániel fordításának köszönhetően – a szabadkai Népszínház májusi bemutatójának darabja. A szövegekönyv csodálatos, lírai, stilizált, vagyis nem mindennapi. Dramaturg Brestyánszki Boros Rozália volt. A darab szereplői Vicei Natália, Csernik Árpád és Katkó Ferenc. Zene Bakos Árpád.

A JÓZANOK CSENDJE – Május 21-én az Újvidéki Színházban vendégszerepelt a belgrádi Nemzeti Színház. *A józanok csendje* című előadásával, melyet Mezei Kinga rendezett. Negyven év után először rendezett vajdasági magyar rendező Belgrádban. A Csáth Géza művei alapján készített színházi előadásban Slobodan Bešić, Zlatija Ivanović, Nenad Maričić, Igor Đorđević,

Miloš Đorđević és Miloš Anđelković játékát láthatta a közönség.

A GYERMEKSZÍNHÁZAK XI. NEMZETKÖZI FESZTIVÁLJA – A Szabadkán megtartott Gyermekszínházak XI. Nemzetközi Fesztiváljának eredményei: a nagydíjat a kecskeméti Ciroka Báb-színház *Arnyak színháza* című produkciójának ítélte oda a nemzetközi zsűri. Rumi László az említett előadás színpadra állításáért kérdelemte a legjobb rendezésért járó díjat. Eva Farkašova szlovákiai képzőművész a szabadkai Gyermekszínház *A brémai muzikusok* szerb nyelvű előadásának maszk- és jelmezterveiért részesült elismerésben. Szilva Bacšvarova bolgár képzőművész az újvidéki Ifjúsági Színház *Hupikék Péter* című előadásának bábjaiért vehette át a kitüntetést. A zsűri különdíjban részesítette a hannoveri társulat *Kék szék* című előadását a darab korszerű megközelítéséért. E német társulat zenei anyagáért is elismerést kapott. Meczner János magyar, Zvonko Festini horvát és Miroslav Radonjić hazai zsűritag döntése értelmében a következő művészek részesültek színészi díjban: Elina Agejeva (Szentpétervár), Mihail Habelitz (Hannover), Saša Latinović és Slobodan Ninkov (Újvidék), Sanja Vinković (Belgrád – Duško Radović Gyermekszínház), Radovan Vujović (Belgrád, Boško Buha Gyermekszínház).

49. STERJA JÁTÉKOK – Újvidéken a június 6-án zárult Sterija Játékokon a svájci lausanne-i Vidy Teatar társulata kapta a fődíjat. Dušan Kovačević *A profi* drámájának előadásával érdemelték ki a legjobb produkciónak járó díjat, Laurence Calame a legjobb rendezői, valamint Peter Wilkinson a legjobb díszlet díját. A belgrádi Atelje 212 Biljana Srblijanović *Amerika*, második rész című előadásának rendezője, Dejan Mijač is három díjjal távozott. Svetozar

Cvetković és Aleksandra Janković színészi alakításukért kaptak díjat. A podgoricai Népszínház előadása szintén három díjat kapott – Mirko Kovač Alcsászár c. előadásáért Branislav Mićunović rendezésében Branimir Popović színészi alakításáért, Alan Hranitelj kosztümtervezéséért és Lyupcso Konsztantinov zenéért. A poznani Lengyel Színház Rafal Sabara rendezésében Milena Marković Vágányok c. drámája pedig két díjat kapott. Ewa Szumska színészi alakításáért és Milena Marković a Sterija különdíját a kortárs drámaszövegéért. A zsűri Nikita Milivojević rendező (előnök), Kalina Sztefanova szófiai színikritikus, Miodrag Krivokapić színész, Ksenija Radulović dramaturg, Angelina Atlagić kosztüm- és díszlettervező volt. A díjazottak tiszteletére a belgrádi Jugoszláv Drámai Színház Shakespeare A velencei kalmár című drámáját adták elő.

TANYASZÍNHÁZ '04 – Július 25-én indult útjára a Tanyaszínház. Az idei előadás Kárpáti Péter *Tótféri* című darabja, melynek bemutatójának helyszíne immár hagyományosan Kavilló. Tótféri születésének története mitikus elemekre épül. A darab rendezője Puskás Zoltán, rendező-asszisztens Balázs Áron, dramaturg Gyarmati Kata, koreográfus Böbis László. Akik pedig a húsz vajdasági helységben a közönség elé varázsolják a történetet: Atyám Teremtőm Varga Tamás, Szempétör Huszta Dániel, Szögén Asszony Elor Emina, Bogdány Sirmer Zoltán, Tótféri Soltis Lehel, Doktor Pongó Gábor, Julika Ferenc Ágota, Bénga Mikes Imre, Pistyom Béres Márta, fődisznók Molnár Róbert és Mészáros Árpád, disznók kara Erdély Andrea, Vágó Krisztina, Táborosi Margaréta, Kardos Krisztián, Linka Csaba. Plakát Markulik Balázs, jelmez Ferenc Judit és Juhász Valéria, fény-hang Kőrösi Iván, koordinátor Magyar Attila.

KIÁLLÍTÁS

MÁJUSI TÁRLAT – Tavasz és nyári virágzást idéző kiállítás nyílt május 17-én a zentai Alkotóházban. Oláj Ibolya csókai festő önálló kiállításának képei főként rózsákat és napraforgókat ábrázolnak, friss, fűszeres, virágillatos levegőt árasztanak magukból. Tripolszki Zsuzsanna nyitotta meg a kiállítást.

TERMÉSZETES ANYAGOK

A BESZÉLŐ FA – Május végén nyílt meg Topolyán a művelődési otthon kiállítótermében a vajdasági amatőr csont- és fafaragók *A beszélő fa* című kiállítása. A tárlatot Raj Rozália, a Vajdasági Folklor-központ titkára nyitotta meg.

NÉMETH MÁTYÁS KIÁLLÍTÁSA – Németh Mátyás fotó- és festőművésznek akvarell technikával készült képeiből nyílt kiállítás június elején Topolyán a művelődési otthon kiállítótermében. Az alkotót Náray Éva mutatta be, és ajánlotta képeit a látogatók figyelmébe: a vajdasági táj megörökítésére törekszik, olyan nagy szeretettel, ami páratlan a vajdasági fotóművészetben. Festőként, érdekes módon olyan technikához nyúlt, az akvarellhez, ami ugyancsak bizonyos módon a pillanat művészete. Egy letűnőben lévő táj képei ezek, olyan nyugodt pillanatok, melyekből manapság mind kevesebb jut nekünk.

HANGVERSENY

XXVIII. BÁRDOS LAJOS ZENEI HETEK – Június 5-én az óbecsei belvárosi Nagyboldogasszony plébániatemplomban tartották meg a XXVIII. Bárdos Lajos Zenei Hetek egyházzenei kórushangversenyét, amelyen fellépett a budapesti Sonantes ifjúsági kórus (Jankovits László vezetésével), az óbecsei pravoszláv egyház Szent

György Vértanú nevű énekkara (Danica Ruzička) és a Schola Cantorum kórus (Nagy Otília) vezetésével. A hangverseny Bárdos Lajos *Aeterna rox* című szerzeményével ért véget, amelyet a három kórus a budapesti vendégkarnagy vezényletével adott elő.

FILM

PALICSI NEMZETKÖZI FILMFESTIVÁL – Antal Nimród magyarországi rendező *Kontroll* című filmjének ítélte oda a zsűri az idei Palicsi Nemzetközi Filmfesztivál Aranytorony Díját. A Radmila Živković szerbiai színésznő, Diana Dumb-rava román színésznő, Anno Saul német rendező, Salamon András magyar rendező és Srđan Golubović hazai rendező összetételű zsűri Ezüsttorony Díjjal a *Neked adom a szemem* című spanyol alkotást jutalmazta. A Bronztorony Díj a *Ne mozdulj!*

című olasz alkotásnak jutott. A hazai filmkritikusok háromtagú zsűrije a dán versenyfilmet, a *Paranoia villa* című alkotást találta a legjobbnak. A közönség sorából kiválasztott bírálóbizottságnak a *Neked adom a szemem* című spanyol film tetszett a versenyműsorból. A Párhuzamok és ütközések elnevezésű, a kísérőprogramban szereplő ciklus filmjei közül a *Si and si* cég Tolerancia Díját az *Itt* című horvát filmnek ítelték oda, a Zrinko Ogresta rendezőnek a kisemberekkel való nagyfokú szolidaritásvállalása miatt. Az említett, a fesztivál idején délutánonként a szabadkai Korzó moziban vetített ciklus nézőinek a *Tejföl és lekvár* című szlovén film tetszett a legjobban, mégpedig pozitív világlátása miatt szavazott rá a publikum.

KOVÁCS SMIT Edit összeállítása

HÍD IRODALMI DÍJ, FORUM KÉPZŐMŰVÉSZETI DÍJ – 2003

Gerold László: Bányai János könyvének méltatása 1151

Bányai János köszönőbeszéde 1154

Léphafit Pál: Franzer Istvánról 1156

KRÓNIKA

Kovács Smit Edit összeállítása 1160

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGERT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság,
a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának
Kulturális Alapprogramja, az Illyés Közalapítvány és Újvidék város
önkormányzata támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Szerkesztette Bordás Gyöző, Buzás Márta. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

ISSN 0350-9079

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-tól 12 óráig. – Kéziratokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsíroszámlára (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Hid nevét. – Előfizetési díj 2004-re belföldön 1000 dinár. Egyes szám ára 100, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken – YU ISSN 0350-9079